

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΑΓΩΓΗΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΠΑΙΔΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Το παιδί στην ποίηση του Γιάννη Ρίτσου

Μεταπτυχιακή φοιτήτρια

Τάσσου Σταματία

A.M. 469

Εξεταστική επιτροπή

Επιβλέπων Καθηγητής: Γεώργιος Δ. Καυάλης, Καθηγητής του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης Ιωαννίνων.

Μέλη: Μαριάννα Σπανάκη, Επίκουρη Καθηγήτρια του Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών Ιωαννίνων.

Σμαράγδα Παπαδοπούλου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης Ιωαννίνων.

Ιωάννινα 2019

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	3
Abstract	4
Εισαγωγή.....	5

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

1. Η ζωή του Γιάννη Ρίτσου	8
1.2. Το έργο του Γιάννη Ρίτσου	14

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Το παιδί στις ποιητικές συλλογές του Γιάννη Ρίτσου	21
2.1. Πρωινό άστρο.....	22
2.2. Παιχνίδια τ' ουρανού και του νερού	59
2.3. Όνειρο καλοκαιρινού μεσημεριού.....	71
2.4. Μια πυγολαμπίδα φωτίζει τη νύχτα	86
Συμπεράσματα.....	94
Βιβλιογραφία.....	96

Περίληψη

Κοινή παραδοχή αποτελεί το γεγονός πως η παιδική ποίηση του Γιάννη Ρίτσου δεν έχει φωτιστεί από τους μελετητές του τόσο όσο άλλες δημιουργίες του. Τα ποιήματα που απευθύνονται στην Έρη και τον Φωτούλη, μαζί με άλλα από τα «Παιχνίδια του ουρανού και του νερού», θα μπορούσαν να αποτελέσουν μια συλλογή για παιδιά. Μολονότι στα περισσότερα απουσιάζει η κανονική μετρική και η ομοιοκαταληξία, στοιχεία απαραίτητα για παιδικά ποιήματα, δε λείπουν και αυτά που έχουν γοργό ρυθμό, ρίμες, ακόμα και παρηχήσεις. Στην παρούσα εργασία παρουσιάζονται οι ποιητικές συλλογές του Γιάννη Ρίτσου «Πρωινό άστρο», «Μια πυγολαμπίδα φωτίζει τη νύχτα», «Παιχνίδια τ' ουρανού και του νερού» και «Όνειρο καλοκαιρινού μεσημεριού» και εξετάζεται η παρουσία του παιδιού σε αυτές. Στο πρώτο μέρος της εργασίας γίνεται αναφορά στη ζωή του ποιητή, καθώς τα βιώματά του υπήρξαν πηγή δημιουργίας στην ποιητική του πορεία. Ο ποιητής με εργαλείο τις παιδικές του μνήμες, αληθινές ή μεταπλασμένες, όπως είναι πάντα οι μνήμες των μαγικών παιδικών χρόνων όλων μας, ταξιδεύει στις στιγμές της ζωής του και δημιουργεί εξαιρετικά ποιήματα με αφετηρία το παιδί.

Λέξεις-κλειδιά: Ελληνική παιδική λογοτεχνία, Παιδικά ποιήματα, Γιάννης Ρίτσος

Abstract

It is a common assumption that the poetry for children of Yiannis Ritsos has not been researched as much as his other work. The poems addressed to Eres and Fotoulis, along with other poems of "The games of heaven and Water", could be a collection for children. Although in most of them are absent normal metrics and rhythm, elements which are considered necessary for children's poems, there are not missing the ones that have a rapid rhythm, rhymes, and even alliterations. In the present paper are studied the poetry collections of Yiannis Ritsos: the "Morning star", the "Firefight illuminates the night", the "Games of heaven and water" and the "Dream of the summer noon" and it examines the presence of children in them. The first part of this paper refers to the life of the poet, as his experiences have been a source of creativity in his poetic work. The poet using his childhood memories, the real ones or the fictional ones, as the memory of all children's magical childhood is, travels in the moments of his life and creates excellent poems with the central figure the child.

Key-words: Greek children's literature, Poems for children, Yiannis Ritsos

Εισαγωγή

Η ποίηση διαθέτει μια λαμπρή δυναμική και λειτουργίες κάθαρσης. Ένα ποίημα μπορεί να σε κάνει να γελάσεις ή να κλάψεις, να νιώσεις και να εκφραστείς μέσα από αυτά που διαβάζεις, να αναγνωρίζεις τον εαυτό σου σε αυτά που έχουν γραφτεί, να ταυτιστείς και να λυτρωθείς. Στην ποίηση μπορούν να γραφτούν ιδέες, σκέψεις, συναισθήματα που ίσως δεν μπορούν να ειπωθούν. Η ποίηση είναι ένα παράθυρο στον κόσμο, είναι αναφορές, είναι διδασκαλία. Άλλωστε, «η ποίηση, στο βαθμό ακριβώς που είναι ποίηση, μας λέει πάντα πολύ περισσότερα και πολύ καλύτερα από όσα εμείς μπορούμε να πούμε για αυτήν¹.»

Η ποίηση του Γιάννη Ρίτσου μεταγγίζει στον αναγνώστη όλα τα παραπάνω χαρακτηριστικά και συναισθήματα, που γεννά η ύπαρξή της. Πολύμορφη και πολύτροπη· ικανή να θεωρήσουμε τον δημιουργό της έναν από τους βασικότερους εκπροσώπους της Γενιάς του '30.

Ο Ρίτσος, στην εξηντάχρονη ενασχόλησή του με την ποίηση, δοκίμασε τη φωνή του σε όλες τις κλίμακες. Αποδέχτηκε τα περισσότερα αισθητικά ρεύματα της εποχής του, τον Νεορομαντισμό, τον Νεοσυμβολισμό, τον Εξπρεσιονισμό, τον Μοντερνισμό και τον Υπερρεαλισμό, και άντλησε τα θέματά του από το βάθος του χρόνου και το πλάτος του κοινωνικού παρόντος. Διέπλεξε τους αγώνες για τα καίρια προβλήματα της εποχής του με την εσωτερική βίωση των πραγμάτων και την αναζήτηση της ύπαρξης μας. Η πρωτεϊκή προσωπικότητα του υιοθέτησε διάφορα ποιητικά είδη και ποικίλες τεχνοτροπίες. Τα ποιήματά του είναι γραμμένα σε δεκαπεντασύλλαβο ή ελεύθερο στίχο. Πολύστιχα ή ολιγόστιχα, λυρικά, ελεγειακά, στοχαστικά, ελλειπτικά, υπαινικτικά, αφηγηματικά.

Η θεματική των ποιημάτων αντλείται από στοιχεία σύγχρονα, αλλά και από την Ιστορία και τη Μυθολογία. Τα στοιχεία αυτά, άλλοτε συναντώνται ξεχωριστά,

1. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *Μελετήματα*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1974, σ. 97.

άλλοτε συγχωνεύονται και άλλοτε πάλι εμπρόθετα συγγέονται. Η μοναδική ικανότητα του Ρίτσου να χρησιμοποιεί ποικίλα στοιχεία για να εκφράσει τις σκέψεις, τις αγωνίες και τα βιώματά του, δίνει την εντύπωση ότι είναι περίπλοκη, παραμένει όμως απλή, ώστε να γίνεται κατανοητή από τον μέσο αναγνώστη. Τα ποιήματά του κατευθύνουν τον αναγνώστη είτε προς τα μέσα, στα μύχια της ψυχής καλυμμένης κάτω από τα αντικείμενα και τα γεγονότα που περιγράφονται στο ποίημα, είτε προς τα έξω στην πραγματικότητα.

Παρόλο που τα μικρά ποιήματα κατέχουν σημαντική θέση στο έργο του, ο Ρίτσος εύλογα καλείται ποιητής των μεγάλων αφηγήσεων. Υπάρχουν συνθέσεις που καλύπτουν ένα ολόκληρο βιβλίο. Σε πολλές από αυτές, η αφήγηση διακόπτεται από αναδρομές και συνειρμούς, που οδηγούν σε άλλες παρεκβάσεις και θεματικούς πυρήνες. Ξεπροβάλλουν διλήμματα, αδιέξοδα και αντιφάσεις ατομικές και κοινωνικές. Αν και κατά καιρούς έχουν γίνει έγκυρες αξιολογήσεις για το έργο του από κριτικούς και μελετητές και πολλά ποιήματα έχουν περάσει στη συλλογική μνήμη, ο αναγνώστης θα κάνει τις δικές του ανακαλύψεις και προβολές. Άλλωστε, τα αληθινά ποιήματα είναι σύνθετα και ανοιχτά να γονιμοποιούνται από νέες προσεγγίσεις και ταξιδεύοντας στον χρόνο να προβαίνουν σε νέες ανακαλύψεις.

Ο Γιάννης Ρίτσος αναμφισβήτητα ανήκει στους μεγαλύτερους και σημαντικότερους Έλληνες λογοτέχνες της Ελλάδας με παγκόσμια εμβέλεια. Είναι ο μόνος ίσως- μετά τον Καζαντζάκη, του οποίου το έργο μεταφράστηκε σε δεκάδες ξένων γλωσσών και για τον οποίο γράφτηκαν μελέτες, άρθρα ή απλά σημειώματα για τη ζωή και το έργο του. Το γεγονός αυτό είναι ο πρώτος γρανίτινος τοίχος, πάνω στον οποίο συντρίβονται οι φιλοδοξίες του υποψήφιου ερευνητή, μελετητή ακόμα και βιβλιογράφου του Ρίτσου.

Η παρούσα εργασία περιορίζει στο ελάχιστο την εξερεύνηση της ποίησής του Γ. Ρίτσου, με στόχο να αναδείξει την παιδική ποίησή του και το ρόλο του παιδιού σε αυτή. Η προσέγγιση των ποιημάτων γίνεται με βάση τα εργαλεία που μας προσφέρουν οι εργασίες του Al. J. Greimas, θεωρητικού και ερευνητή της «δομικής σημαντικής». Συνακόλουθα, στις συλλογές ποιημάτων *Πρωινό άστρο*, *Παιχνίδια τ' ουρανού και του νερού*, *Μια πυγολαμπίδα φωτίζει τη νύχτα* και *Όνειρο καλοκαιρινού μεσημεριού*, θα εντοπίσουμε άμεσες ή έμμεσες αναφορές στο παιδί, τη θέση που κατέχει στα ποιήματα και τα χαρακτηριστικά της παιδικής ηλικίας μέσω «των συνταγμάτων» στη δόμηση των ποιημάτων. Η επιλογή του θέματος της εργασίας

έγινε με σκοπό να αναδειχθεί η θέση του παιδιού στη νεοελληνική λογοτεχνία και πιο συγκεκριμένα στην ποίηση.

Η εργασία χωρίζεται σε δύο μέρη. Το πρώτο μέρος αναφέρεται στη ζωή και στο ποιητικό έργο του Γιάννη Ρίτσου, καθώς η ζωή του στάθηκε πηγή έμπνευσής και κινητήρια ποιητική δύναμη για τον ίδιο. Το δεύτερο μέρος με τίτλο «Το παιδί στις ποιητικές συλλογές του Γιάννη Ρίτσου» περιγράφει την παρουσία του παιδιού στα ποιήματα, που έχει γράψει με αφετηρία το παιδί. Ακολουθεί ένα κεφάλαιο με τα συμπεράσματα που προκύπτουν από τη συνολική θεώρηση του θέματος της εργασίας. Τέλος, παρουσιάζεται η βασική βιβλιογραφία της εργασίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

1. Η ζωή του Γιάννη Ρίτσου

Ο Γιάννης Ρίτσος γεννήθηκε στη Μονεμβασιά της Λακωνίας, την Πρωτομαγιά του 1909. Ποιητής, πεζογράφος, μεταφραστής, από τους παραγωγικότερους και σημαντικότερους του 20ού αιώνα, ο Ρίτσος, ήταν το μικρότερο από τα τέσσερα παιδιά του μεγαλοκτηματία Ελευθέριου Ρίτσου και της Ελευθερίας Βουζουναρά. Η οικογένεια των Ρίτσων είχε φτάσει στη βυζαντινή καστροπολιτεία από την Κρήτη. Έζησαν κατακτήσεις από Φράγκους, Ενετούς και Τούρκους αλλά και την εθνεγερσία του 1821, πολέμησαν για την πατρίδα και απέκτησαν τόση περιουσία ώστε, εξουσίαζαν το κάστρο και κατείχαν χιλιάδες στρέμματα στα γύρω χωριά².

Ο πατέρας του κληρονόμησε τεράστια κτηματική περιουσία και η οικογένεια του θεωρούνταν εύπορη. Τα αδέρφια του η Νίνα (η Άννα 1898-1970), ο Μίμης (ο Δημήτρης 1899-1921) και η Λούλα (η Σταυρούλα 1908-1995) προηγούνται ηλικιακά³.

Τα πρώτα χρόνια της ζωής του είναι αρκετά ξέγνοιαστα. Η επαφή του με τη φύση γίνεται στη γενέτειρά του αλλά και στις Βέλιες, στα Τάλαντα, στον Άη-Δημήτρη, όπου βρίσκονται και τα πατρογονικά κτήματα⁴. Είναι ένα ζωηρό παιδί, ευαίσθητο και ευγενικό. Μεγαλωμένος με παραδοσιακά ακούσματα από τα λαϊκά πανηγύρια, με παραμύθια και ιστορίες από τη γιαγιά του ή το κοντινό του περίγυρο. Στο σχολείο δεν τα πήγαινε πολύ καλά με τα γράμματα, όπως ομολογούσε ο ίδιος, συχνά ήταν τιμωρημένος από τον δάσκαλο λόγω αδιαφορίας, έσβηνε τους αριθμούς και ζωγράφιζε σπιτάκια, λουλούδια ή ατακτούσε. Προτιμούσε να παίζει ή να βρίσκεται κοντά στη φύση⁵.

Ο, τι δεν πήρε από το σχολείο, το πήρε από τη μητέρα του, η οποία αγαπούσε το διάβασμα και τη μουσική, δίνοντάς του λόγια παιδεία. Τον παροτρύνει να μάθει μουσική και ξένες γλώσσες, να ζωγραφίζει και να γίνει συνδρομητής στο περιοδικό

2. Βλ. Αγγελική Κώττη, *Γιάννης Ρίτσος, Ένα Σχεδιάγραμμα Βιογραφίας*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1996, σ. 18.

3. Βλ. Αγγελική Κώττη, *ό.π.*, σ. 212.

4. Βλ. Νίκος Ι. Ροζάκος, *Στοχασμοί για τη Ποίηση Γιάννη Ρίτσου*, εκδ. Αθήνα 1976, σ. 98.

5. Βλ. Λούλα Ρίτσου-Γλέζου, *Τα παιδικά χρόνια του αδερφού μου Γιάννη Ρίτσου*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1981, σ. 15.

«Η Διάπλαση των Παίδων». Ήταν μόλις οχτώ ετών, όταν αρχίζει να θητεύει στην ποίηση. Θητεία που θα κρατήσει για μια ζωή⁶.

Τελείωσε το σχολαρχείο της Μονεμβασιάς και το 1921 γράφτηκε στο γυμνάσιο του Γυθείου. Ο τόπος και οι άνθρωποι των παιδικών του χρόνων επιδρούν θετικά στη διαμόρφωση της ποιητικής του φωνής. Δε συμβαίνει το ίδιο, όμως και με το οικογενειακό του περιβάλλον. Οι δυσμενείς πολιτικές καταστάσεις της εποχής, όπως το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και η Μικρασιατική καταστροφή, αλλά και το πάθος του πατέρα για χαρτοπαιξία προκαλούν φθορά της πατρικής περιουσίας και κοινωνική υποβάθμιση, με αποτέλεσμα η οικογένεια να περιπέσει σε μεγάλη ανέχεια λίγα χρόνια μετά.

Το επιστέγασμα της συμφοράς είναι η αρρώστια και ο θάνατος των οικείων προσώπων του ποιητή. Στα 1921 πεθαίνουν από φυματίωση ο μεγαλύτερος αδερφός και η λατρεμένη του μητέρα. Ο δωδεκαετής ποιητής παρακολουθεί το γκρέμισμα του κόσμου του, έρχεται αντιμέτωπος με τον θάνατο και τη φυματίωση, τη φυσική και ηθική κατάπτωση. Αν και ήταν ώριμος για την ηλικία του η απώλεια είναι αβάσταχτη, ήταν παιδί. Όμως η τέχνη κάνει το πρώτο της πλησίασμα και βοηθάει να επουλωθούν οι πληγές⁷. Ζωγραφίζει πολύ, αλλά κυρίως ασχολείται με τον Λόγο. Μελετά, σκίζει και γράφει. Τα χρονιά κυλούν αργά και βασανιστικά αλλά κυλούν. Η ζωή τον διδάσκει ασταμάτητα⁸.

Ήδη στην εφηβεία του ο Ρίτσος είχε βρει τον δρόμο της λογοτεχνίας. Το 1924, κάνει την πρώτη του εμφάνιση ως συγγραφέας, στο περιοδικό «Η Διάπλαση των παιδων» και δημοσιεύει ποιήματα με το ψευδώνυμο «Ιδανικό Όραμα»⁹. Το επόμενο έτος, τελειώνει το Γυμνάσιο στο Γύθειο στα δεκαέξι του χρόνια και η μόνη διέξοδος που του ανοίγεται μπροστά του είναι να δοκιμάσει την τύχη του στην πρωτεύουσα. Εγκαθίσταται, λοιπόν, στην Αθήνα μαζί με την αδερφή του Λούλα. Οι συνθήκες διαβίωσης στην πρωτεύουσα είναι πολύ δύσκολες. Οι συνέπειες της μικρασιατικής καταστροφής και η ακρίβεια κάνουν την επιβίωση ολοένα και πιο δύσκολη. Οι κάτοικοι πολλαπλασιάζονται διαρκώς και η αστυφιλία φέρνει σοβαρές επιπτώσεις¹⁰. Ο Ρίτσος, λοιπόν, φτάνει στην Αθήνα την ταραγμένη αυτή εποχή όπου

6. Βλ. Αγγελική Κώττη, *Γιάννης Ρίτσος, Ένα Σχεδιάγραμμα Βιογραφίας*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1996, σσ. 25, 27.

7. Βλ. Ζεράρ Πιερά, *Γιάννης Ρίτσος, Η μακρά πορεία ενός ποιητή*, επιμ. Αικατερίνη Μακρυνικόλα, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1983, σ. 30.

8. Βλ. Αγγελική Κώττη, *ό.π.*, σ. 41.

9. Βλ. Αγγελική Κώττη, *ό.π.*, σ. 42.

10. Βλ. Αγγελική Κώττη, *ό.π.*, σ. 49.

θα γνωρίσει την τύχη ενός μετανάστη του εσωτερικού, ενός εφήβου εκτεθειμένου στην κακομεταχείριση, καταδικασμένου στην αναζήτηση επαγγέλματος μέσα σε μια πολιτεία ανήσυχη και πεινασμένη. Στην αρχή, εργάζεται ως δακτυλογράφος και αντιγραφέας συμβολαίων¹¹.

Το χειμώνα του 1926 προσβάλλεται για πρώτη φορά από φυματίωση. Η ζωή του πλέον θα μοιράζεται ανάμεσα σε σανατόρια και σε διάφορες δουλειές, για να μπορέσει να επιβιώσει από την ανέχεια και τον θάνατο. Καταφεύγει στην Μονεμβασιά, μένει στο χαγιάτι του πατρικού σπιτιού, στην αυλή, που δεν έχει τοίχους και τρώει με πίστωση σε ένα μαγειρείο¹². Εκεί, αρχίζει να σχεδιάζει δύο ποιητικές συλλογές : *Δάκρυα και χαμόγελα* και *Στο παληό μας σπίτι*. Το 1927-28 αρκετά από αυτά τα ποιήματα δημοσιεύονται στο *Λογοτεχνικό Παράρτημα της Μεγάλης Ελληνικής Εγκυκλοπαιδείας*, που δεν θα εκδοθούν ποτέ. Ήταν ποιήματα παραδοσιακής μορφής, με αποτυπωμένο το κλίμα της εποχής, επηρεασμένος από την ποίηση του Τέλλου Άγρα και του Λάμπρου Πορφύρα¹³. Το 1926 επιστρέφει στην Αθήνα κι εγγράφεται στη Νομική Σχολή, στην οποία όμως δεν φοίτησε. Σύντομα θα προσληφθεί ως βοηθός βιβλιοθηκάρου, για να καλλιγραφεί τα πτυχία των δικηγόρων, στη βιβλιοθήκη του Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών.

Τα επόμενα χρόνια, όταν δεν νοσηλεύεται σε σανατόρια, εργάζεται περιστασιακά για να κερδίσει τα προς το ζην (γραφέας, ηθοποιός κ.ά.). Το 1927-30, αυτός ο μοναχικός από τη φύση του νέος θα ζήσει μέσα σε πλήθος ανθρώπων. Νοσηλεύεται στο σανατόριο της «Σωτηρίας», συνεχίζει, φυσικά, να διαβάζει ποίηση –σ’ αυτά τα χρόνια κυρίως του Κώστα Βάρναλη και του Άγγελου Σικελιανού- και γνωρίζεται με διανοούμενους, όπως με την ποιήτρια Μαρία Πολυδούρη, μυείται στις σοσιαλιστικές ιδέες και αποκτά τις πρώτες επαφές με το κομμουνιστικό κίνημα της εποχής του.

Τον Μάιο του 1930 αναγκάζεται να εγκαταλείψει τη *Σωτηρία*, αφού είχε εξαντληθεί το χρονικό περιθώριο, που μπορούσε να διαμένει εκεί και μεταφέρεται στο *Άσυλο Φυματικών της Καψαλώνας*. Οι απάνθρωπες και τρομερές συνθήκες διαβίωσης ωθούν τον ποιητή να γράψει ένα καταγγελτικό γράμμα στην τοπική εφημερίδα της περιοχής. Οι άρρωστοι καταφέρνουν να μεταφερθούν σε νέο

11. Βλ. Ζεράρ Πιερά, *ό.π.*, σ. 36.

12. Βλ. Αγγελική Κώττη, *ό.π.*, σσ. 50-51.

13. Βλ. Στέφανος Διαλησμάς, *Εισαγωγή στην ποίηση του Γιάννη Ρίτσου*, εκδ. Επικαιρότητα, Αθήνα 1984, σσ. 19-20.

σανατόριο χάρη στον ποιητή¹⁴. Παράλληλα, αρχίζει να δημοσιεύει στην τοπική εφημερίδα *Παρατηρητής* πεζά κείμενά του με γενικό τίτλο *Απ' το ημερολόγιον ενός φθισικού* και υπογραφή I.P. Αν στα ποιήματά του έδειξε τη σπάνια εκφραστική του δύναμη, τη μουσικότητα της ποίησής του, την ελεγειακή του διάθεση, στα πεζά κείμενά του θα δείξει πόσο έξοχα μπορεί να αναπτύσσει τους στοχασμούς του. Ο Ρίτσος κατάφερε με την απλοϊκότητα της γραφής αυτών των διηγημάτων να μοιραστεί τις σκέψεις του για τα μεγάλα και πολύπλοκα ζητήματα της ζωής¹⁵.

Το 1931 παίρνει εξιτήριο από τον *Άγιο Ιωάννη* με αισθητά βελτιωμένη την κατάσταση της υγείας του και επιστρέφει στην Αθήνα. Εκεί, εργάζεται ως ηθοποιός και χορευτής σε επιθεωρήσεις, απαγγέλει ποιήματα και σκηνοθετεί παραστάσεις ελαφρού θεάτρου¹⁶. Στα 1934 εκδίδει την πρώτη του ποιητική συλλογή και γίνεται μέλος του Κουμμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας. Το βιβλίο του *Τρακτέρ* κυκλοφορεί τη χρονιά αυτή από τον εκδοτικό οίκο *Γκοβοστής*, όπου ο ποιητής θα εκδώσει και την επόμενη συλλογή του, *Πυραμίδες*. Στα 1935, οπότε και αρχίζει να εργάζεται στον εκδοτικό οίκο *Γκοβοστής*, ως διορθωτής και επιμελητής¹⁷. Παράλληλα, συνεργάζεται με την εφημερίδα *Ριζοσπάστης* με το ψευδώνυμο Γ. Σοστήρ, από αναγραμματισμό του ονόματός του.

Το 1937 ξαναμπαίνει σε санаτόριο στην Πάρνηθα. Το 1938 εργάζεται στο εθνικό θέατρο ως χορευτής και στη Λυρική σκηνή, που αποτελούσε παράρτημα του Εθνικού Θεάτρου. Τον ίδιο χρόνο πεθαίνει ο πατέρας του στο Δαφνί. Εντωμεταξύ, ξεσπά ο πόλεμος, έρχεται η κατοχή και η υγεία του χειροτερεύει, ενώ στα 1942 προσχωρεί στο μορφωτικό τμήμα του ΕΑΜ¹⁸. Το 1945, μετά τα Δεκεμβριανά, όντας μέλος του ΕΑΜ, συνεργάζεται με το Λαϊκό Θέατρο Μακεδονίας και επιστρέφει στην Αθήνα μετά τη συμφωνία της Βάρκιζας. Ακολουθεί μια πολύ γόνιμη και δημιουργική περίοδος με στοχαστική διάθεση για τα βιώματά του από την ταραγμένη, για τον ίδιο και τον τόπο, εποχή. Τον Ιούλιο του 1948 συλλαμβάνεται και εξορίζεται στη Λήμνο και το 1949 μεταφέρεται στη Μακρόνησο. Το 1952 απελευθερώνεται και πηγαίνει στην Αθήνα, όπου προσχωρεί στην ΕΔΑ. Το 1954

14. Βλ. Αγγελική Κώττη, *Γιάννης Ρίτσος, Ένα Σχεδιάγραμμα Βιογραφίας*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1996, σσ. 55,60.

15. Βλ. Αγγελική Κώττη, *ό.π.*, σ. 61.

16. Βλ. Στέφανος Διαλησμάς, *Εισαγωγή στην ποίηση του Γιάννη Ρίτσου*, εκδ. Επικαιρότητα, Αθήνα 1984, σ. 19.

17. Βλ. Ζεράρ Πιερά, *Γιάννης Ρίτσος, Η μακρά πορεία ενός ποιητή*, επιμ. Αικατερίνη Μακρυνικόλα, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1983, σ. 46.

18. Βλ. Στέφανος Διαλησμάς, *ό.π.*, σ. 25.

παντρεύεται με τη γιατρό από τη Σάμο Φαλίτσα Γεωργιάδη, την οποία είχε γνωρίσει, όταν ήταν φοιτήτρια στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας, τον καιρό του πολέμου και το 1955 γεννιέται η μονάκριβη κόρη τους Έρη¹⁹.

Το 1956 τιμάται με το Ά Κρατικό Βραβείο ποίησης για το ποίημα *η Σονάτα του σεληνόφωτος*, το οποίο μοιράζεται από κοινού με τον Άρη Δικταίο²⁰. Παράλληλα, οι πολιτικές διεργασίες στη τότε Σοβιετική Ένωση και στην Ελλάδα επιδρούν στην ποιητική του Ρίτσου. Ζώντας μια ειρηνική και ασφαλή περίοδο της ζωής του, ο καταξιωμένος πλέον ποιητής συνθέτει ένα μεγάλο αριθμό έργων, στα οποία κατασκευάζει έναν κόσμο, όπου τα αυτοβιογραφικά-βιωματικά στοιχεία συνδέονται με ερεθίσματα του ιστορικού χρόνου και ανάγονται στο επίπεδο του μύθου και του αρχέτυπου. Το 1960 κυκλοφορεί η μελοποίηση του *Επιτάφιου* από τον Μίκη Θεοδωράκη²¹. Το 1962 ο Ρίτσος ταξιδεύει στην κουμμουνιστική Ανατολική Ευρώπη, όπου συνεργάζεται με Τσέχους και Σλοβάκους ποιητές και καταθέτει την «Ανθολογία Τσέχων και Σλοβάκων ποιητών»²². Την ίδια χρονιά τυπώνεται αυτοτελώς η Ρωμοσύνη, η οποία μελοποιείται από τον Θεοδωράκη. Η απήχηση που γνωρίζει ο ποιητής είναι τεράστια.

Το 1967 συλλαμβάνεται από την απριλιανή δικτατορία και εξορίζεται στη Γυάρο και στη συνέχεια στη Λέρο. Έπειτα από την κινητοποίηση Ευρωπαίων διανοουμένων, με επικεφαλής τον Αγαγον, αλλά και λόγω της ασθένειάς του, αφού χειρουργήθηκε στο αντικαρκινικό νοσοκομείο, παρέμεινε στο Καλβόβασι της Σάμου σε κατ' οίκον περιορισμό μέχρι το 1970. Το 1973 εκδίδει το έργο *Δεκαοχτώ λιανοτράγουδα της πικρής πατρίδας*, το οποίο μελοποιείται από τον Μίκη Θεοδωράκη για να παρουσιαστεί σε συναυλίες στο εξωτερικό²³.

Οι περιπέτειες της υγείας του, καθώς και οι πολιτικές του περιπέτειες συνεχίζονται. Έχει πλέον, όμως, παγκόσμια αναγνώριση. Μετά την αντιπολίτευση, η καθιέρωση του ποιητή συνοδεύεται από πλήθος τιμητικών εκδηλώσεων προς το πρόσωπό του τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό. Το 1972 του απονέμεται το βραβείο ποίησης της Μπιενάλε του Knokke-Le Zout στο Βέλγιο. Το 1974 το βραβείο

19. Βλ. Στέφανος Διαλησιμάς, *ό.π.*, σ. 33.

20. Βλ. Αγγελική Κώττη, *Γιάννης Ρίτσος, Ένα Σχεδιάγραμμα Βιογραφίας*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1996, σ. 130.

21. Βλ. Αγγελική Κώττη, *ό.π.*, σ. 219.

22. Βλ. Ζεράρ Πιερά, *Γιάννης Ρίτσος, Η μακρά πορεία ενός ποιητή*, επιμ. Αικατερίνη Μακρυνικόλα, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1983, σ. 67.

23. Βλ. Αγγελική Κώττη, *ό.π.*, σσ. 221-222.

«Δημητρώφ», το οποίο παραλαμβάνει το 1975 στη Σόφια. Το 1976 τα ιταλικά βραβεία «Αίτνα- Ταορμίνια» και «Σερένιο Μπριάντζα»²⁴.

Προτάσσεται για το βραβείο Νόμπελ το 1975, του απονέμεται το βραβείο Λένιν για την ειρήνη το 1977, ανακηρύσσεται «Ποιητής Διεθνούς Ειρήνης» από τον ΟΗΕ το 1986, τιμάται με το μετάλλιο «Joliot-Curie», την ανώτατη διάκριση του Παγκόσμιου Συμβουλίου Ειρήνη το 1990. Αναγορεύεται επίτιμος διδάκτορας των πανεπιστημίων Θεσσαλονίκης (1975), Μπέρμιγχαμ (1978), Karl Marx Λειψίας (1984), Αθηνών (1987). Το 1979 του απονέμεται το κρατικό παράσημο του ανώτατου Σοβιέτ, για τα εβδομήντα χρόνια ποιητικής προσφοράς²⁵.

Το 1983 γίνεται μέλλος της επιτροπής απονομής του βραβείου Λένιν. Ακολουθούν βραβεία όπως το «Χρυσό στεφάνι» της Γιουγκοσλαβίας (1986), το «Τσίτα ντελ λο Στρέτο» της Ιταλίας, το χρυσό μετάλλιο του Δήμου Αθηναίων (1987), ο Μεγαλόσταυρος του Μακαρίου Γ΄ της Κύπρου (1989) κ.ά.²⁶.

Τον Νοέμβριο του 1990 αφήνει την τελευταία του πνοή, αφήνοντας πενήντα ανέκδοτες ποιητικές συλλογές²⁷. Παρά την επισφαλή του υγεία, ο Γιάννης Ρίτσος ήταν μέχρι το τέλος της ζωής του δραστήριος και δημιουργικός.

24. Βλ. Στέφανος Διαλησμάς, *Εισαγωγή στην ποίηση του Γιάννη Ρίτσου*, εκδ. Επικαιρότητα, Αθήνα 1984, σ. 65.

25. Βλ. Στέφανος Διαλησμάς, *ό.π.*, σ. 65.

26. Βλ. Αγγελική Κώττη, *Γιάννης Ρίτσος, Ένα Σχεδιάγραμμα Βιογραφίας*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1996, σσ. 179-180.

27. Βλ. Χρύσα Προκοπάκη, *Ανθολογία Γιάννη Ρίτσου*, επιμ. Χρύσα Προκοπάκη-Αικατερίνη Μακρυνικόλα, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 2000, σ. 23.

1.2. Το έργο του Γιάννη Ρίτσου

Ο Ανδρέας Μπελέτσκη, στο Αφιέρωμα για τον εορτασμό των εβδομήντα χρόνων του ποιητή, αναφέρει για τον Ρίτσο πως «για τους αρχαίους Έλληνες υπήρχαν στο θίασο του Απόλλωνα εννέα Μούσες, θυγατέρες της Μνημοσύνης, αφιερωμένες στη δική τους Τέχνη η καθεμία. Δεν ξέρω, ποιος και πότε πρώτη φορά ονομάστηκε ευνοούμενος των Μουσών. Στην ιστορία της παγκόσμιας λογοτεχνίας και των άλλων τεχνών μπορεί κανείς να αναφέρει μερικά ονόματα... Τώρα βλέπουμε και ακούμε για ένα πραγματικό Ευνοούμενο όλων των Μουσών. Ρίτσος-ποιητής, Ρίτσος-στοχαστής, φιλόσοφος, Ρίτσος-ζωγράφος, Ρίτσος-γλύπτης, Ρίτσος-μουσικός, Ρίτσος-ηθοποιός, Ρίτσος-αγωνιστής, υπερασπιστής της ειρήνης. Αυτή η πολύπλευρη δράση του, αντανακλάται μέσα στο πολύμορφο έργο του. Το ποιητικό του έργο αντηχεί τώρα σε πενήντα σχεδόν γλώσσες του κόσμου²⁸.

Ο ποιητής δεν σταματά ποτέ να γράφει, να δοκιμάζει και να πειραματίζεται αναζητώντας νέους τρόπου γραφής. Το έργο του συνθέτουν πάνω από εκατό ποιητικές συλλογές και συνθέσεις, εννέα πεζογραφήματα και τέσσερα θεατρικά, καθώς και πολλές μελέτες για ομοτέχνους του, μεταφράσεις και δημοσιεύματα. Πολυγράφος και ανήσυχο πνεύμα, δημιουργός και στοχαστής, ο Γιάννης Ρίτσος έχει αφήσει παρακαταθήκη έναν ογκόλιθο έργων.

Στις συλλογές του ποιητή παρατηρείται διαφορετικό ύφος και διάθεση. Ταλαντεύεται ανάμεσα στον λυρισμό και στην χαμηλότονη εσωτερική φωνή, στα εκτεταμένα ποιήματα και τα πιο σύντομα, στην αγωνία και στη χαρά²⁹.

Η κριτική έχει διακρίνει τις εξής περιόδους στο έργο του:

Το 1930-1936 : « Την πρώτη και την τελευταία σου λέξη / την είπαν ο έρωτας και η επανάσταση. / Όλη σου τη σιωπή την είπε η ποίηση. » Ο νεαρός Ρίτσος αναζητά διέξοδο στην ποίηση και στην επανάσταση³⁰. Συνθέτει τις πρώτες μεγάλες ποιητικές συλλογές *Τρακτέρ* (1930-1934) και *Πυραμίδες* (1930-1935), όπου κυριαρχεί ο λυρισμός, ο σαρκασμός και η σάτιρα· φανερά επηρεασμένος από τον Κώστα

28. Βλ. Ανδρέας Μπελέτσκη, *Ο ευνοούμενος των Μουσών*, στο: *Αφιέρωμα στον Γιάννη Ρίτσο*, εκδ. Κέρδος, Αθήνα 1981, σ. 44.

29. Βλ. Χρύσα Προκοπάκη, *Ανθολογία Γιάννη Ρίτσου*, επιμ. Χρύσα Προκοπάκη-Αικατερίνη Μακρυνικόλα, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 2000, σ. 11.

30. Βλ. Χρύσα Προκοπάκη, *ό.π.*, σ. 13.

Καρυωτάκη, αλλά και τους Κωστή Παλαμά και Άγγελο Σικελιανό³¹. Την ίδια περίοδο αφορμάται από την αιματηρή καταστολή της διαδήλωσης των απεργών καπνεργατών της Θεσσαλονίκης, συγκλονίζεται από το μοιρολόι μιας μάνας μπροστά στο σώμα του νεκρού γιού της και συνθέτει τον *Επιτάφιο* (1936). Πρόκειται για ένα μακροσκελές ποίημα γραμμένο σε ομοιοκατάληκτο δεκαπεντασύλλαβο, μεταγγίζεται η δημοτική και λόγια παράδοση φορτίζοντας το σύγχρονο δράμα με απηχήσεις του ορθόδοξου «Επιτάφιου θρήνου». Κυριαρχεί ο λυρισμός και η έντονη επαναστατική διάθεση. Το ποίημα αυτό καταξιώνει την πρώτη περίοδο του έργου του³². Κυκλοφορεί σε 10.000 αντίτυπα που τα τελευταία τους καίγονται από τη δικτατορία του Μεταξά. Την περίοδο αυτή τα ποιήματά του αντλούν τα θέματά τους από έναν κόσμο με σαφή περιγράμματα, επηρεάζονται από τις νεωτερικές ποιητικές διαθέσεις της εποχής αλλά και από τη μαρξιστική ιδεολογία, χωρίς ωστόσο να εντάσσονται απολύτως στο σοσιαλιστικό ρεαλισμό³³.

Το 1937-1943 χαρακτηρίζεται ως περίοδος λυρικής έξαρσης. Ο λυρισμός αυτός είναι μοντέρνος, σε ελεύθερο στίχο και συνδυάζει υπερρεαλιστικά στοιχεία μαζί με στοχαστικά. Ονειρικές εικόνες ξεπροβάλλουν από τον υπαίθριο χώρο και τα απλά πράγματα έρχονται στην επιφάνεια. Το αριστούργημα, αυτής της περιόδου, αλλά και ένα από τα πιο δημοφιλή έργα του ποιητή, είναι το ποίημα *Το τραγούδι της αδερφής μου* (1937), έργο συναισθηματικά φορτισμένο για τον ίδιο τον ποιητή, καθώς τη χρονιά εκείνη η αγαπημένη του αδερφή Λούλα οδηγείται στο Δαφνί, εξαιτίας ψυχικής ασθένειας³⁴. Με το ποίημα αυτό έρχεται η αναγνώριση από τον Παλαμά, ο οποίος απευθύνεται στον Ρίτσο με ένα τελετουργικό τετράστιχο που καταλήγει: «Παραμερίζουμε ποιητή για να περάσεις». Ο Παλαμάς είναι ο πατριάρχης της γενιάς του και με τον παραπάνω χαιρετισμό δίνει το χρίσμα του στον ποιητή³⁵. Άλλα έργα της ίδιας περιόδου είναι η *Εαρινή συμφωνία* (1937-38) και το *Εμβατήριο του ωκεανού* (1939-40).

31. Βλ. Γιώργος Βελουδής, *Προσεγγίσεις στο έργο του Γιάννη Ρίτσου*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1984, σ. 21.

32. Βλ. Στέφανος Διαλησιμάς, *Εισαγωγή στην ποίηση του Γιάννη Ρίτσου*, εκδ. Επικαιρότητα, Αθήνα 1984, σ. 22.

33. Βλ. Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, *Πρόσωπα, Έργα, Ρεύματα, Όροι*, εκδ. Πατάκης, Αθήνα 2010, σσ. 1928-1930.

34. Βλ. Χρύσα Προκοπάκη, *Ανθολογία Γιάννη Ρίτσου*, επιμ. Χρύσα Προκοπάκη-Αικατερίνη Μακρυνικόλα, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 2000, σ. 12.

35. Βλ. Πήτερ Μπήαν, *Αντίθεση και σύνθεση στην ποίηση του Γιάννη Ρίτσου*, μετάφρ. Γιάννης Κρητικός – επιμ. Αικατερίνη Μακρυνικόλα, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1980, σ. 31.

Παράλληλα, γράφει ποιήματα σε διαφορετικό ύφος με χαμηλό τόνο και οικεία γλώσσα, τα οποία χαρακτηρίζει ο εκτεταμένος στίχος και η αφηγηματική ανάπτυξη. Κάποια από αυτά είναι: *Ο λύχνος των φτωχών και ταπεινών* (1935), *Μια πυγολαμπίδα φωτίζει τη νύχτα* (1937) και το παιδικότροπο *Όνειρο καλοκαιρινού μεσημεριού* (1938), τα οποία συμπεριλαμβάνονται στη ποιητική συλλογή *Δοκιμασία* (1935-43) και έχουν διαφορετική θεματική και κλίμα. Κυρίαρχο μοτίβο των ποιημάτων της *Δοκιμασίας* είναι η χαρά, η αναζήτηση της, καθώς και η αναζήτηση της ομορφιάς, της αγάπης και η βασιλεία του φωτός³⁶. Τέλος, η σύνθεση του 1942, η *Τελευταία π.Α εκατονταετία* αποτυπώνει μια ζοφερή στιγμή της χώρας, την εξαθλίωση και τη βαρβαρότητα της εποχής της κατοχής³⁷. Την περίοδο χαρακτηρίζει ο λυρισμός και η συστηματική καλλιέργεια του ελεύθερου στίχου με έντονη την εικονοπλαστική χρήση της φαντασίας, η οποία συνδυάζει με τόλμη στοιχεία από τη φύση με τα προβλήματα της κοινωνικής ζωής. Παράλληλα, κάνει την εμφάνισή της η οικεία, «καθημερινή» γλώσσα και ο εκτεταμένος στίχος³⁸.

Το 1944-1955 αποτελούν τα δύσκολα χρόνια, τα οποία καλύπτονται από ποιήματα των αγώνων και της εξορίας. Η Ελλάδα βρίσκεται υπό γερμανική κατοχή και ο ποιητής καθηλωμένος στο κρεβάτι από υποτροπή της αρρώστιας του. Συμμετέχει στο καλλιτεχνικό τμήμα του ΕΑΜ, ενώ στη διάρκεια του εμφυλίου εξορίζεται και απελευθερώνεται το 1952. Έργα όπως η *Ρωμιοσύνη* και η *Κυρά των Αμπελιών* (1945-47) μιλούν για τον μαχόμενο ελληνισμό και την ελευθερία με εικόνες αντλημένες από τη ζοφερή πραγματικότητα αλλά ταυτόχρονα συμβολικές και αφήνουν ανεξίτηλο το στίγμα τους³⁹.

Άλλα έργα της ίδιας περιόδου αναφέρονται στις δύσκολες στιγμές της εξορίας στη Μακρόνησο και στη Λήμνο· στιγμές βιωματικές για τον ίδιο με αντιπροσωπευτικότερο το *Καπνισμένο τσουκάλι* το 1949. Στα περισσότερα έργα αυτής της περιόδου, εγκαταλείπεται ο λυρισμός της προηγούμενης περιόδου και σε συνάρτηση με τη θεματική του ο λόγος γίνεται στεγνός και πολλές φορές σκληρός. Η ποίησή του αρχίζει να γίνεται στοχαστική και παρατηρείται μια «επιστροφή στις

36. Βλ. Στέφανος Διαλισμάς, *Εισαγωγή στην ποίηση του Γιάννη Ρίτσου*, εκδ. Επικαιρότητα, Αθήνα 1984, σ. 29.

37. Βλ. Χρύσα Προκοπάκη, *Ανθολογία Γιάννη Ρίτσου*, επιμ. Χρύσα Προκοπάκη-Αικατερίνη Μακρυνικόλα, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 2000, σ. 13.

38. Βλ. Χρύσα Προκοπάκη, *ό.π.*, σ. 13.

39. Βλ. Χρύσα Προκοπάκη, *ό.π.*, σ. 14.

ρίζες», με προβολή του ελληνικού τοπίου, της ιστορίας και της παράδοσης⁴⁰. Τα ποιήματα αυτής της εποχής, άνισα καλλιτεχνικά, αλλά στο σύνολο τους σχεδόν άμεσες αντανakλάσεις της ιστορικής εμπειρίας, εστιάζουν στους αγώνες και τον πόνο του ανθρώπου. Το έργο του ποιητή, συνδέοντας την Αντίσταση με την αγωνιστική παράδοση του ελληνισμού, γονιμοποιείται από τα χαρακτηριστικά της λαϊκής τέχνης⁴¹.

Ακόμα, ακολουθεί μια νέα περίοδος κυοφορίας για τον ποιητή, ένα διάλειμμα χαράς από τη βαρύνουσα περίοδο, με αφορμή τη γέννηση της κόρης του, που του χαρίζει ποιήματα όπως το *Πρωινό άστρο* (1955)⁴². Παράλληλα, ο Ρίτσος δοκιμάζει την τέχνη του σε νέα είδη. Γράφει δύο θεατρικά, τα *Μια γυναίκα πλάι στη θάλασσα* (1942-43) και *Πέρα από τον ίσκιο των κυπαρισσίων* (1945), και πειραματίζεται με διαλογικά ποιήματα: *Τρία χορικά*, (1944/47), *Οι Γέροντες κ' η σιγαλιά*, (1948)⁴³.

Η επόμενη περίοδος του 1956-1966 χαρακτηρίζεται από ευρηματικές συλλήψεις και μορφικούς τρόπους της *Τέταρτης διάστασης*, που εγκαινιάζεται με το υποβλητικό έργο *Σονάτα του σεληνόφωτος*, το οποίο χαρίζει στον ποιητή το κρατικό βραβείο ποίησης το 1956. Την επόμενη χρονιά η μετάφραση του ποιήματος στα γαλλικά και η δημοσίευσή του στα «Γαλλικά Γράμματα» του χαρίζει παγκόσμια αναγνώριση. Τα έργα της Τέταρτης διάστασης είναι μεγαλύτερες ή μικρότερες ποιητικές συνθέσεις (δραματικοί μονόλογοι τα περισσότερα με πρόλογο σαν σκηνοθετική οδηγία και πεζό επίλογο) με ήρωες σύγχρονους ή παρμένους από την μυθολογία από τους κύκλους των Ατρείδων, Λαβδακιδών και τον τρωικό κύκλο. Ο μύθος αναμειγνύεται με τις σύγχρονες κοινωνικές και ιστορικές εμπειρίες αλλά και τις βιωματικές-τραγικές εμπειρίες της οικογενείας του ποιητή. Έτσι, μέσα από τα πολύστιχα έργα του ο ποιητής θα θίξει θέματα μοναξιάς και έρωτα, θα μιλήσει για τη φθορά του σώματος και των πραγμάτων (*Σονάτα*, *Το νεκρό σπίτι*, 1956, *Κάτω από τον ίσκιο του βουνού*, 1960), θα πραγματοποιήσει καταβυθίσεις στα μύχια της ψυχής και του υποσυνειδήτου, θα φέρει στο φώς τον αντιήρωα (*Ισμήνη*, 1966-71), θα

40. Βλ. Στέφανος Διαλησμάς, *Εισαγωγή στην ποίηση του Γιάννη Ρίτσου*, εκδ. Επικαιρότητα, Αθήνα 1984, σσ. 40-41.

41. Βλ. Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, *Πρόσωπα, Έργα, Ρεύματα, Όροι*, εκδ. Πατάκης, Αθήνα 2010, σσ. 1928-1930.

42. Βλ. Χρύσα Προκοπάκη, *ό.π.*, σ. 16.

43. Βλ. Στέφανος Διαλησμάς, *ό.π.*, σσ. 39-40.

προσπαθήσει να συμφιλιωθεί με τον χρόνο και την ιδέα του θανάτου (*Όταν έρχεται ο ξένος*, 1958)⁴⁴.

Παράλληλα, ο δεύτερος πόλος της δημιουργίας του ποιητή είναι το ολιγόστιχο ποίημα, το λακωνικό και συμπυκνωμένο ποίημα. Λιτό και οικείο φέρει στο φώς τις στιγμές της καθημερινότητας μέσα από τον κόσμο των μικροπραγμάτων και των αντικειμένων (*Ασκήσεις*, 1950-60, Το *Θερινό φροντιστήριο*, 1953-64). Στην γονιμότερη ποιητικά εποχή ο Ρίτσος επιμένοντας στην υποβλητικότητα του λόγου, προσπαθεί να βυθιστεί στην ψυχή και να εκφράσει δυνάμεις του υποσυνείδητου επιλέγοντας θέματα κυρίως από τη μυθολογία με σκοπό να αναφερθεί στη μοναξιά, στο βάρος του ρόλου και στη μνήμη⁴⁵.

Η περίοδος 1967-1971: Μετά την επιβολή της δικτατορίας ο Ρίτσος εξορίζεται ξανά στη Γυάρο, στη Λέρο και στη συνέχεια τίθεται σε κατ' οίκον περιορισμό στη Σάμο ως το τέλος του 1970. Παράλληλα, η διάσπαση του ΚΚΕ αλλά και η απειλή του θανάτου, καθώς νοσηλεύεται στον «Άγιο Σάββα», δεν τονώνουν το ηθικό του. Παρά τη ζοφερή επταετία η περίοδος αυτή αποτελεί παραγωγική περίοδο για τον ποιητή. Το έργο του έχει πια διεθνή απήχηση με πλήθος μεταφράσεων σε πολλές γλώσσες και τιμητικές διακρίσεις να αποτελούν το επιστέγασμα της αναγνώρισης, η οποία θα αυξάνεται ολοένα και περισσότερο⁴⁶.

Και σε αυτήν την περίοδο ο Ρίτσος καταπιάνεται με τις ίδιες ποιητικές μορφές. Ωστόσο, την περίοδο αυτή της δημιουργίας την ξεχωρίζουν οι δραματικές συνθήκες. Η γραφή του στρέφεται σε θέματα ποιητικής και παρουσιάζει αλλαγή οπτικής και διάθεσης στο ύφος, που πλέον το χαρακτηρίζει ο σαρκασμός, η ειρωνεία και το στοιχείο του παραλόγου. Μια αίσθηση θανάτου και απειλής διαπνέει έναν κόσμο χωρίς νόημα⁴⁷.

Ωστόσο, δεν λείπουν, από τον εκ χαρακτήρα αισιόδοξο και αγωνιστή ποιητή, και νύξεις καταφατικές στη ζωή, προτάσεις αξιοπρεπούς αντιμετώπισης αυτού του χωρίς νόημα κόσμου. Το 1968-69 δημιουργείται η συλλογή *Πέτρες Επαναλήψεις Κιγκλίδωμα*, μια καταγγελία του καθεστώτος και έκφραση της πικρίας για την κρίση των σοσιαλιστικών χωρών. Ο ποιητής, όντας εξόριστος ή νοσηλευόμενος, σε

44. Βλ. Χρύσα Προκοπάκη, *Ανθολογία Γιάννη Ρίτσου*, επιμ. Χρύσα Προκοπάκη-Αικατερίνη Μακρυνικόλα, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 2000, σσ. 16-17.

45. Βλ. Χρύσα Προκοπάκη, *ό.π.*, σ. 16.

46. Βλ. Χρύσα Προκοπάκη, *ό.π.*, σ. 18.

47. Βλ. Χρύσα Προκοπάκη, *ό.π.*, σ. 19.

στρατόπεδα και στο σπίτι του «συνομιλεί» με τα πράγματα γύρω του, τα υλικά που του προσφέρει ο στενός χώρος. Μνήμες ξεπηδούν στην επιφάνεια, συναναστρέφεται νεκρούς, παρατηρεί και δημιουργεί. Το κύριο σώμα της παραγωγικής περιόδου χαρακτηρίζεται από μια αίσθηση ματαιότητας και θανάτου : *Ο τοίχος μέσα στον καθρέφτη* (1967-71), *Διάδρομος και σκάλα* (1970), *Θυρωρείο* (1971). Παράλληλα, στους μονολόγους της Τέταρτης διάστασης αυτής της περιόδου, όπως ο *Αγαμέμνων* (1966-70), η *Χρυσόθεμις* (1967-70), η *Ελένη* (1970), η *Επιστροφή της Ιφιγένειας* (1971-72) το κέντρο βάρους τοποθετείται στο υπαρξιακό πεδίο⁴⁸.

Το 1972-1983 διακρίνεται από τα υπερρεαλιστικά και εξπρεσιονιστικά στοιχεία που διαμορφώνουν έναν αλλόκοτο, ρευστό, αλλά και ερωτικό και αισθησιακό, περισσότερο από άλλοτε, κόσμο. Η παραβίαση της λογικής, της χρονικής αλληλουχίας, ο άμεσος και ελεύθερος λόγος, η προκλητικά συνδυασμένη λαϊκή και λόγια γλώσσα χρησιμοποιούνται στην παρουσίαση ενός, κατά κάποιον τρόπο, απολογισμού του ποιητή⁴⁹. Η περίοδος εγκαινιάζεται με τα έργα *Κωδωνοστάσιο* και *Γκραγκάντα* (1972), με θέματα από παλαιότερους κύκλους, ορίζουν μια νέα επιστροφή στις ρίζες και ξυπνούν τα παιδικά βιώματα του ποιητή, με τον ίδιο να προσεγγίζει ωστόσο νέους εκφραστικούς τρόπους. Γράφονται οι συνθέσεις που περιλαμβάνονται στον τόμο *Γίνεσθαι* (1977) και προστίθεται το νέο στοιχείο στη γραφή του, ο υπερρεαλισμός⁵⁰.

Το αυτοβιογραφικό υλικό πλέκεται μαζί με την ιστορία και μέσω του ερωτικού πάθους προβάλλονται οι έγνοιες του ποιητή : η μοναξιά, ο θάνατος, η ανθρώπινη υποκρισία. Συνεχίζει να γράφει συλλογές με σύντομα και περιεκτικά ποιήματα: *Πάροδος* (1971-72), *Γραφή τυφλού* (1972-73), *Χάρτινα* (1973-74) κτλ. Ταυτόχρονα, ένα αισθησιακό ρίγος διαπερνά ολόκληρη την ποίηση του Ρίτσου. Στη σύνθεση του τα *Ερωτικά* (1980-81) ο ερωτισμός, συχνά υποδόριος, διαφαίνεται με έναν απελευθερωτικό λόγο. Η σωματική, ερωτική σχέση του με τα πράγματα γεννά νοήματα και αισθήματα, και η ερωτική διάσταση της ποίησης του Ρίτσου γίνεται πιο ευανάγνωστη⁵¹.

48. Βλ. Χρύσα Προκοπάκη, *Ανθολογία Γιάννη Ρίτσου*, επιμ. Χρύσα Προκοπάκη-Αικατερίνη Μακρυνικόλα, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 2000, σσ. 19-20.

49. Βλ. Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, *Πρόσωπα, Έργα, Ρεύματα, Όροι*, εκδ. Πατάκης, Αθήνα 2010, σσ. 1928-1930.

50. Βλ. Χρύσα Προκοπάκη, *ό.π.*, σ. 21.

51. Βλ. Χρύσα Προκοπάκη, *ό.π.*, σ. 22.

Παράλληλα, στα *Επινίκια*, συγκεντρωτικός τόμος που περιλαμβάνει συνθέσεις από το 1977 ως το 1983, ο ώριμος ποιητής ανακαλεί στο φως επικές μνήμες που προβάλλονται στο μέλλον, οραματίζεται με όλα τα ποιητικά του εφόδια και ολοκληρώνει την ποιητική του κατάθεση. Τέλος, προέκταση της ποίησης του αποτελούν τα εννιά πεζά κείμενα με γενικό τίτλο *Εικονοστάσιο ανωνύμων αγίων* (1983-86)⁵².

Σε συνάφεια με τα παραπάνω, διαπιστώνουμε πρόδηλα πως ο Γιάννης Ρίτσος, άντλησε τα θέματά του από το παρελθόν και τα συμφιλίωσε με το παρόν, συσχέτισε τους αγώνες για τα κοινωνικά προβλήματα με προσωπικά βιώματα και αναζήτησε το νόημα της ύπαρξής μας. Επιστράτευσε τον πλούτο και τη δυναμική της ελληνικής γλώσσας μέσα από τις μικρές ή μεγάλες ποιητικές του συνθέσεις. Μέσα από μια χαμηλότονη επικοινωνία και εξομολογητικό τόνο ανέδειξε κοινωνικούς αγώνες, ερωτικά σκιρτήματα και την υπαρξιακή αγωνία για τον χρόνο και τον θάνατο. Είναι πασιφανές, πως η πολυτάλαντη προσωπικότητά του ανέδειξε διάφορα ποιητικά είδη και τεχνοτροπίες μέσα σε ένα θεματικό εύρος. Παράλληλα, με τις δημιουργικές εμμονές σε ιδέες μίλησε για προβλήματα της ανθρώπινης μοίρας, της κοινωνίας και της ίδιας της τέχνης⁵³.

Λυρικός κυρίως ποιητής με ύφος πολλές φορές επικολυρικό. Έχει συνθέσει, ακόμα, θεατρικούς μονολόγους με δραματική πλοκή, επηρεασμένος από τα πρόσωπα της αρχαιοελληνικής τραγωδίας, στους οποίους καθρεφτίζεται η προσωπική, κομματική και εθνική περιπέτεια. Τα δραματικά αυτά ποιητικά κείμενα έχουν γραφτεί την περίοδο 1956-1972 και έχουν περιληφθεί στην «Τέταρτη διάσταση». Τη γραφή του συμπληρώνουν ποιήματα που ανήκουν στην «στρατευμένη ποίηση», όπως έχουμε συνηθίσει να την αποκαλούμε. Πρόκειται για ποιήματα που έχουν ως θεματικό κέντρο γεγονότα πολιτικού χαρακτήρα, τόπους εξορίας ή πρόσωπα που διακρίθηκαν για τους κοινωνικούς τους αγώνες, τα οποία είχαν τραγικό τέλος. Τα ποιήματα αυτά είναι συγκεντρωμένα στα *Επικαιρικά* που γράφτηκαν την περίοδο 1945-1969 και εκδόθηκαν το 1975⁵⁴.

52. Βλ. Χρύσα Προκοπάκη, *ό.π.*, σ. 22.

53. Βλ. Χρύσα Προκοπάκη, *ό.π.*, σ. 23.

54. Βλ. Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, *Πρόσωπα, Έργα, Ρεύματα, Όροι*, εκδ. Πατάκης, Αθήνα 2010, σσ. 1928-1930.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Το παιδί στις ποιητικές συλλογές του Γιάννη Ρίτσου

Ο Γιάννης Ρίτσος, ο λυρικός και ονειροπόλος, έγραψε για πολλά θέματα. Για τα μεγάλα όνειρα, τους πικρούς καημούς, για τους αγώνες και τον άνθρωπο, για τον έρωτα και τον χρόνο, για τη χαρά της ζωής. Η Ζωή Βαλάση, στην ομιλία της «Ο Γιάννης Ρίτσος και το παιδί» αναφέρει χαρακτηριστικά:

«Πώς θα μπορούσε αυτός ο μεγάλος ποιητής της ζωής να μείνει ασυγκίνητος μπροστά στο μεγαλύτερο θαύμα της; Το παιδί. Πώς ήταν δυνατόν να μην ενθουσιαστεί και να μην μιλήσει για το μεγαλείο της παιδικής ηλικίας;»

Κάποτε είχε πει : «Λένε πως οι ποιητές είναι παιδιά. Όχι. Τα παιδιά είναι ποιητές. Γιατί αυτά ανακαλύπτουν και εξερευνάνε τον κόσμο που τους είναι κάτι καινούργιο και άγνωστο. Και ανακαλύπτοντας κι εξερευνώντας τον κόσμο, του δίνουν νέο περιεχόμενο, τον ξαναδημιουργούν έτσι όπως το αντιλαμβάνονται, έτσι όπως επιθυμούν»⁵⁵.

55. Βλ. Ζωή Βαλάση, *Ο Γιάννης Ρίτσος και το παιδί*, στο: *Γιάννης Ρίτσος, Πάντα παρών στο κάλεσμα της εποχής*, εκδ. Σύγχρονη εποχή, Αθήνα 2011, σ. 153.

Αν και ο Γιάννης Ρίτσος δεν έγραψε «ποιήματα για παιδιά» δημιούργησε εξαιρετικά ποιήματα με πηγή έμπνευσης την παιδική ηλικία. Το παιδί στάθηκε η έμπνευση που κινητοποιεί τη φαντασία, δημιουργεί ασύλληπτες εικόνες, και φοβερά συναισθήματα.

Η πρώτη ποιητική συλλογή κυκλοφορεί το 1955, μαζί με τη γέννηση της κόρης του Έρης, επιγράφεται *Πρωινό άστρο* και φέρει τον υπότιτλο *Μικρή εγκυκλοπαίδεια υποκοριστικών για την κορούλα μου*. Εκδίδεται την ίδια χρονιά και περιλαμβάνεται στον Β΄ τόμο των *Ποιημάτων* του.

Εννέα χρόνια αργότερα από την πρώτη συλλογή, το 1964 κυκλοφορεί τη δεύτερη συλλογή του με παιδικά ποιήματα, την οποία αφιερώνει στον Φωτούλη και στην Έρη και έχει τον τίτλο *Παιχνίδια του ουρανού και του νερού*.

Η τρίτη συλλογή με παιδική ποίηση εκδίδεται το 1978 με τίτλο *Μια πυγολαμπίδα φωτίζει τη νύχτα*. Η συλλογή έχει συμπεριληφθεί στον πρώτο τόμο των *Ποιημάτων* του.

Η τέταρτη συλλογή ποιημάτων για παιδιά κυκλοφορεί το 1980, με τον σεξπηρικό τίτλο *Όνειρο καλοκαιρινού μεσημεριού*, που περιέχει ποιήματα για παιδιά Δημοτικού και Γυμνασίου. Και αυτή η συλλογή μαζί με την συλλογή *Μια πυγολαμπίδα φωτίζει τη νύχτα* περιλαμβάνεται στον πρώτο τόμο των *Ποιημάτων* του⁵⁶.

2.1 Πρωινό άστρο (1955)

Το κατεξοχήν δοξαστικό του παιδιού, το *Πρωινό άστρο*, γράφτηκε στα μέσα του Σεπτεμβρίου ακολουθώντας τη γέννηση της κόρης του ποιητή. Πρόκειται για μια εκπληκτικού κάλλους εκτενή σύνθεση με έντονο το στοιχείο της τρυφερότητας, όπως φαίνεται και από τα πολλά υποκοριστικά που χρησιμοποιεί δικαιώνοντας έτσι και τον υπότιτλο που φέρει *Μικρή εγκυκλοπαίδεια υποκοριστικών*.

Όπως παρατηρεί εύστοχα ο Παντελής Πρεβελάκης «το πατρικό φίλτρο μέλλει ν' αποδειχθεί ισχυρότερο από τον συζυγικό έρωτα. Στο κέντρο της ευαισθησίας του ποιητή σπαρταρά ο πόθος για δημιουργία- κατά σάρκα ή κατά πνεύμα»⁵⁷.

56. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *Εισαγωγή στην παιδική ποίηση του Γιάννη Ρίτσου*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 2007, σ. 12.

57. Βλ. Παντελής Πρεβελάκης, *Ο ποιητής Γιάννης Ρίτσος, Συνολική Θεώρηση του έργου του*, εκδ. Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα 1992, σ. 201.

Αποτελείται από δεκαεννέα αυτοτελείς ενότητες, οι οποίες αρχίζουν με ένα επίρρημα ή ένα ρηματικό τύπο, συνήθως σε προστακτική. Πιο σπάνια, γίνεται χρήση ουσιαστικού ως πρώτη λέξη της ενότητας και όταν συμβαίνει αυτό, το ουσιαστικό χρησιμοποιείται ως κλητική προσφώνηση ή ως χρονικός προσδιορισμός, έχει λοιπόν, δευτερεύοντα ρόλο.

Το *Πρωινό άστρο* είναι το τραγούδι ενός πατέρα στο κοριτσάκι του, είναι η εκπληκτική τρυφερότητα και η ατέρμονη αγάπη που κλείνει μέσα του κάθε άνθρωπος και την αφήνει να ξεχυθεί, όταν βρεθεί μπροστά στις ρίζες της ζωής. Ο άνθρωπος αυτός γίνεται αυτομάτως πάλι αγνός και απλός, όταν αντικρίζει την ομορφιά της παιδικής ψυχής⁵⁸.

Και πράγματι, όλο αυτό το έργο φανερώνει την άφατη τρυφερότητα του Ρίτσου για το μοναχοπαίδι του· δηλώνει μιαν αγάπη που παρόμοιά της δεν φαίνεται να έχει νοιώσει ποτέ άλλοτε ο ποιητής· εκφράζει μια λατρεία που εξαιτίας της ο Ρίτσος αισθάνεται συμφιλωμένος πια με τον καθένα και με το καθετί. Το παιδί που έρχεται στον κόσμο, αλλάζει τη ζωή των γονιών του. Δίνει στη μητέρα την ευτυχία της τεκνοποίησης και απαλαίνει την καρδιά του ώριμου άντρα, του πατέρα. Κι όταν ο πατέρας είναι ποιητής, ψάχνει τις πιο τρυφερές λέξεις για να περιγράψει τη χαρά και την τρυφερότητα που βιώνει. Έτσι, ο ποιητής έμπλεος από αγάπη προς το παιδί του, του περιγράφει το θαύμα της ζωής και το διαπαιδαγωγεί. Μέσα από μια άκρατη λυρική τρυφερότητα το παιδί μυείται στη ζωή⁵⁹. Σκοπός του ποιητή είναι να αλαφρώσει ο ίδιος από τα συναισθήματά του, αλλά και να καταστεί μυσταγωγός του παιδιού· σκοπός διδακτικός, που ιδιάζει στην παιδική λογοτεχνία. Με την τρυφερότητα του πατρικού φίλτρου ο ποιητής διαπαιδαγωγεί το παιδί του και όσους έχουν παιδιά⁶⁰.

Κοριτσάκι μου, θέλω να σου φέρω

τα φαναράκια των κρίνων

να σου φέγγουν τον ύπνο σου.

58. Βλ. Πέτρος Χάρης, *Ο ποιητής που δεν ξεχνάω*, στο: «Νέα Εστία. Αφιέρωμα στον ποιητή Γιάννη Ρίτσο», εκδ. Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα 2019, σ. 15.

59. Βλ. Αντρέας Καραντώνης, *Η κριτική για την ποίηση του Γιάννη Ρίτσου*, στο : «Νέα Εστία. Αφιέρωμα στον ποιητή Γιάννη Ρίτσο», εκδ. Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα 2019, σ. 218.

60. Βλ. Ευτυχία Καρύδη, *Φυλλομετρώντας σελίδες του Ρίτσου*, εκδ. Οδηγητής, Αθήνα 1984, σ. 114.

Θέλω να σου φέρω
 ένα περιβολάκι
 ζωγραφισμένο με λουλουδόσκονη
 πάνω στο φτερό μιας πεταλούδας
 για να σεργιανάει το γαλανό όνειρό σου.

Θέλω να σου φέρω
 ένα σταυρουλάκι αυγινό φώς
 δυο αχτίνες σταυρωτές απ' τους στίχους μου
 να σου ξορκίσουν το κακό
 να σου φωτάνε
 μη μου σκοντάψεις, κοριτσάκι
 έτσι γυμνόποδο και τρυφερό
 στ' αγκάθι κ' ενός ίσκιου.⁶¹

Κοιμήσου.
 Να μεγαλώσεις γρήγορα.
 Έχεις να κάνεις πολύ δρόμο, κοριτσάκι,
 κ' έχεις δυο πεδιλάκια μόνο από ουρανό.
 Κοιμήσου⁶²

Η εικονοποιία του ποιήματος μας φανερώνει ιδιαίτερα τρυφερές σκηνές. Ο πατέρας μπροστά στην κούνια του μωρού τραγουδάει με σκοπό να κοιμίσει το βρέφος. Πρόκειται για ένα νανούρισμα, με το οποίο ο ποιητής πληροφορεί το μωρό για την αγάπη του και τη ζωή. Στο ποίημα εμφανίζεται η δυαδική αντίθεση⁶³ ανάμεσα στο μέσα και στο έξω. Ο πατέρας-ποιητής φέρνει μπροστά στο βρέφος ολόκληρο τον κόσμο, έμπυχο και αζωικό και το γεγονός αυτό παραλληλίζεται με την γέννηση του Χριστού.

Ο χώρος, εμφανίζεται ευχετικά στο ποίημα επιφορτισμένος με πληρότητα και αξίες της φύσης. Ο πατέρας-ποιητής έχει ως όραμά του μια ακέραη ζωή για το βρέφος μακριά από τον ανθρώπινο πόνο. Αρχικά, προτρέπει το παιδί να κοιμηθεί,

61. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *Πρωινό άστρο*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1961, σ. 7.

62. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 7.

63. Βλ. Απόστολος Μπενάτσης, *Θεωρία της λογοτεχνίας, Δομισμός και Σημειωτική*, εκδ. Καλέντης, Αθήνα 2010, σ. 149

γιατί το ταξίδι στη ζωή, που μόλις έχει ξεκινήσει, είναι ένα ταξίδι μακρινό και δύσκολο⁶⁴.

Στο παρακάτω απόσπασμα διακρίνονται τα εξωτερικά και τα ψυχικά χαρακτηριστικά του μωρού, μέσα από την περιγραφή του ποιητή.

*Κοριτσάκι
μεγάλα μάτια
τι μεγάλα-
σε ποιο ουρανό να χαμογελάς
τι βλέπεις πίσω από τα μάτια μας;*

*Κάτω απ' τα τριανταφυλλένια πέλματά σου
δύο καρδιές-
η καρδιά της μητέρας
η καρδιά του πατέρα.⁶⁵*

*Κοριτσάκι
μες στα κρινάκια χέρια σου
πώς χωράει η ευτυχία;⁶⁶*

*Καλέ θεούλη
εμείς είμαστε καλά.
Κάνε, καλέ θεούλη
νάχουν όλα τα παιδάκια
ένα ποταμάκι γάλα
μπόλικά αστεράκια
μπόλικά τραγουδάκια.
Κάνε, καλέ θεούλη
νάσαι όλοι καλά
έτσι που κι εμείς να μη ντρεπόμαστε*

64. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *Εισαγωγή στην παιδική ποίηση του Γιάννη Ρίτσου*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 2007, σ. 47.

65. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *Πρωινό άστρο*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1961, σ. 12.

66. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 14.

για τη χαρά μας.⁶⁷

Διαβάζοντας το παραπάνω απόσπασμα του ποιήματος, διακρίνουμε τα βασικά χαρακτηριστικά του βρέφους, τα οποία καθορίζουν και τα στοιχεία της προσωπικότητάς του. Στα πρώτα τρία μέρη γίνεται αναφορά στα μέλη του σώματος του μωρού, αλλά το μέγεθος του είναι απροσδιόριστο. Από την άλλη πλευρά, ο χαρακτηρισμός «κρινάκια χέρια», που αναφέρεται στα χέρια του μωρού, μας βοηθάει να εικάσουμε το μέγεθος των χεριών του. Ο προσδιορισμός αυτός αποσκοπεί να δείξει την αντίθεση ανάμεσα στα μικρά και τρυφερά χέρια του μωρού και στη βαριά ευθύνη που φέρει στα χέρια του ο ποιητής, τα οποία αναλαμβάνουν να κρατήσουν την ευτυχία που έφερε η γέννηση του βρέφους. Στα κάτω άκρα του βρέφους δεν προσδιορίζεται το μέγεθος. Καθορίζεται όμως η χρωματική ποιότητα τους «τριανταφυλλένια», που μεταφορικά αναδεικνύει την πολυτιμότητα τους. Αντίθετα, το μέγεθος εμφανίζεται αυξημένο, όταν υπάρχει επικοινωνία με τον κόσμο. Τα μάτια, είναι το όργανο οπτικής επαφής με το περιβάλλον και μέσω αυτών εισέρχονται διάφορα ερεθίσματα, τα οποία εμφανίζονται με αυξημένο μέγεθος με σκοπό να μπορέσουν να εκλάβουν τα μηνύματα ομορφιάς⁶⁸.

Ο στίχος, επίσης, «σε ποιο ουρανό χαμογελάς» αποδίδει την καλοσύνη και την αθωότητα, που περιέχονται στο χαμόγελο του βρέφους και εξωτερικεύονται από το στόμα, το όργανο της επικοινωνίας. Τα χαρακτηριστικά, λοιπόν, του βρέφους μετουσιώνονται σε ανθρώπινες αξίες. Έτσι, τα μεγάλα μάτια μετασχηματίζουν την ομορφιά και το στόμα την καλοσύνη⁶⁹.

Το τέταρτο απόσπασμα ολοκληρώνει τα ψυχικά χαρίσματα του παιδιού με τις ανθρώπινες διακηρύξεις, μέσα από το στόμα του πατέρα-ποιητή. Το βρέφος εύχεται όλα τα παιδιά να έχουν ένα ποταμάκι γάλα/ μπόλικά αστεράκια/ μπόλικά τραγουδάκια. Μέσω της ευχής διακρίνουμε την ανάγκη για ικανοποίηση των βιοτικών αναγκών με την ύπαρξη ικανής ποσότητας ειδών διατροφής, με τη συνεκδοχική χρήση της λέξης «γάλα», και τη στήριξη των ενηλίκων για χαρά και ευτυχία, φροντίδα και στοργή⁷⁰. Η πληρότητα, που εύχεται το παιδί για όλα τα άλλα παιδιά, απορρέει από την ισότητα, την έλλειψη διακρίσεων και την απονομή ίσων ευκαιριών.

67. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 15.

68. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *Εισαγωγή στην παιδική ποίηση του Γιάννη Ρίτσου*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 2007, σ. 50.

69. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *ό.π.*, σ. 51.

70. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *ό.π.*, σ. 51.

Παράλληλα, στο τέταρτο παράθεμα, διακρίνουμε τη στάση του βρέφους. Ο πατέρας- προστάτης εγγυάται στο παιδί πως δεν θα στερηθεί τίποτε και η ευτυχία του είναι προδιαγεγραμμένη. Οι κοινωνικές αντιλήψεις, όμως, του ποιητή υπαγορεύουν την ισότητα, την οποία περνά ως γνώρισμα και στο βρέφος. Με την παράκληση προς τον Θεό, αποκαλύπτεται το μεγαλείο της παιδικής ψυχής. Αφετηρία της παράκλησης αποτελεί το καθολικό δικαίωμα στη ζωή. Τα συντάγματα *ένα ποταμάκι γάλα/ μπόλικά αστεράκια/ μπόλικά τραγουδάκια* φανερώνουν τα αναγκαία είδη διατροφής, τους οραματισμούς και την ποιότητα ζωής, την ευχάριστη και ξέγνοιαστη παιδική ηλικία αντίστοιχα. Με την ίση αντιμετώπιση όλων των παιδιών και μετέπειτα ατόμων της κοινωνίας αυξάνεται η απόλαυση των προνομίων από τους ήδη κατέχοντες αυτών, με σκοπό να διατηρηθεί η αξιοπρέπεια τους και να εξαλειφθεί η ντροπή, που τυχόν νιώθουν για την κατοχή των προνομίων: *για να μην ντρεπόμαστε/ για τη δική μας χαρά*. Ξεδιπλώνεται, δηλαδή, το πιο ανθρώπινο συναίσθημα, όταν ακριβώς χαίρεσαι που δεν χαίρεσαι, επειδή οι άλλοι είναι δυστυχισμένοι⁷¹. Το βαθύτερο νόημα συσσωρεύεται στην ισότητα της κοινωνική ευτυχίας με την ατομική ευτυχία⁷².

Στο παρακάτω απόσπασμα διακρίνεται ο ρόλος του βρέφους.

*Πούναι ο παλιός γκρεμός ;- δε βλέπω-
γκρεμός δεν είναι-
γιοφύρι εσύ
κι ούτε γιοφύρι,
ζωή.*

*Ανάμεσα στη μάνα σου και εμένα
εσύ
ανάμεσα στο χτες και στο αύριο
εσύ
ανάμεσα στο χόμα και στο φως
εσύ.⁷³*

71. Βλ. Ευτυχία Καρύδη, *Φυλλομετρώντας σελίδες του Ρίτσου*, εκδ. Οδηγητής, Αθήνα 1984, σ. 118.

72. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *ό.π.*, σ. 71.

73. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *Πρωινό άστρο*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1961, σ. 8.

*Ανοίγεις τα ματόφυλλα
κι ανοίγεις ένα παράθυρο
κ' ένα άλλο
κι άλλο.
Όλα τα παράθυρα του κόσμου
ανοιχτά.⁷⁴*

*Άντικρυ στη βαθειά σιωπή
Στον ίσκιο αντίκρυ το βαθύ
εσύ το φως το αρώτητο
κ' η γαλανή απορία.
Κοίτα κοντά, κοίτα μακριά-
είσαι το νέο χαμόγελο
κι ένα βαθύ κομμάτι στην αθανασία.⁷⁵*

*Μαζί στο ζαναρχίζω, κοριτσάκι/.../
Φυσάει στα μαλλιά σου αιωνιότητα
ροδίζουν στην καρδιά μας οι καρποί.⁷⁶*

Παρατηρούμε, πως ο ποιητής χαρακτηρίζει το παιδί ως γεφύρι, το οποίο γεφυρώνει τον γκρεμό. Σε σημασιολογικό επίπεδο, το παιδί είναι ο συνδεδετικός κρίκος στην αλυσίδα της ζωής. Η γέννηση του παιδιού νικά τον θάνατο και επιμηκύνει τη βιολογική αλυσίδα της ζωής. Εντοπίζεται, ο συζευκτικός ρόλος του παιδιού ανάμεσα στην υπάρχουσα ζωή και στη διαιώνιση της. Και στο δεύτερο παράθεμα εντοπίζεται ο ίδιος «παιδικός» ρόλος της σύζευξης ανάμεσα στη μάνα και στον πατέρα, στο χτες και το αύριο, και στο χόμα και το φως. Τη σύζευξη αυτή τονίζει η χρήση της προσωπικής αντωνυμίας στο β' πρόσωπο ενικού αριθμού: «εσύ»⁷⁷.

Στο επόμενο παράθεμα, το σύνταγμα των ματιών παραλληλίζεται με το άνοιγμα ενός παραθύρου στον κόσμο. Διακρίνονται εις βάθος, οι διάυλοι

74. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 15.

75. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 35

76. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 35

77. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *Εισαγωγή στην παιδική ποίηση του Γιάννη Ρίτσου*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 2007, σ. 53.

επικοινωνίας με το περιβάλλον, που είναι η χαρά και η αισιοδοξία. Έτσι, στα δύο τελευταία παραθέματα, καθρεπτίζεται η γενικότερη λειτουργία του ερχομού του παιδιού στη ζωή. Το λέξιμα *ξαναρχίζω* και το σύνταγμα *νέο χαμόγελο, βαθύ κομμάτι στην αθανασία και φυσάει στα μαλλιά μας αιωνιότητα* αποδίδουν την αναγέννηση της ζωής και τη διαιώνιση του είδους, μέσω των οποίων ευνοείται η αθανασία και η αιωνιότητα⁷⁸.

Στη συνέχεια, περιγράφονται οι επιπτώσεις της γέννησης του παιδιού.

Κοριτσάκι,

πώς τα φίλιωσες όλα, πώς τάσμιζες

καμία φωνή δε λέει μου «όχι»

έτσι καθώς με δένεις

μ' εχθρούς και φίλους

με τα παλιά και τ' αυριανά

όλα αυριανά

*κι όλα για πάντα.*⁷⁹

Έτσι καθώς με φίλιωσες

μ' εχθρούς και φίλους

οι φλέβες μου μες στα πουλιά

οι ρίζες μου στη θάλασσα

*τα φύλλα μου στ' αστέρια.*⁸⁰

Κράτησέ με κοριτσάκι,

με παίρνει ο αέρας

πάνω απ' τα βουνά

ψηλά ψηλά, /.../

μια θάλασσα φτερά

η χαρά.

*Κράτησέ με.*⁸¹

78. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *ό.π.*, σ. 53.

79. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *Πρωινό άστρο*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1961, σ. 8.

80. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 8.

Καθώς κλωτσάς τον αέρα
 με τ' άστρα-ποδαράκια
 κρύβονται οι σκιές
 κρύβεται ο πόλεμος
 κάτω απ' τα γαλανά σου παπουτσάκια.⁸²

Έτσι παιδί που μ' έκανες, παιδί μου /.../
 Έτσι παιδί που μ' έκανες, παιδί μου
 πώς θα σου φέρω
 ψωμί και γάλα και βιβλία.⁸³

Το βραδάκι θα γυρίσει
 πιο καλός και πιο όμορφος
 ο πατέρας σου.⁸⁴

Πώς άλλαζες τον κόσμο, κοριτσάκι.

Τα σταφύλλια ανάβουν
 κόκκινα και κίτρινα
 βιολετιά, μενεξεδένια φαναράκια
 και μου φέγγουν να σου γράψω
 τα τραγούδια σου.⁸⁵

Πού πάμε κοριτσάκι ;
 πού με τραβάς τραγούδι,
 τραγούδι τραγουδάκι.
 Ξεχαστήκαμε.⁸⁶

81. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *Πρωινό άστρο*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1961, σ. 13.

82. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 16.

83. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 16.

84. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 17.

85. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 23.

86. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 29.

Πάνω στην καρδιά μου
 κάτω απ' το σακάκι μου
 έχω φυλαγμένες τις φωτογραφίες σου.⁸⁷

Κάνω τον αδιάφορο
 δε μιλάω για σένα
 κάνω πως κοιτάω
 περ' απ' τα βουνά.
 Κάνω πως χαζεύω τις βιτρίνες /.../
 μη με δούνε
 μη με καταλάβουν
 πως κοιτάζω μόνο εσένα
 πως δε βλέπω, κοριτσάκι,
 παρά μόνο εσένα.⁸⁸

Έλα λαγουδάκι
 μου κουνάει τ' αυτιά του και μου γνέφει /.../
 τα σκυλιά με παίρνουν από πίσω
 με ψευτογαυγίζουν /.../
 Όλα με μυρίστηκαν.⁸⁹

Πώς μίκρυνες τον κόσμο, κοριτσάκι - /.../
 Πώς φάρδυνες τον κόσμο κοριτσάκι - /.../
 Μια κουνουπιέρα
 τούλινο караβάκι,
 οι ανάσες των πουλιών, των αστεριών
 παίρνουν το караβάκι
 καταμεσής στον ουρανό
 καταμεσής στον ωκεανό.

Μεγάλος που είναι ο κόσμος,

87. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 29.

88. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σσ.29-30.

89. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 30.

μεγάλος, τι μεγάλος-
 Τέσσερις τοίχοι
 ένα παιδάκι
 μια μητέρα
 οι σίχοι.⁹⁰

Ο ποιητής μετά τη γέννηση της κόρης του βλέπει τις επιδράσεις της πάνω του. Έχει συμφιλιωθεί με όλον τον κόσμο, με εχθρούς και φίλους, συνδέεται με το παρελθόν και το μέλλον, έχει κατακτήσει την αιωνιότητα και την αθανασία και παράλληλα έχει μεταμορφωθεί σε ένα μυστηριώδες ον, του οποίου οι ρίζες βρίσκονται στη θάλασσα, το φύλλωμα του στ' αστέρια και οι φλέβες του στα πουλιά. Ο ποιητής γίνεται μέρος του σύμπαντος, και έτσι επιβεβαιώνεται η ενότητα του κόσμου και η δυνατότητα μετάβασης από τον έναν χώρο στον άλλο. Οι συνθήκες αλλοτρίωσης δίνουν την θέση τους σε ιδανικές συνθήκες, όπου κυριαρχεί η αγάπη, η γαλήνη και η θαλπωρή. Οι συγκεκριμένες συνθήκες είναι ιδανικές για να μεγαλώσει το συγκεκριμένο παιδί, όπως βέβαια και κάθε παιδί. Το ιδανικό αυτό περιβάλλον γίνεται το ποθητό αντικείμενο για τον ποιητή, αν και δεν γίνεται λόγος, εάν το παιδί το κατακτά, αφού όλο το ποίημα εδράζεται σε ένα φανταστικό επίπεδο, με ρεαλιστικά στοιχεία ωστόσο⁹¹.

Στο τρίτο εφτάστιχο, ο ποιητής θεάται τον κόσμο από ψηλά μέσα στην ανείπωτη χαρά του, ενώ στο πέμπτο τετράστιχο, η εικονοποιία, με τη λυρική που διακρίνει τον ποιητή, παραπέμπει στην αδέξια συμπεριφορά του ποιητή και στην αδυναμία του να σκεφτεί λογικά, καθώς και στην έλλειψη διάθεσης για οποιαδήποτε εργασία, αφού το μόνο που επιζητά είναι να μείνει κοντά στο παιδί του. Η συμπεριφορά αυτή όμως, έχει επιπτώσεις στον εφοδιασμό· σε είδη διατροφής και στα μέσα για την πνευματική ανάπτυξη του παιδιού.

Ωστόσο, ο ποιητής ξεπερνά τους φόβους του χάρις στο πέρασμα που ανοίγει το βρέφος ανάμεσα στα αστέρια και στα λουλούδια. Έτσι, ο ποιητής το βραδάκι θα επιστρέψει *πιο καλός και πιο όμορφος*. Το σύνταγμα αυτό μας παραπέμπει στον υλικό τομέα επιφορτισμένο από το κοινωνικό στερεότυπο του πατέρα-άνδρα-κουβαλητή, αλλά και στον ηθικό τομέα, που φορτίζεται από την τρυφερότητα του πατέρα.

90. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σσ. 31-32

91. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *Εισαγωγή στην παιδική ποίηση του Γιάννη Ρίτσου*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 2007, σ. 56.

Έπειτα, το σύνταγμα *πάνω στη καρδιά μου.../έχω φυλαγμένες τις φωτογραφίες σου*, με δεδομένο ότι η καρδιά είναι ζωτικό όργανο για τον άνθρωπο, μας καθιστά σαφές ότι το γεγονός της γέννησης του παιδιού συνιστά πηγή ζωής και τη διαρκή αγάπη για αυτό.

Στο τέταρτο πεντάστιχο, οι επιπτώσεις του βρέφους έχουν διεθνιστικό χαρακτήρα. Τα συντάγματα *καθώς κλωτσάς τον αέρα... κρύβεται ο πόλεμος* καταδεικνύουν φαινομενικά μια σκηνή που περιγράφει τις βρεφικές κινήσεις. Σε επίπεδο βάθους οι κινήσεις αυτές είναι εξευμενιστικές, αποτρέπουν το κακό, δηλαδή τον πόλεμο, και έτσι ευαγγελίζεται η αγάπη και το καλό.

Στο ενδέκατο παράθεμα, διαφαίνονται οι προσπάθειες και οι προσποιήσεις του ποιητή να μην γελοιοποιηθεί, ανέφικτες ωστόσο, αφού στο δωδέκατο παράθεμα γίνεται φανερό πως *«όλα τον μυρίστηκαν»* και η απόπειρα καθίσταται μάταια⁹².

Στα υπόλοιπα παραθέματα, οι επιπτώσεις της γέννησης του παιδιού επιδρούν στον χώρο, ο οποίος άλλοτε μικραίνει και άλλοτε μεγεθύνεται, για να εξυπηρετήσει τις ανάγκες του χαρμόσυνου γεγονότος. Με τη σμίκρυνση του χώρου, το βρέφος και ο χώρος ανάγονται σε κέντρο του κόσμου, ενώ με τη μεγέθυνση υποδηλώνεται η ταύτιση χώρου και βρέφους με όλο τον κόσμο. Σε βάθος, η παλινδρόμηση της σμίκρυνσης και της μεγέθυνσης του χώρου υποδηλώνει την παλίνδρομη κίνηση ανάμεσα στην οικογένεια, από την οποία προέρχεται το παιδί και στην κοινωνία, προς την οποία οδεύει και εν τέλει αφομοιώνεται το παιδί- άτομο⁹³.

Παρακάτω διακρίνεται η απεικόνιση της μητέρας του παιδιού.

*Το πρόσωπο της μητερούλας φέγγει
πάνω από τους ρόδινους λοφίσκους του ύπνου σου
εαρινό φεγγάρι
ανάμεσα απ' τα στάχνα της έγνοιας της
και τα τριαντάφυλλα των τραγουδιών μου.*⁹⁴

*Και πίσω από την πόρτα μας
η κυρά, η νοικοκυρά*

92. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *ό.π.*, σ. 57.

93. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *ό.π.*, σ. 58.

94. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *Πρωινό άστρο*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1961, σ. 7.

η γκαρδιακά
 η μεγάλη, η άγια σκούπα
 με τις δυο γερές γροθιές στη μέση
 πάντα ξάγρυπνη, πάντα έτοιμη.⁹⁵

Εκείνη η σκιά η γαλανή
 από νερό κι από γυαλί
 πλάι στην κουνουπιέρα σου
 θάναι η μητέρα σου.⁹⁶

Μόνο τα μάτια της
 πάνω απ' το κύμα
 δύο στοργικά φανάρια
 στην προκυμαία της σιγαλιάς
 γνέθουν βαθιά και σοβαρά
 ναρθούμε και ν' αράζουμε
 βζ, βζ, βζ, βζ, στην αμμουδιά.⁹⁷

Σε περιμένει η μητέρα να θηλάσεις.
 Εκείνα τα δυο ρόδινα βουνάκια
 Που βλέπουμε από πέρα
 είταν η μητέρα.⁹⁸

Η παρουσία της μητέρα στο ποίημα παρουσιάζει ιδιαιτερότητες και ποικιλία περιγραφών. Με μια πρώτη ματιά, φανερώνεται το κοινωνικό στερεότυπο της μητέρας. Πιο συγκεκριμένα, η μορφή της μητέρας είναι πάντα χαμογελαστή και καλοσυνάτη. Το υποκοριστικό *μητερούλα* καταδεικνύει την ακόρεστη μητρική τρυφερότητα και αγάπη⁹⁹.

95. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 9.

96. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 29.

97. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 29.

98. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 32.

99. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *Εισαγωγή στην παιδική ποίηση του Γιάννη Ρίτσου*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 2007, σ. 59.

Στη συνέχεια, στο δεύτερο εξάστιχο είναι πρόδηλο το στερεότυπο της γυναίκας-νοικοκυράς-μητέρας, και καταγράφονται οι εθιμικές ενέργειες του στερεοτύπου. Εις βάθος, διακρίνουμε τη γυναικεία προθυμία και ετοιμότητα για ανταπόκριση στο μητρικό ρόλο και την υποβάθμιση της γυναίκας με τον περιορισμό της μόνο στις οικιακές δουλειές. Η προβολή των στοιχείων, που συνθέτουν το ρόλο, την καταξιώνει, ακόμα και σαν κοινωνικό στερεότυπο και την καθαγιάζει. Η ίδια λειτουργία της μητέρας εντοπίζεται και στα αποσπάσματα που ακολουθούν. Η μητέρα παριστάνεται ως σκιά πλάι στην κούνια του μωρού, για να τονιστεί το αδιάλειπτο ενδιαφέρον και η ανείπωτη αγάπη για το παιδί. Το ενδιαφέρον της παρουσιάζεται βουβό σε αντίθεση με αυτό του ποιητή, που η ομιλητική κατάστασή του απορρέει από την ποιητική διάθεσή του. Ωστόσο, και οι δυο γονείς συγκλίνουν ως προς τα συναισθήματα και την αγάπη τους για το παιδί¹⁰⁰.

Στο τέταρτο εφτάστιχο, υποδηλώνονται, μέσα από τη λέξη «μάτια», η ασφάλεια και η αυτοπεποίθηση που εκπηγάζει από την παρουσία της μητέρας. Τα κειμενικά δεδομένα, καθώς και το μυθικό-θρησκευτικό επίπεδο επιτρέπουν την αντίληψη ότι η μητέρα-Παναγία αποτελεί αγκάλη και καταφύγιο των ανθρώπων. Με άλλα λόγια, η μητέρα συγκεντρώνει τα χαρακτηριστικά εκείνα της τρυφερότητας, της ετοιμότητας και της προθυμίας, του σιωπηλού ενδιαφέροντος, της προστασίας και της ασφάλειας, που καθαγιάζουν και εξυμνούν το άτομό της · δίκαια, αφού αποτελεί πηγή ζωής. Μολονότι βρίσκεται σε πλήρη ετοιμότητα, η μητέρα παρουσιάζεται σιωπηλή, αφού δεν εκφράζει τα συναισθήματά της και δεν διατυπώνει κάποια άποψη, αλλά διατηρεί μια αποστασιοποιημένη θέση, γι' αυτό και παρουσιάζεται στο τρίτο πρόσωπο από τον ποιητή και σε έναν παθητικό ρόλο, περιμένοντας να επέμβει, όταν παραστεί ανάγκη βοήθειας. Είναι, λοιπόν, δυνάμει ενεργητική, σε αντίθεση με τον ποιητή, ο οποίος εμφανίζεται σε μια «επιθυμητή» δραστηριότητα¹⁰¹.

Σε συνάφεια με τα παραπάνω, παρατηρούμε τον ρόλο του πατέρα στο παρακάτω παράθεμα.

*Κοριτσάκι μου, θέλω να σου φέρω
τα φαναράκια των κρίνων
να σου φέγγουν στον ύπνο σου.¹⁰²*

100. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *ό.π.*, σ. 59.

101. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *ό.π.*, σ. 60.

102. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *Πρωινό άστρο*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1961, σ. 7.

Θέλω να σου φέρω
 ένα περιβολάκι
 ζωγραφισμένο με λουλουδόσκονη
 πάνω στο φτερό μιας πεταλούδας
 για να σεργιανάει το γαλανό όνειρό σου.¹⁰³

Θέλω να σου φέρω
 ένα σταυρουλάκι αυγινό φως
 δύο αχτίνες σταυρωτές απ' τους στίχους μου
 να σου ζορκίσουν το κακό.¹⁰⁴

Πρέπει να μάθεις να μην αγαπάς
 κείνους που λαβώνουν την αγάπη.¹⁰⁵

Έλα να σου συστήσω ένα τριαντάφυλλο
 να παίζετε μαζί στον κήπο.
 Αργότερα θα σου συστήσω
 τ' αμίλητο φως του δειλινού.¹⁰⁶

Ήθελα κάτι να σου πω
 κάτι να τραγουδήσω
 ξέχασα και σένα
 ξέχασα και μένα-
 με πήρε το τραγούδι στο καράβι του.¹⁰⁷

Θα βουρτσίσω το παντελόνι μου
 απ' τη σκόνη των άστρων
 απ' τα μικρά σμαράγδια της θάλασσας,
 να βγω στο δρόμο

103. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 7.

104. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 7.

105. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 18.

106. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 21.

107. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 28.

να δω τα τετράγωνα τα πράγματα
 να δω τους αριθμούς των σπιτιών
 να ξεχωρίσω τα ονόματα και το όνομά μου.¹⁰⁸

Ωρα καλή κι ώρα χρυσή
 /ήρθες...
 να σμίξεις ουρανό και γη
 κι η ζωή να γίνει
 φως και ψωμί
 φως και κρασί
 φως και γαλήνη.¹⁰⁹

κι ό,τι θα βάζεις μέσα κοριτσάκι
 ίσκιο ή πετρούλα ή μολυβένιο στρατιωτάκι
 θα γίνει άσπρο φως και λουλακί κρινάκι.¹¹⁰

Όταν κοιμάσαι
 φοβάμαι, κοριτσάκι,
 μη σε τραβήξει ο ύπνος σου μακριά μας
 φοβάμαι τη χαρά μας.¹¹¹

Φοβάμαι, κοριτσάκι,
 φοβάμαι από χαρά τον ύπνο σου φοβάμαι
 τον ύπνο μου φοβάμαι.¹¹²

Στα παραπάνω αποσπάσματα, καθρεφτίζεται η «επιθυμητή» δραστηριότητα¹¹³ του πατέρα-ποιητή, που αναφέραμε παραπάνω, μέσα από τη χρήση του ρήματος «θέλω». Η θέληση του ποιητή παραμένει σε επίπεδο ευχετικό και επιθυμητικό, αλλά εγκυμονεί παράλληλα και φόβο. Στα έξι πρώτα συντάγματα, ο ποιητής διατυπώνει τις

108. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *Πρωινό άστρο*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1961., σ. 33.

109. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 9.

110. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 10.

111. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 26.

112. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 27.

113. Βλ. Απόστολος Μπενάτσης, *Θεωρία της λογοτεχνίας, Δομισμός και Σημειωτική*, εκδ. Καλέντης, Αθήνα 2010, σ. 157.

επιθυμίες του σε σχέση με το παιδί, ενώ στο έβδομο η επιθυμία αναφέρεται στον εαυτό του, εντοπισμένη στην επάνοδό του στην πραγματικότητα, εγκαταλείποντας το φανταστικό επίπεδο του θαλάσσιου ταξιδιού, στο οποίο τον συνεπήρε η μεταμόρφωση της κούνιας-κουνουπιέρας σε καράβι αστρικό. Ο ποιητής επιβάλλεται να επανέλθει στην πραγματικότητα για πρακτικούς και ποιητικούς λόγους¹¹⁴.

Εξωτερικεύει τη βαθιά του επιθυμία να είναι φωτεινό ακόμα και το σκοτάδι του ύπνου του βρέφους μέσω της μεταμόρφωσης του κρίνου, καθώς το σχήμα του λουλουδιού το ευνοεί, σε φωτιστικό φαναράκι. Εκδηλώνεται, έτσι, η επιθυμία, από την πλευρά του πατέρα, να είναι γεμάτες φως και ευτυχία οι στιγμές της ζωής του παιδιού και από την άλλη πλευρά, η πολυτιμότητα και η ομορφιά των παιδιών. Σε αυτό το σημείο, η ζωή ωραιοποιείται κινούμενη μέσα σε ένα φανταστικό επίπεδο. Η ωραιοποίηση ενισχύεται και προβάλλεται με αφετηρία τη φύση, με την οποία ο ποιητής είναι δεμένος· πράγμα που φανερώνεται σε όλο του το έργο. Το λέξιμα «περιβολάκι» φαίνεται να είναι ο ιδανικό χώρος, για να μεγαλώσει το παιδί του. Ωστόσο, η επιθυμία αυτή παραμένει μια προσδοκία με χαρακτήρα δυναμικό. Το «*σταυρουλάκι αυγινό φως*» σηματοδοτεί την εσωτερική διαύγεια και την καλή τύχη, που ο ποιητής προσδοκά για το παιδί του.

Σε συνάφεια με το παραπάνω, με τις «*σταυρωτές αχτίνες στίχων*» του ο πατέρας-ποιητής απομακρύνει το κάθε κακό και δημιουργεί τις πιο ευνοϊκές συνθήκες ζωής για τα παιδιά. Για το λόγο αυτό, ο ποιητής συνιστά το παιδί να αποφεύγει «*εκείνους που λαβώνουν την αγάπη*». Με σφροονιστική διάθεση ο πατέρας-ποιητής μνει το παιδί στους κοινωνικούς κανόνες, με βαθύτερο σκοπό να προστατέψει το παιδί-άτομο, αλλά και την ίδια την κοινωνία από τις παρενέργειες που προκαλεί ο τραυματισμός της αγάπης¹¹⁵.

Στο πέμπτο τετράστιχο, φανερώνεται μια ειδυλλιακή και φυσιοκρατική σκηνή. Εις βάθος, αποτελεί μήυση στο μυστήριο της ζωής, από τη λέξη «τριαντάφυλλο», που απεικονίζει συνεκδοχικά, από την λέξη «περιβολάκι», την ομορφιά της ζωής. Πέρα από τη μήυση στη ζωή υπάρχει και η έννοια του θανάτου. Το σύνταγμα *θα σου συστήσω/ τ' αμίλητο νερό του δειλινού* προδηλώνει την επαφή και τη γνωριμία του παιδιού με τον θάνατο. Ο χρονικός προσδιορισμός *αργότερα* δίνει τις προτεραιότητες στο σημείο αυτό.

114. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *Εισαγωγή στην παιδική ποίηση του Γιάννη Ρίτσου*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 2007, σ. 62.

115. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *ό.π.*, σ. 63.

Το φανταστικό ταξίδι του πατέρα-ποιητή φτάνει στο τέλος του και ο ίδιος επανέρχεται στην πραγματικότητα, όπου βλέπει *τετράγωνα τα πράγματα, τους αριθμούς των σπιτιών, τα ονόματα*, στο έβδομο απόσπασμα. Στα επόμενα δύο παραθέματα, ο ποιητής φανερώνει τις ευχές του. Τα «θέλω» του ποιητή μετασχηματίζονται σε ευχές με σκοπό να αποδοθεί μια πιο έντονη χροιά στις επιθυμίες του ποιητή με τη βοήθεια δυνάμεων, που είναι πάνω από τον άνθρωπο. Το μοτίβο που χρησιμοποιείται εδώ είναι το μοτίβο της ένωσης του ουρανού και της γης. Η ένωση αυτή αποσκοπεί στην εξουδετέρωση και αποδυνάμωση του κακού και στην προσέγγιση των ιδανικών συνθηκών της πραγματικότητας. Η ζωή, λοιπόν, θα μετασχηματιστεί σε *φως και ψωμί/φως και κρασί/φως και γαλήνη*. Η τριπλή χρήση του φωτός αποσκοπεί στην απόδοση της διαύγειας των πραγμάτων και στην κατάκτηση μιας ουσιαστικής ζωής και των ανθρωπίνων σχέσεων. Εις βάθος, τα λεξήματα *ψωμί, κρασί* και *γαλήνη* καθρεφτίζουν την ικανοποίηση των βιοτικών αναγκών του ανθρώπου, που προσδίδουν την οικονομική ευχέρεια, την ευτυχία και τη βεβαιότητα, καθώς και την ασφάλεια, που επιφέρει η γαλήνη¹¹⁶. Επομένως, γίνεται αντιληπτό πως πριν τη γέννηση του παιδιού επικρατούσε σκοτάδι και στέρηση, ενώ μετά τη γέννησή του έρχεται το φως και η ευδαιμονία, η ασφάλεια και η ευτυχία.

Ωστόσο, στα τελευταία παραθέματα, τις ευχές και τις επιθυμίες διαδέχονται οι φόβοι του πατέρα-ποιητή. Μέσω του συντάγματος *μη σε τραβήξει ο ύπνος σου μακριά μας* προβάλλει τον φόβο του ποιητή που εμπεριέχει ο ύπνος του παιδιού. Κατά τη μυθολογία ο ύπνος θεωρείται ο αδερφός του θανάτου, αλλά και σύμφωνα με τις λαϊκές δοξασίες τις μεγάλες στιγμές ευτυχίας διαδέχονται οι στιγμές λύπης¹¹⁷. Ο φόβος βρίσκεται πλάι στον ποιητή ακόμα και όταν επιθυμεί να κοιμηθεί ο ίδιος, φοβούμενος μήπως αμελήσει την επίβλεψη του βρέφους. Εν ολίγοις, θα λέγαμε πως ο πατέρας σκιαγραφείται με έντονες επιθυμίες για μια ουσιαστική ζωή χωρίς στερήσεις για το παιδί του, αλλά και με τους φόβους και τις αγωνίες, που κάθε γονιός συσσωρεύει μέσα του.

Στη συνέχεια, μέσω της γέννησης του παιδιού, δίνεται η ευκαιρία στον ποιητή να προβληματιστεί για υπαρξιακά προβλήματα, που ταλανίζουν αιώνες τον άνθρωπο, χωρίς ποτέ να έχει δοθεί η απάντηση στα μεγάλα ερωτήματα της ζωής.

116. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *Εισαγωγή στην παιδική ποίηση του Γιάννη Ρίτσου*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 2007, σ. 63.

117. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *ό.π.*, σ. 64.

Τα δέντρα ανθίζουν,
δεν ξέρουν γιατί,
ανθίζουν.

Τα λουλούδια δε νοιάζονται
να γίνουν καρποί
γίνονται καρποί.

Κι εγώ τραγουδάω,
δεν ξέρω γιατί,
τραγουδάω.¹¹⁸

Όλα μαζί ξεκίνησαν
όλα μαζί πηγαίνουν
καθένα χώρα.

Πού πηγαίνουν;

Πού θα σμίξουν;

Πού πηγαίνουμε;

Το τέλος μας, η ρίζα μας -/.../

θα το μάθεις. /.../

Πικρή-πικρή παρηγοριά

να φεύγουν όλα

για να γυρίσουν με τον ήλιο

απ' τ' άλλο μέρος τ' ουρανού.¹¹⁹

Είναι να γίνεις

ό,τι ζητάει

η ευτυχία του κόσμου,

είναι να φτιάχνεις, κοριτσάκι

την ευτυχία του κόσμου.

Άλλη χαρά

δεν είναι πιο μεγάλη

απ' τη χαρά που δίνεις.

118. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *Πρωινό άστρο*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1961, σ. 10.

119. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 22.

Να το θυμάσαι.¹²⁰

*Πού γύριζες, κοριτσάκι, πριν έρθεις;
Εκεί που σμίγει η αγάπη της μητέρας
και του πατέρα,
εκεί που σμίγει η αγάπη των ανθρώπων
είναι η πατρίδα σου.
Μα πού γύριζες, κοριτσάκι, πριν έρθεις;
Ψάρια κι αστέρια, σπόροι και πουλιά
είπαν τα μυστικά τους στη σιωπή σου.
Δεν ξέρεις να τα πεις να τα ζαναπείς.
Φιλάς τα μυστικά σου μες τα μάτια σου.
Αύριο-μεθαύριο θα το ψάχνεις για να ζεις.
Πέρασε απ' το μυστικό του κόσμου
κ' ήρθες για να το βρεις
και να το πεις
και να τ' αλλάξεις.¹²¹*

Στο συγκεκριμένο απόσπασμα από το *Πρωινό άστρο*, η χαρμόσυνη γέννηση της κόρης του ποιητή γεννά υπαρξιακούς προβληματισμούς και ερωτηματικά για τον προορισμό του ανθρώπου. Αρχικά, ο πατέρας-ποιητής, αφού διαπιστώσει τον κύκλο της ζωής μέσα στη φύση (*τα δέντρα ανθίζουν, τα λουλούδια γίνονται καρποί*), διερωτάται για τον σκοπό της ύπαρξης του ανθρώπου, αλλά και τον τελικό προορισμό του. Η τελική κατάληξη ταυτίζεται με την αφετηρία, τη ρίζα, και η γνώση της λαμβάνει χώρα στο μέλλον (*θα το μάθεις*). Διαφαίνεται, λοιπόν, η γνώση του ποιητή, η οποία συνεπάγεται την απάντηση στα μεγάλα ερωτήματα της ύπαρξης, ενώ παράλληλα, εντοπίζεται η ισότητα της φύσης, που ανθίζει και καρποφορεί και του ποιητή, που τραγουδά. Ισότητα που χαρακτηρίζει τη ζωή, για να επανεμφανιστεί η κοσμολογική αρχή γέννηση/ ζωή vs ρίζα/ θάνατος¹²².

Έπειτα, στο τρίτο εννιάστιχο, εικονίζεται μια άλλη προοπτική του ανθρώπου. Αυτή εναρμονίζεται με την ευτυχία του κόσμου. Φανερόνεται η αντίληψη ότι ο

120. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 23.

121. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σσ. 33-34

122. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *Εισαγωγή στην παιδική ποίηση του Γιάννη Ρίτσου*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 2007, σ. 66.

άνθρωπος επιβάλλεται να εργάζεται και να υπηρετεί την κοινωνική ευδαιμονία, και να μην έχει ως προτεραιότητα την προσωπική του ευδαιμονία. Εις βάθος, διαπιστώνεται η κοινωνικότητα του ανθρώπου, που τη γαλουχείται στην παιδική ηλικία και οδηγεί στην ευημερία του συνόλου και στην ευτυχία της κοινωνίας.

Στο τελευταίο απόσπασμα, ο ποιητής προβάλλει τις αγωνίες του για την προέλευση του ανθρώπου. Η απάντηση στα ερωτήματά του δίνεται από το οικογενειακό, φυλετικό και εθνικό κύτταρο του παιδιού, αν και οι απορίες του δεν διασαφηνίζονται πλήρως. Η αγωνιώδης ερώτηση του ποιητή «*μα πού γύριζες πριν έρθεις;*» βρίσκεται σε άμεση συνάφεια με τη θέση του παιδιού, το οποίο μπορεί να επικοινωνήσει με τα άλλα έμβια όντα, χωρίς να αποκαλύπτει τα μυστικά του. Η φυσική νομοτέλεια είναι αυτή που δεν δίνει την απάντηση που προσδοκά ο ποιητή και όχι η ποιητική αδυναμία¹²³. Τα μεγάλα ερωτήματα της ζωής θα παραμείνουν αναπάντητα μεγαλώνοντας τους υπαρξιακούς προβληματισμούς του κάθε ανθρώπου. Έτσι, το ερώτημα του ποιητή θα παραμείνει μετέωρο. Εν ολίγοις, διαπιστώνεται η ανάγκη αποκάλυψης της ζωής και της προέλευσης του ανθρώπου, παραμένοντας ερωτήσεις που δεν χρίζουν απάντησης, ενώ στο θέμα του προορισμού του ανθρώπου προτάσσεται το κοινωνικό καλό.

Στη συνέχεια, ο πατέρας-ποιητής μεταδίδει στο παιδί τις αντιλήψεις του για τη ζωή.

*Έχεις να κανείς πολύ δρόμο κοριτσάκι,
Έχεις να κανείς πολύ δρόμο, κοριτσάκι
Κι έχεις δυο πεδιλάκια μόνο από ουρανό.*

Είναι μακρύς ο δρόμος.

Πρέπει να μεγαλώσεις

Είναι μακρύς

μακρύς

μακρύς ο δρόμος.¹²⁴

Να μεγαλώσεις γρήγορα.

Είναι πικρή-πικρή η ζωή μας, κοριτσάκι.¹²⁵

123. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *ό.π.*, σ. 67.

124. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *Πρωινό άστρο*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1961, σ. 8.

Δύσκολα είναι, κοριτσάκι στην αρχή
 Τι να πεις, δεν ξέρεις.
 Δύσκολα είναι στην αρχή.
 Κι' είσαι μοναχούλι, κοριτσάκι,
 με τα ξαδερφάκια σου τριαντάφυλλα
 και με τ' αδερφάκια σου τ' αστέρια.¹²⁶

Πρέπει να πάρουμε στα χέρια μας
 τα πικρά τους χέρια
 τα γονατισμένα χέρια τους.¹²⁷

Περπάτα, κοριτσάκι-
 Είναι μακρύς, μακρύς, μακρύς ο δρόμος.
 Ο δρόμος είναι το σπίτι μας.

Πού μ' έφερες δω πέρα, κοριτσάκι,
 έξω απ' το χρόνο,
 έξω απ' το χρόνο
 έξω απ' τον ήχο.
 Κι όσο κι αν λείπω
 ακόμα πώς τη νιώθω, κοριτσάκι,
 την ομορφιά, τη σιγαλιά
 με τα μεγάλα μάτια
 τα μαγνητικά.
 Αχ να τη δεις, να μην τη δεις
 την ομορφιά την άβυσσο
 την ομορφιά τη ερημιά
 τη φεγγαροκαρδιά /.../
 άκρη- άκρη
 στη σιωπηλή τη ζυγαριά

125. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 10.

126. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 22.

127. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 33.

ζυγιάζει φως, ζυγιάζει σκιά
 ζυγιάζει όλο τον κόσμο
 άκρη- άκρη
 σ' ενός τριαντάφυλλου το χείλος,
 αχ να τη δεις, να μην τη δεις
 την ομορφιά τη ζυγαριά
 να τηνε δεις.¹²⁸

Πώς να την κρύψω την κυρά
 την ομορφιά;
 Πώς να τη φανερώσω,¹²⁹

Άλλη χαρά
 δεν είναι πιο μεγάλη
 απ' τη χαρά που δίνεις.
 Να το θυμάσαι, κοριτσάκι.¹³⁰

Δεν έχει τοίχους η χαρά
 δεν έχει χώρισμα η αγάπη.¹³¹

Στα παραπάνω παραθέματα εκδηλώνονται οι αντιλήψεις του ποιητή για τη ζωή, η οποία έχει διπλή όψη. Περιλαμβάνει, δηλαδή, δύο εκδοχές: την αρνητική και τη θετική.

Αρχικά, γίνεται φανερή η αγωνία του, που εκφράζεται με την επανάληψη του λεξιήματος «μακρύς». Προβάλλεται η ανυπομονησία του ποιητή να μεγαλώσει γρήγορα η κόρη του. Η αναπόφευκτη μεταμόρφωση του βρέφους σε ενήλικα δηλώνεται δεοντολογικά, ενώ η επανάληψη δηλώνει συγκατάβαση. Η έννοια του μήκους που επαναλαμβάνεται φανερώνει τις δυσκολίες που φέρει η ζωή και που πρόκειται να αντιμετωπίσει το παιδί¹³². Με άλλα λόγια, η ανάπτυξη του παιδιού είναι

128. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σσ. 19-20.

129. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 20.

130. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 23.

131. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 32.

132. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *Εισαγωγή στην παιδική ποίηση του Γιάννη Ρίτσου*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 2007, σ. 68.

αναπόφευκτη, αλλά η πορεία ανεξαρτητοποίησης διαγράφεται μακρινή. Απαραίτητο εφόδιο στο μακρύ δρόμο της πικρής ζωής, κατά τον ποιητή, είναι η απόκτηση πείρας, καθώς η έλλειψη εφοδίων προκαλεί αδυναμία .

Ωστόσο, οι αρνητικές εκφάνσεις της ζωής δεν μπορούν να αναιρέσουν την ομορφιάς της, η οποία τοποθετείται στην αιωνιότητα, έξω από τον χρόνο. Η ζωή είναι γεμάτη με όμορφες στιγμές και προσφέρει πολλά αγαθά στον άνθρωπο. Ο ποιητής μεταχειρίζεται το φανταστικό επίπεδο για να προβάλλει τη θετική εκδοχή της ζωής.

Αρχικά, χρησιμοποιεί έναν αόριστο προσδιορισμό : *έξω απ' το χρόνο*, με αναχρονικά χαρακτηριστικά, με σκοπό να δηλώσει την απόλυτη γαλήνη και μία κατάσταση απόλυτης ησυχίας. Η τελευταία βοηθάει τον ποιητή να μένει συγκεντρωμένος στην υπέρτατη ομορφιά, που φαντάζει σαν μια άβυσσος. Η ομορφιά αυτή, κρύβει κάτι το μυστηριακό και βρίσκεται σε αρμονία με τον κόσμο. Ωστόσο, η σύσταση και η έντασή της συνεπάγονται δυσκολίες για τον ποιητή, καθώς κινείται μέσα στην αντίθεση της αποκάλυψης ή μη. Στο τελευταίο απόσπασμα, η ομορφιά βρίσκεται σε συνάφεια με τη χαρά, την οποία κουβαλάει το ίδιο το παιδί, ενώ στο σύνταγμα *«δεν έχει τοίχους η χαρά δεν έχει χώρισμα η αγάπη»* η χαρά αποκτά οικουμενικές διαστάσεις, καθώς τα όρια της δεν βρίσκουν σύνορα.¹³³

Σε συνάφεια με τα παραπάνω, παρουσιάζονται στη συνέχεια οι προοπτικές του μέλλοντος του παιδιού.

*Κι ύστερ' απ' άλλα δέκα χρόνια,
κοριτσάκι,
ύστερ' από δέκα χρόνια
νάσαι όλα τα μάτια αστέρια
κι όλες οι καρδιές αηδόνια.*¹³⁴

*Αργότερα θα φτιάξεις άλλο
να παντρεφτείς τον κόσμο μες στον ήλιο.*¹³⁵

Στις μικρές σου φούχτες

133. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *ό.π.*, σ. 70.

134. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *Πρωινό άστρο*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1961, σ. 19.

135. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 22.

*κλωσσάνε ζεσταμένα τα κλειδιά του κόσμου
κλωσάνε άλλα κλειδιά-κλωσσόπουλα
να κελαϊδήσουν κι άλλες πόρτες
να κελαϊδήσουν πιο πολλά πουλιά
και πιο πολλά παράθυρα.¹³⁶*

*A, κοριτσάκι, σπίτι μας
δεν είναι κείνο πόχουμε,
είναι κείνο που χτίζουμε.¹³⁷*

Τα συγκεκριμένα παραθέματα, εσωκλείουν την ελπίδα ότι το αξιακό σύστημα που διέπει την κοινωνία θα έχει διαμορφωθεί με τέτοιο τρόπο, ώστε να προσεγγίζει το φυσικό αξιακό σύστημα, που κατά τον ποιητή φαντάζει το ιδανικό σύστημα αξιών. Για το λόγο αυτό, τα στοιχεία της φύσης χρησιμοποιούνται ως β' όρος σύγκρισης. Γίνεται φανερό, λοιπόν, μια υποβόσκουσα και ανομολόγητη βουλή για ένα μετασχηματισμό της κοινωνίας σε επίπεδο ηθικό. Στην κοινωνία αυτή θα αφεντεύει η ομορφιά και η φωτεινότητα της φύσης. Η επιθυμία αυτή, διακρίνεται από μια έντονη αισιοδοξία, της οποίας φορέας είναι το παιδί, που κατέχει στα χέρια του «τα κλειδιά του κόσμου». Η χρήση της λέξης «κλωσσάνε» ερμηνεύει τον προσδοκώμενο αυτό μετασχηματισμό, ενώ με το σύνταγμα «να κελαϊδήσουν κι άλλες πόρτες...παράθυρα» προβάλλεται η κοινωνική ισότητα και δικαιοσύνη. Σε όλα τα αποσπάσματα, η συμμετοχή του παιδιού στη μελλοντική μεταμόρφωση των κοινωνικών δρωμένων προβάλλεται έντονη¹³⁸.

Έπειτα, γίνεται νύξη στις υπερφυσικές δυνάμεις, οι οποίες επιστρατεύονται για να υπηρετήσουν και να προστατεύσουν το παιδί.

*Ο θεός των σπουργιτιών και των παιδιών
πίσω από μια κουρτίνα λουλουδένια
κοιτάζει το παιδί μου που κοιμήθηκε.¹³⁹*

136. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *Πρωινό άστρο*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1961, σ. 26.

137. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 36.

138. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *Εισαγωγή στην παιδική ποίηση του Γιάννη Ρίτσου*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 2007, σσ. 82-83.

139. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 11.

*Δύο μικρά αγγελούδια
τη συνάντησαν στο δροσερό
μονοπάτι του Παραδείσου.
Τη ρωτήσανε για σένα, κοριτσάκι,
βγάλαν δύο φτερά απ' τα φτερά τους
και στα στέλνουν
να τα βρέξεις στην καρδιά μας
και να γράψεις στο θεό.¹⁴⁰*

*Η Παναγία των μικρών ψαριών
μ' ένα φαρδύ φουστάνι θάλασσα
φέγγει στην κάμαρά σου
περνάει αθόρυβα μπρος στο κρεβάτι σου
συγυρίζει στη γωνιά τα παιχνίδια σου.
Δύο μικρούλια, δύο αγγελούδια,
κείνα τα ίδια που σου στείλαν τα φτερά τους,
σου κουρντίζουν τα τραινάκια
κάτω απ' τις ζητοκραυγές των κρίνων
μες στις ράγες των αχτίνων.¹⁴¹*

Στα συγκεκριμένα αποσπάσματα έχουν κινητοποιηθεί ακόμα και οι εξωανθρώπινες δυνάμεις, για να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους στη κόρη του ποιητή. Τα αγγελούδια και οι δυνάμεις που έχουν σχέση με τα έμβια όντα προστατεύουν το βρέφος και το τοποθετούν στο κέντρο του κόσμου. Προβάλλεται, εδώ, η πανθειστική αντίληψη της προστασίας του παιδιού από ανώτερες δυνάμεις και η γενικότερη λαϊκή πίστη ότι οι άγγελοι αποτελούν φύλακα των αδύναμων ατόμων, πόσο μάλλον όταν το άτομο είναι βρέφος, άρα εκ φύσεως αδύναμο¹⁴².

Στο παρακάτω απόσπασμα του ποιήματος, ο ποιητής αναφέρεται στις κοινωνικές συνθήκες, με σκοπό τα διαπαιδαγωγήσει το παιδί.

140. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *Πρωινό άστρο*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1961, σσ. 14-15.

141. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 26.

142. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *Εισαγωγή στην παιδική ποίηση του Γιάννη Ρίτσου*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 2007, σ. 72.

Εξω φωνάζουν-
 ποιοι φωνάζουν;
 τι φωνάζουν;
 Ο εφημεριδοπώλης
 ο μανάβης
 ο παγοπώλης.¹⁴³

Ανεβοκατεβαίνουν σκάλες-
 Τι ζητάνε;
 Σημαίες χτυπιούνται στον αέρα
 φωνές και σπαθιά
 σηκώνονται, πέφτουν
 αίμα-
 κλείσε τα μάτια, κοριτσάκι.
 Όλοι δεν είναι αδέρφια σου;
 Λοιπόν τι θέλουν;
 Όλοι δεν είναι παιδιά μου;
 Λοιπόν τι θέλουν;¹⁴⁴

Στη Χιροσίμα, κοριτσάκι
 είταν κάτι παιδάκια, κοριτσάκι
 είταν κάτι μανούλες, κοριτσάκι
 -όχι δε θέλω να σου πω-
 είταν κάτι παιδάκια, κοριτσάκι...
 Πρέπει να ξέρεις
 την ώρα που γεννήθης, κοριτσάκι,
 ακούστηκε το πρώτο τζιτζικικάκι,
 ύστερα από δέκα χρόνια
 στο Ναγκασάκι.
 Εξω φωνάζουν-
 πώς φωνάζουν-

143. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 17.

144. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 17.

τι φωνάζουν;¹⁴⁵

Ο ποιητής, περνά από το φαντασιακό στο πραγματικό επίπεδο, με σκοπό να ενημερώσει το βρέφος για τις εξωτερικές κοινωνικές συνθήκες. Σε όλα τα παραπάνω αποσπάσματα γίνεται χρήση της αντίθεσης μέσα-έξω. Το *μέσα* εκπροσωπεί το φαντασιακό ευδαιμονικό χώρο, ενώ το *έξω* εκπροσωπεί το επίπεδο του πραγματικού, το οποίο αποτελεί το έδαφος εκδήλωσης των κοινωνικών αγώνων, με σκοπό να πραγματοποιηθούν όσα εμπεριέχονται στη χωρική κατηγορία του *μέσα*¹⁴⁶. Εν ολίγοις, δηλαδή, ο *μέσα* χώρος αποτελεί ένα φαντασιακό επίπεδο, που προσδίδει πληρότητα και μακαριότητα, ενώ ο *έξω* χώρος είναι συνυφασμένος με την πραγματικότητα, στην οποία εκδηλώνεται ένας συνεχής αγώνας για τη μακαριότητα.

Στο πρώτο απόσπασμα, περιγράφεται ένας αγώνας επιβίωσης μέσα από τις σκηνές των ανθρώπων του μόχθου, του μανάβη, του εφημεριδοπώλη, του παγοπώλη, δηλαδή των βιοπαλαιστών. Η σκηνή στο δεύτερο απόσπασμα παραπέμπει σε χώρο σύγκρουσης με αγχέμαχα όπλα. Σε επίπεδο βάθους, σηματοδοτεί τους κοινωνικούς αγώνες των εργαζομένων, κατά τη διεκδίκηση των δικαιωμάτων τους και την προσπάθειά τους για μετασχηματισμό της κοινωνίας. Τα συντάγματα, με τα οποία τελειώνει το απόσπασμα προσδιορίζει χρονικά τους αγώνες. Τίθεται το ερώτημα «*Όλοι δεν είναι αδέρφια;*», το οποίο μας μεταθέτει στην εποχή του εμφύλιου, ενώ η επαναλαμβανόμενη απάντηση-απορία «*Λοιπόν τι θέλουν;*» εσωκλείει τις αδικαιολόγητες απώλειες και την άσκοπη σύγκρουση. Προβάλλονται, λοιπόν, οι αξίες της κοινωνικής γαλήνης, της ισότητας, της ομόνοιας και η ανάγκη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Το σύνταγμα *κλείσε τα μάτια, κοριτσάκι που ακολουθεί μετά τη λέξη «αίμα»* αποτελεί γονική προτροπή να μην εμπλακεί το παιδί σε εμφύλιες διαμάχες, και παράλληλα αποκηρύσσει τη βία ενώπιον των παιδιών¹⁴⁷. Έτσι, γίνεται εμφανές πως το *μέσα* αποτελεί τον χώρο γαλήνης, ευτυχίας και ζωής, ενώ το *έξω* είναι ο χώρος του θανάτου και της βίας.

Το τρίτο απόσπασμα, ορθώνεται γύρω από την αρχή *ζωή vs θάνατος*. Η γέννηση του παιδιού συνδυάζεται με την αναγέννηση της ζωής στο Ναγκασάκι, μετά τις καταστροφές που προκάλεσε η ατομική βόμβα. Αρχικά, ο ποιητής ξεκινά μια ιστορία θανάτου επηρεασμένος από τα γεγονότα στο Ναγκασάκι, και στην πορεία

145. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 17.

146. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *Εισαγωγή στην παιδική ποίηση του Γιάννη Ρίτσου*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 2007, σ. 73.

147. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *ό.π.*, σ. 74.

τοποθετεί μια ιστορία ανανέωσης της ζωής, η οποία εκδηλώνεται συνεκδοχικά από το ηχητικό άκουσμα του τζιτζικιού. Η αντικατάσταση αυτή προήλθε από την παιδαγωγική αρχή «όχι βία μπροστά στα παιδιά», ενώ ο συγχρονισμός φανερώνει τον αναγεννησιακό ρόλο του παιδιού¹⁴⁸.

Τα αποσπάσματα, λοιπόν, που αναφέρονται στις κοινωνικές συνθήκες, καθιστούν εμφανές το λειτουργικό ρόλο του βρέφους και προβάλλουν την ανάγκη για κοινωνική γαλήνη, σύμπνοια και ομόνοια.

Στη συνέχεια, ο ποιητής κάνει μια μακροσκελή αναφορά στη φύση, προβάλλοντας, με σκοπούς διδακτικούς για το παιδί, το αξιακό σύστημα της, το οποίο αποτελεί πρότυπο συστήματος για τον ίδιο.

*Όλη η πλάση στις μύτες των ποδιών
κοιτάζει απ' το παράθυρό μας
κοιτάζει το παιδί μου που αποκοιμήθηκε.¹⁴⁹*

*Ένα αστέρι μου κλείνει το μάτι του
μια πεταλούδα μου παίρνει το φλυτζάνι μου
δύο χελιδόνια μου παίρνουν την καρέκλα μου
τέσσερα περιστέρια μου παίρνουν το τραπέζι μου
ένας αητός μου πήρε τα ρούχα μου.¹⁵⁰*

*Η άνοιξη σου αφήνει
κάτω απ' το μαξιλάρι σου
όλα τα κλειδιά της
για τις πόρτες των πουλιών
για των σπόρων τα σεντούκια
και για τους φεγγίτες των ηλιοτροπίων.¹⁵¹*

Φανερώνεται πως η φύση δοξολογεί στο έπακρο τη ζωή που γεννήθηκε. Μια δοξολογία, που σε αυτό το σημείο, όπως και παραπάνω, παραλληλίζει τη γέννηση του

148. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *ό.π.*, σ. 74

149. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *Πρωινό άστρο*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1961, σ. 11.

150. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 13.

151. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 26.

παιδιού με τη γέννηση του Χριστού. Ξεχειλίζουν, εικόνες αναπαραγωγής της φύσης, μέσων πολλών φυσικών όντων από το βασίλειο των ζώων, των πουλιών, των εντόμων και των ψαριών. Τα όντα αυτά συμπράττουν με το νεογέννητο και τον πατέρα-ποιητή. Ετοιμάζεται ένα αστρικό ταξίδι, το οποίο προκάλεσε η γέννηση του παιδιού, με βοηθούς μια πεταλούδα, δύο χελιδόνια, τέσσερα περιστέρια και έναν αετό. Τα πετούμενα σηματοδοτούν την ανεμελιά, την αναγέννηση της ζωής, την αθωότητα· χαρακτηριστικά που έφερε η γέννηση του παιδιού. Η φύση τίθεται στην υπηρεσία της ζωής και προβάλλει τις φυσικές αξίες¹⁵².

Το αξιακό αυτό πρότυπο της φύσης αντιπαραβάλλεται με το κοινωνικό πρότυπο και αποδεικνύεται ανώτερο, καθώς περιέχει ένα όραμα ακεραιότητας σε αντιδιαστολή με την κοινωνική ανεπάρκεια οράματος. Σε επίπεδο φανταστικό, λοιπόν, ο χώρος της φύσης προσδίδει πληρότητα και μακαριότητα στη χαρά της γέννησης του παιδιού.

Ένα περιστεράκι

*κρατώντας μες στο ράμφος του
μια θαλασσιά κορδέλα θάλασσα
γράφει στον αέρα κύκλους-κύκλους
και μες στους κύκλους
περνοδιαβαίνουνε ψαράκια
χρυσά, γαλάζια, βιολετιά ψαράκια.¹⁵³*

Αθώα χρυσά ψαράκια

*κουτά ψαράκια
χαζεύουν μπρος την κουνουπιέρα σου
κ' ύστερα μεθυσμένα μεθυσμένα
γράφουνε κύκλους κυνηγώντας την ουρά τους.¹⁵⁴*

Ένα ψαλίδι φεγγαριού

*κόβει θαλάσσια κρίνα
κι ' ένα αλητάκι σπάρος*

152. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *Εισαγωγή στην παιδική ποίηση του Γιάννη Ρίτσου*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 2007, σσ. 75-76.

153. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 16.

154. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 26.

φυσώντας-ξεφυσώντας
 παίζει τη φουσαρμόνικα
 έξω από τη μισόκλειστη
 γρίλλια μιας αχηβάδας.¹⁵⁵

Κοριτσάκι,
 ένα λευκό περιστεράκι
 με δύο φτερά ανοιχτά
 την κούνια σου φωτά.¹⁵⁶

Μια καρδερίνα
 άφησε μισόκτιστο το σπίτι της
 κι ήρθε να σε δει.¹⁵⁷

Ο κοκκινολαίμης
 πήδηξε στην κούνια σου
 και με δυο χαντρίτσες ευτυχία
 σε κοιτάει και γελάει.¹⁵⁸

Στα παραπάνω παραθέματα του ποιήματος, παρελαύνει το βασίλειο των πουλιών και του βυθού της θαλάσσης. Οι σκηνές που ξεπροβάλλουν είναι παραμυθένιες και αποτελούν μέρος του γενικότερου μύθου για τη φύση που εξιστορεί ο ποιητής στη νεογέννητη κόρη του. Τα ψάρια που παρουσιάζονται στη στεριά ή στη θάλασσα απηχούν σε εικόνες της Παλαιάς Διαθήκης. Σηματοδοτείται η ενότητα του κόσμου και προβάλλεται η κοσμική συνεργασία και η ομορφιά.

Όσον αφορά το βασίλειο των πουλιών, το βρέφος ενημερώνεται για την έλευση των πτηνών, τα οποία προσκομίζουν δώρα. Το λευκό περιστέρι, η καρδερίνα και ο κοκκινολαίμης, ως άλλοι μάγοι με τα δώρα, φέρουν το φως της ειρήνης, την ομορφιά της ζωής μέσω του τραγουδιού και τη χαρά αντίστοιχα. Το παιδί αναδεικνύεται ως κέντρο του κόσμου και ενισχύεται η αίσθηση ότι δεν είναι μόνο¹⁵⁹.

155. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *Πρωινό άστρο*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1961, σ. 27.

156. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 9.

157. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 21.

158. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 24.

159. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *ό.π.*, σσ. 75-77.

*Κοιμήσου, κοριτσάκι,
ανάμεσα σε δυο αστραπές χαμόγελα
ένα γλαυκό-γλαυκό ελαφάκι σε κοιτάζει.¹⁶⁰*

*Μια μουγγή, κοντόχοντρη
-δες- μια αστεία χελώνα
κόβει ένα κομμάτι φως στρωτό
γαλανό και γελαστό
απ' το ρυάκι
στο κρεμάει στην κούνια σου
καθρεφτάκι για να κοιταχείς
και να χτενιστείς.¹⁶¹*

Η παρουσία των ζώων είναι έντονη στο *Πρωινό άστρο* και καθιστά πιο βαρυσήμαντο το γεγονός της γέννησης. Η αστεία σκηνή της μουγκής χελώνας, με την εξωτερική της ασκήμια, προβάλλει μια ομορφιά που πηγάζει από τις διαθέσεις και τον εξωτερικό κόσμο των ζώων. Όλα τα όντα λειτουργούν με τέτοιο τρόπο, ώστε να εξυπηρετούνται οι προθέσεις του ποιητή και ενεργούν με βάση ένα συγκεκριμένο κώδικα συμπεριφοράς, ο οποίος τα οδηγεί μπροστά στην κούνια του βρέφους. Χαρακτηριστικό στοιχείο των ζώων είναι τα δώρα που φέρουν στο βρέφος, τα οποία εναρμονίζονται με τις αξίες της φύσης και είναι αντίθετες από εκείνες που συναντήσαμε στην κοινωνία, η οποία βρίσκεται στο επίπεδο του πραγματικού¹⁶².

*Πίσω απόνα θάμνο αστέρια
δύο τζιτζίκια παίζουν
τα μαντολίνα τους.¹⁶³*

160. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 9.

161. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 37.

162. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *ό.π.*, σ. 78.

163. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 13.

Άκου βζ, βζ, βζ, /.../
 κουνουπάκια- αστράκια
 γύρω στα μαλλάκια σου
 μέσα στην καρδιά μου.¹⁶⁴

Ένας τζιτζίκας πλανίζοντας
 μια πορτούλα σπουργιτιού, βζ, βζ
 Βζ, βζ, στο μαραγκούδικο των γρύλλων
 πριονίζουν, πριονίζουν
 ένα ντουλαπάκι της κυρά- τριανταφυλλιάς.¹⁶⁵

Μέλισσες τρυγάν, τρυγάν
 Τα ξανθόχρυσά λουλούδια τα ξανθόχρυσά τραγούδια
 και σου φτιάχνουν και σου φτιάχνουν
 (άνοιξε το χέρι σου)
 σούφτιαζαν το μέλι σου.¹⁶⁶

Όλα τ' αστέρια
 μια μυγδαλιά ανθισμένη αστέρια
 μπρος στο παράθυρό μας
 κοιτάζει το παιδί μου που κοιμήθηκε.¹⁶⁷

Με χίλια βελούδινα χέρια
 χειροκροτάνε τα λουλούδια.¹⁶⁸

Τέσσερις θείες κερασιές
 ανθισμένες κερασιές
 κουνάν την κούνια σου
 μέσα στ' αστέρια.¹⁶⁹

164. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 27.

165. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σσ. 26-27.

166. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 37.

167. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 11.

168. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 14.

169. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 24.

Και τα φυ- τα φύλλα
 –σώπα να τ' ακούσεις-/.../
 στήσαν το χορό-χορό
 πάνω στον αέρα
 και με τα χεράκια σου
 δίνεις το ρυθμό
 και στα φυ- στα φύλλα
 και στ' αστέρια.¹⁷⁰

Τα κυκλάμινα στυλώνουνε τ' αυτάκια τους
 σαν τριανταφυλλένια γαιΐδουράκια
 για ν' ακούσουν τι θα πεις
 μέσα στο χωνάκι της σιωπής.¹⁷¹

Στα παραπάνω παραθέματα, ξεπροβάλλουν διάφορα έντομα και φυτά, τα οποία αντιδρούν στη γέννηση της κόρης του ποιητή. Καταρχάς, στα τέσσερα πρώτα αποσπάσματα προβάλλονται τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των εντόμων. Η εικονοποιία των τζίτζικιών να παίζουν μαντολίνο πίσω από ένα θάμνο αστεριών εναρμονίζεται με το νανούρισμα του ποιητή στο παιδί του. Τα λαλικά στοιχεία που αποδίδουν τον ήχο των κουνουπιών του τζίτζικα και των γρύλων κάνουν αισθητή την παρουσία των εντόμων αυτών¹⁷².

Έπειτα, επανέρχεται η αντίθεση του μέσα-έξω, η οποία μεταφράζει το έξω μέσα από την ενοχλητική παρουσία των κουνουπιών, τα οποία βέβαια παρουσιάζονται ωραιοποιημένα ως αστέρια, λόγω του σχήματός τους, και του μέσα μέσω της ανησυχίας του ποιητή-πατέρα μήπως προκληθεί μια ανεπιθύμητη ενόχληση στο παιδί. Σε όλα τα συντάγματα, ο ρόλος των εντόμων παρουσιάζεται απλουστευτικά με σκοπό να γίνει αντιληπτός από το παιδί. Έτσι, το τραγούδι του τζίτζικα εμφανίζεται ως επιδιόρθωση της πορτούλας του σπιτιού του σπουργιτιού, το τραγούδι του γρύλου ως κατασκευή ντουλαπιών της κυρά- Τριανταφυλλιάς, η

170. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, ό.π., σ. 24.

171. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, ό.π., σ. 37.

172. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *Εισαγωγή στην παιδική ποίηση του Γιάννη Ρίτσου*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 2007, σ. 79.

εργατικότητα της μέλισσας ως τρυγητό¹⁷³. Καταλήγουμε, λοιπόν, στο συμπέρασμα, πως όλη η φύση ανθρωποποιείται, για να γίνουν αντιληπτές όλες οι διεργασίες που συντελούνται σε αυτή.

Στη συνέχεια, διαπιστώνεται η γενναιόδωρη συμμετοχή του φυτικού βασιλείου. Παρουσιάζονται όλα τα φυτικά όντα, τα λουλούδια, τα δέντρα, τα φύλλα, οι πόες με στοιχεία ανθρωπομορφισμού. Η μεταμόρφωσή τους περιορίζεται μόνο στον κυτταρικό τομέα και δεν επεκτείνεται και στο αξιακό σύστημά που τα διέπει. Σηματοδοτείται, λοιπόν, η ομορφιά, η αθωότητα και η αγνότητα, ενώ η ανθοφορία της φύσης εναρμονίζεται με τη γέννηση του βρέφους¹⁷⁴. Παράλληλα, τα χαρακτηριστικά των φυτών παρουσιάζονται, και εδώ απλουστευτικά, ώστε να μπορούν να κατακτηθούν και να γίνουν αντιληπτά από το παιδί.

Διαπιστώνεται, λοιπόν, πως μέσα σε ένα φανταστικό επίπεδο, η ζωή προβάλλεται ωραιοποιημένη και κινείται γύρω από μια παιδοκεντρική αντίληψη, που θέτει το παιδί ως κέντρο του κόσμου. Η φύση δίνει τις φυσικές της αξίες, οι οποίες ενσταλάζουν στο παιδί ένα υγιές υπαρξιακό σύστημα, που διακρίνεται για την ομορφιά, την ειρήνη, τη δύναμη, την αυτοπεποίθηση, την ισότητα και την αναγέννηση.

Κλείνοντας την αναφορά στο *Πρωινό άστρο*, θα αναφερθούμε στις χρονικές διαστάσεις που παρατηρούνται στα παρακάτω παραθέματα.

...με δένεις/.../

με τα παλιά τ' αυριανά

όλα αυριανά

κι όλα για πάντα.

Ανάμεσα στο χτέες και στο αύριο

εσύ.¹⁷⁵

Κοριτσάκι,

προχθές γεννήθηκες εσύ,

173. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *ό.π.*, σσ. 80-81.

174. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *ό.π.*, σ. 81.

175. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *Πρωινό άστρο*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1961, σ. 8.

*χτές η μητέρα σου κι εγώ
σήμερα ο κόσμος.¹⁷⁶*

*Στόνα χέρι σου το πριν
και στο άλλο το μετά
και μες στην έγνοια μας το τώρα.¹⁷⁷*

*Είναι μακριά το σπίτι μας ακόμη;
Είναι στο χτες το σπίτι μας ή στο αύριο;
Είναι στο πουθενά το σπίτι μας;¹⁷⁸*

Δεν είναι ούτε χτες ούτε αύριο.

*Όλα μες στη στιγμή.
Όλα μέσα στα χέρια σου
το χτες και το αύριο.
κ' η στιγμή
κι ούτε στιγμή.¹⁷⁹*

*Κι εδώ ανασκουμπωμένος, κοριτσάκι μου,
ψωμάς του κόσμου, κοριτσάκι,
όλος πιτσιλισμένος απ' τ' αλεύρι των άστρων
κι απ' το αίμα των ανθρώπων,
ζυμώνω την καρδιά μου μες στη σκάφη του ήλιου
και φθιάχνω τα φαρδιά ψωμιά του τραγουδιού μου
να μην πεινάσει φως ο κόσμος,
να μην πεινάσεις, κοριτσάκι.¹⁸⁰*

Στα έξι πρώτα παραθέματα, το παιδί οριοθετείται ανάμεσα στο παρελθόν και στο μέλλον. Η χρήση της αντίθεσης παρόντος-μέλλοντος συγκεντρώνει την (ανα)γέννηση όλου του κόσμου. Το παιδί αποτελεί το βασικό συνδετικό ιστό της

176. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 13.

177. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 33.

178. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 34.

179. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 19.

180. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 38.

διαιώνισης του είδους στο μέλλον και στην αιωνιότητα. Στο παρελθόν εδρεύουν τα φυλετικά στοιχεία, ενώ στο παρόν γίνεται απόπειρα να ανταποκριθούν οι απαιτήσεις της γέννησης, γι' αυτό και διαχωρίζεται η χρονικότητα από το παιδί και μεταβιβάζεται στη φροντίδα των γονέων. Παράλληλα, γίνεται έκδηλος ο προβληματισμός του ποιητή για την προέλευση του ανθρώπου. Όμως εδώ, ο προβληματισμός μετατοπίζεται από το χώρο στο χρόνο και επικυρώνεται η αιωνιότητα της ζωής, με τη χρήση της λέξης «*πουθενά*», η οποία παραπέμπει στο καθορισμό της χρονικής αφετηρίας της ανθρώπινης ζωής¹⁸¹.

Ολόκληρο το ποίημα, λοιπόν, δομείται γύρω από τις αντιθέσεις του παρελθόντος, του παρόντος και του μέλλοντος. Ωστόσο, ο ποιητής, με τη χρήση στιγμιαίου χρόνου, εκμηδενίζει τις διαστάσεις του παρελθόντος και του μέλλοντος και τις αναγάγει σε ένα στιγμιαίο παρόν με κέντρο το βρέφος, το οποίο από την άποψη του χρόνου αναδεικνύεται το επίκεντρο μιας χρονικής διαδοχής και φορέας αιωνιότητας.

Εν τέλει, στο ποίημα ο ποιητής μεταμορφώνεται σε *ψωμά των άστρων*. Η επαγγελματική αυτή μεταμόρφωση, σηματοδοτεί, μέσω των εκφωνημάτων *αλεύρι των άστρων και αίμα των ανθρώπων*, τις προσπάθειες του ποιητή να διαμορφώσει ένα κόσμο ακέραιου και να δημιουργήσει τις πιο ιδανικές συνθήκες για τα παιδιά.

Η εικονοποιία της σκηνής με το ζύωμα της καρδιάς του ποιητή *στη σκάφη του ήλιου* και με την παρασκευή των *φαρδιών ψωμιών του τραγουδιού* του σηματοδοτεί την προσφορά των πνευματικών ανθρώπων, με μέλημα τους να μην *πεινάσει φως ο κόσμος*. Διαπιστώνουμε, λοιπόν, πως η μεταμόρφωση του ποιητή σε τροφέα των άστρων σηματοδοτεί και την τελική ερμηνεία του Πρωινού άστρου. Πρωινό άστρο= νεογέννητο βρέφος/ παιδί¹⁸².

Καταληκτικά, ολόκληρο το ποίημα δομείται πάνω σε ένα φανταστικό επίπεδο, στο οποίο ο κόσμος φαντάζει ιδανικός σε αντίθεση με τον πραγματικό κόσμο, ο οποίος φαίνεται μη-ιδανικός. Στον κόσμο του φανταστικού εντάσσεται το ταξίδι του πατέρα-ποιητή στον ουράνιο χώρο και η λειτουργία της φύσης. Από την άλλη μεριά, στον πραγματικό κόσμο υφίστανται οι κοινωνικοί αγώνες για την επικράτηση της ισότητας και την άρση της κοινωνικής αδικίας.

181. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *Εισαγωγή στην παιδική ποίηση του Γιάννη Ρίτσου*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 2007, σσ. 83-84.

182. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *ό.π.*, σ. 85.

Διαπιστώνεται συνολικά στο ποίημα πως το παιδί αντιμετωπίζεται ως μέσο συμφιλίωσης του ανθρώπου και ο συνδετικός κρίκος του παρόντος και του παρελθόντος: δίνοντας νόημα στη ζωή του ποιητή και του εκάστοτε γονιού. Ο πατέρας- ποιητής έμπλεος από αγάπη για το θείο δώρο, θέλει να ενσταλάξει στο παιδί του αξίες για μια ακέραια ζωή. Η διαπαιδαγώγηση του παιδιού δίνει την ευκαιρία στον ποιητή να προβληματιστεί για τα μεγάλα ερωτήματα της ζωής και τον σκοπό της, την προέλευση, την πορεία και την κατάληξη του ανθρώπου.

Σε όλο το ποίημα γίνονται φανερές οι αντιδράσεις που έχει προκαλέσει η γέννηση του παιδιού. Το μεγάλο αυτό θαύμα γεμίζει με χαρά όποιον το αντικρίζει, έχει εξευμενιστικό χαρακτήρα και μια ανυπέβλητη ομορφιά, που έχει εξαπλωθεί σε όλη τη πλάση. Η φύση έχει κυρίαρχη θέση συμμετέχοντας στη χαρά του ποιητή. Προβάλλεται με αυτόν τον τρόπο, το αξιακό πρότυπο της φύσης, στο οποίο κυριαρχεί η γαλήνη, η ομορφιά και η αγνότητα και με το οποίο επιχειρείται η άμβλυνση της κοινωνικής αδικίας στην πραγματικότητα, με σκοπό τη διδασκαλία του παιδιού. Από την πρώτη κιόλας προσέγγιση διαπιστώνεται ο εξωραϊσμός της ζωής που κυριαρχεί στο ποίημα. Οι αρνητικές εκφάνσεις της ζωής αποσιωπούνται και ο κόσμος παρουσιάζεται παραμυθένιος.

2.2. Παιχνίδια τ' ουρανού και του νερού (1964)

Αποτελεί τη δεύτερη ποιητική συλλογή εξολοκλήρου με παιδικά ποιήματα, που γράφτηκε στη Σάμο το 1960 και κυκλοφόρησε το 1964. Η συλλογή απαρτίζεται από σαράντα άνισα σε έκταση ποιήματα, που έχουν περιληφθεί στο τρίτο τόμο της συγκεντρωτικής έκδοσης των *Ποιημάτων*. Στη συγκεκριμένη συλλογή, ο ποιητής εμφανίζεται αποστασιοποιημένος από το παιδί, το οποίο αναφέρει μόνο μια φορά. Η αποστασιοποίηση αυτή, είναι μάλλον τυπική, αφού η τρυφερότητα του ποιητή για το παιδί διαφαίνεται στα σαράντα αυτά ποιήματα.

Τα ποιήματα χαρακτηρίζονται από αυτοτέλεια και εξιστορούν σκηνές από την καθημερινή ζωή, η οποία παρουσιάζεται εξωραϊσμένη ακόμα και στις πιο άσχημες εκφάνσεις της ή τον θάνατο. Ο εξωραϊσμός της ζωής αποσκοπεί στην αποφυγή του τραυματισμού της παιδικής ψυχής.

Όσον αφορά τη θεματογραφία της συλλογής παρουσιάζει ποικιλία. Κυριαρχούν οι εικόνες της φύσης, η οποία δεσπόζει ανεξάντλητη μέσα από διαφορετικές εικόνες. Είναι γεμάτη λουλούδια, θαλασσινά νερά, χρώματα, ουρανό και φως. Μέσα σε αυτό το μαυλιστικό τοπίο τοποθετούνται τα παιδιά¹⁸³.

*Δυο τσαμπιά κάθονται στη φούχτα μου,
δυο πέρδικες, τριανταφυλλένια μου.
Κ' ύστερα, με τον Τρυγητή, λαγούτα και ντουφέκια-
πίνει ο πατέρας το κρασί, και το μωρό στο γάλα.*¹⁸⁴

Στο απόσπασμα το τοπίο περιγράφεται μέσα από τις πιο ειδυλλιακές του εκφάνσεις και χαρακτηρίζεται από αμφισημία εννοιών. Σε επίπεδο κυριολεξίας αντιστοιχούν τα δυο τσαμπιά σταφυλιών, ενώ σε επίπεδο σημασιακό διακρίνονται τα παιδιά που μεγαλώνουν, παντρεύονται και δημιουργούν οικογένεια («πίνει ο πατέρας το κρασί και το παιδί το γάλα»). Τα λεξήματα *τσαμπιά* και *πέρδικες* μετασχηματίζουν την κυριολεξία σε μεταφορά. Αντιπροσωπεύουν, δηλαδή, τα παιδιά με το διονυσιακό στοιχείο που εμπεριέχουν¹⁸⁵.

*Στα μεγάλα κόσκινα του καλοκαιριού,
κοσκινίζεις το ήλιου το κριθάρι/.../
Κι ο γιαλός ο αστραφτερός
σα γαλάζιος σκύλος
κάθεται στα πισινά του
παρά κάτω
σε κοιτάει μέσα στα μάτια
και σαλεύει την ουρά του /.../*

183. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *Εισαγωγή στην παιδική ποίηση του Γιάννη Ρίτσου*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 2007, σ. 86.

184. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *Παιχνίδια τ' ουρανού και του νερού*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1985, σ. 22.

185. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *ό.π.*, σσ. 87-88.

*Μες στον κάμπο η κόκκινη εκκλησία
και στη ράχη ο άσπρος μύλος.¹⁸⁶*

*Άσπρα σπίτια, κάτασπρα
τα βερυκοκκιά τα κεραμίδια
γαλανά παραθυρόφυλλα
τ' άλογο τα κανελλιά μες στον αυλόγυρο,
τ' άσπρα μες το πράσινο
τα μπαλκόνια μάλαμα και θάλασσα.¹⁸⁷*

Συνολικά στη συλλογή *Παιχνίδια του ουρανού και του νερού* εξαιρείται το καθαρά ελληνικό τοπίο. Από τα παραπάνω παραθέματα, παρατηρείται η κλασσική ομορφιά του ελληνικού αυτού τοπίου. Εμφανίζεται μια σπαρμένη πεδιάδα με τους ώριμους καρπούς της για θερισμό, δίπλα στη θάλασσα, η οποία μεταμορφώνεται σε *γαλάζιο σκύλο*, τον κάμπο με την κόκκινη εκκλησία και τα υψώματα με τον μύλο. Γίνονται φανερά τα δύο βασικά χαρακτηριστικά του ελληνικού τόπου, ο ήλιος και η θάλασσα. Εκπροσωπούν, λοιπόν, τις θεμελιακές ελληνικές αξίες (ήλιος) και καθορίζουν τους κώδικες της οικονομικής ανάπτυξης (θάλασσα=ναυτιλία)¹⁸⁸.

Το σύνταγμα *Μες τον κάμπο η κόκκινη εκκλησία και στη ράχη ο άσπρος μύλος* μας παραπέμπει στα τυπικά γεωγραφικά στοιχεία που υπάγονται στον ελληνικό υλικό πολιτισμό. Εις βάθος, τα λεξήματα *εκκλησία* και *μύλος* παραπέμπουν στην θρησκευτικότητα και την εργατικότητα, οι οποίες βρίσκονται σε συνάφεια με τον γεωργικό χαρακτήρα της ελληνικής οικονομίας. Ενσαρκώνουν, λοιπόν, το γενικότερο πολιτισμικό πλαίσιο που χαρακτηρίζει την ελληνική κοινωνία· κάτι που ο ποιητής θέλει να ενσταλάξει στα παιδιά.

Στο δεύτερο απόσπασμα, παρατηρείται ένα χαρακτηριστικό αιγαιοπελαγίτικο σπίτι, αποδίδοντας σε αυτό τις ελληνικές αξίες μέσω των χρωμάτων άσπρο – γαλάζιο. Παράλληλα, με νατουραλιστική διάθεση αποδίδεται η πραγματικότητα μέσω της εικονοποιίας των βερυκοκιών κεραμιδιών, του κανελιού και άσπρου αλόγου, του

186. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 44.

187. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 46.

188. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *ό.π.*, σ. 89.

πράσινου τόπου. Η περιγραφή, επομένως, του τοπίου έχει ως στόχο να τοποθετήσει το παιδί μέσα σε ένα χώρο χαρτογραφημένο γεωγραφικά και ηθικοπνευματικά¹⁸⁹.

*Κι ο κήπος την αγκάλιασε με δυο χιλιάδες άνθη.*¹⁹⁰

*Το αίμα πηδά και κοχλακά
ψηλά στα κουκουνάρια.*¹⁹¹

*Κάτου απ' τα ψηλά πλατάνια,
με των άστρων το λαρδί
τηγανίζει λουλουδάκια.
Άλλο σπίτι εγώ δεν έχω,
απ' τον κόσμο το φαρδύ.*¹⁹²

*Ύστερα ήρθε το τραγούδι,
κάθησε έρημο στα βράχια,
έκανε τ' αστέρια στάχνα.
Κ' ύστερα πια τίποτα.*¹⁹³

Η φύση είτε γενικά είτε εξιδανικευμένα αποτελεί θεμελιώδες συστατικό του χώρου. Όλες οι διεργασίες της συντελούνται με σκοπό να δημιουργηθούν οι κατάλληλες συνθήκες, ώστε να φανερωθεί η ομορφιά και η διαίωσιση της ζωής. Στο πρώτο σύνταγμα παρατηρείται η κορύφωση της ομορφιάς μιας νέας την οποία υποβοηθά η φύση μέσω των άστρων : «*την αγκάλιασε με δυο χιλιάδες άνθη*» και προβάλλεται έτσι η φυσική ομορφιά. Το δεύτερο δίστιχο αποτελεί διαπίστωση για τη ζωή που αναβράζει μέσω μιας ειδυλλιακής εικόνας. Στα υπόλοιπα παραθέματα εξαιρείται η ομορφιά της φύσης¹⁹⁴.

189. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *ό.π.*, σσ. 89-90.

190. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 9.

191. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 19.

192. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 30.

193. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 37.

194. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *ό.π.*, σ. 90.

Μες στα πουλιά πέσαν δυο λίμνες
 κι ανέβη ένα γαρύφαλλο
 μέσ από χίλια μαύρα αστέρια.¹⁹⁵

Άσπρα και κόκκινα τριαντάφυλλα τηςμίλαγαν
 οι σουσουράδες κάτω στη ροδακινιά την πείραζαν.¹⁹⁶

Κάτω από τον τρούλο του βασιλικού
 σγουρό και χρυσοπράσινο κάθεται
 η ευωδία και μύρεται
 με σταυρωμένα χέρια.¹⁹⁷

Αχ, έκανε το γιασεμί
 και λύθηκαν εννέα κλωστίτσες.¹⁹⁸

Παίχτε βιολιά μου, αχτίνες μου
 παίχτε μου παπαρούνες
 παίχτε ταμπούρλα κόκκινα
 το νυχτοπεντοζάλη.¹⁹⁹

Μες στα σίδερα
 φυτρώνει ένα γαρύφαλλο.
 Όποιος το μυρίσει,
 μάτια μου και φρύδια μου,
 σπάει τα σίδερα,
 την αυγή παντρεύεται
 φύλλα πράσινα
 λάμπουν στις μασχάλες του.²⁰⁰

195. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 8.

196. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 9.

197. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 10.

198. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 15.

199. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 19.

200. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 24.

Στα παραπάνω παραθέματα, φανερώνονται μικροί παιδικόι μύθοι που σχετίζονται με λουλούδια. Η φύση, εδώ ζωοποιείται ή μεταστοιχειώνεται. Ανάγεται και πάλι το στοιχείο της ομορφιάς, η οποία έχει καταγωγή από τη φύση.

Καθόταν στο κατώφλι και χτενίζονταν.

Ένα πουλί της κράταε τον καθρέφτη/.../

οι σουσουράδες στη ροδακινιά την πείραζαν.²⁰¹

Πήγαινε τα σπυργίτια κι απομείνανε.²⁰²

Ν' ανέβω πάνω στον ευκάλυπτο;

Δε θα μ' αφήσουν τα σπυργίτια να κατέβω.²⁰³

Χελιδόνι, χελιδόνι

ποιός με σώνει,²⁰⁴

Απάνω στο πανί τ' άσπρου τριαντάφυλλου

έπαιζε ο ίσκιος απ' το δίχτυ της αράχνης.

Ύστερα μπήκε ένα άστρο και μια μέλισσα

κι εκεί την ώρα του φιλιού, η ταινία εκόπη.²⁰⁵

Τζιτζίκια στήσαν το χορό

στο ντάλα μεσημέρι

και στέκουν γύρω τα παιδιά

και παίζουν παλαμάκια.

Μια πεταλούδα διάφανη

πορτοκαλλιά και μαύρη.²⁰⁶

201. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 9.

202. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 10.

203. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 16.

204. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 38.

205. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 10.

206. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 18.

Μέλισσες και πεταλούδες
 και πουλιά
 κάνανε τη δική τους
 τη μεγάλη μοναξιά.
 Πίναν το νερό, τρώγαν τ' αγκάθια,
 τους καρπούς και τα λουλούδια
 φτιάχναν μέλι, φτιάχναν χρώματα
 φτιάχναν και τραγούδια.²⁰⁷

...Πώς κάθονταν
 επάνω στ' ανοιχτό νερό χωρίς να τραμπαλίζεται.²⁰⁸

Έκλεισε την ομπρέλα της και σόπασε
 ν' ακούσει τη βροχή και τα τριαντάφυλλα.

Εφτά νερά θα δέσω στα μαλλιά σου.²⁰⁹

Καμμός αν είναι στο νερό ίσκιος του πλατανόφυλλου.²¹⁰

Παρατηρείται στα παραπάνω παραθέματα, η συμμετοχή της φύσης στην ωραιοποίηση του κοσμικού χώρου. Τα πουλιά, τα έντομα και τα νερά προβάλλονται με τέτοιο τρόπο δίνοντας μια μαγική εικόνα του χώρου, μέσα στον οποίο μεγαλώνουν τα παιδιά²¹¹. Ο ποιητής με ιδιαίτερη φροντίδα και τρυφερότητα προβάλλει αυτές τις εικόνες με κύριο μέλημα το μεγάλωμα των παιδιών να πληροί την ωραιότητα.

Η ρίζα κλαίει απ' τη χαρά της ανεβάζοντας
 δυο καλαθάκια ανθούς σε κάθε κλώνο,
 κλαίνε κ' οι ανθοί μοσκοβολώντας και πεθαίνοντας
 μες στον καρπό ή στο χέρι της γυναίκας.²¹²

207. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 39

208. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 7.

209. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σσ. 12-13.

210. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 21.

211. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *Εισαγωγή στην παιδική ποίηση του Γιάννη Ρίτσου*, εκδ.

Οδυσσέας, Αθήνα 2007, σ. 93.

212. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 21

*Μες στα σίδερα
 φυτρώνει το γαρύφαλλο·
 όποιος το μυρίσει,
 μάτια μου και φρύδια μου,
 σπάει τα σίδερα,
 την αυγή παντρεύεται
 φύλλα πράσινα
 λάμπουν στις μασχάλες του.²¹³*

Η εικονοποιία στα συγκεκριμένα παραθέματα μας παραπέμπει στο φυσικό κύκλο αναπαραγωγής και στη διαίωσιση της ζωής. Ο φυσικός κύκλος της ζωής αποδίδεται με ανθρωπομορφικά στοιχεία, απλοποιημένα και κατανοητά. Τα φυτά έχουν συναισθήματα που τα εξωτερικεύουν. Το κλάμα και ο θάνατος («η ρίζα κλαίει... κλαίνε κ' οι ανθοί μοσχοβολώντας και πεθαίνοντας») για πρώτη ίσως φορά έχει θετική λειτουργία, καθώς με τη διαίωσιση της ζωής πλήττεται η κοσμολογική αρχή του θανάτου. Παράλληλα, στο δεύτερο απόσπασμα, προβάλλεται η αναγέννηση της ζωής μέσω του λεξήματος *σπάει τα σίδερα* που δηλώνει τη νίκη της ζωής²¹⁴.

*Στις μασχάλες και στα σκέλια
 τρεις φουχτίτσες νύχτα
 και του ιδρώτα σου τ' αστέρια
 λάμπουν μες στη νύχτα.
 Το σεντόνι, όπου γερμένη
 γαλανίζεις άσπρη γύμνια
 μυρωμένη,
 τέσσεροι αγγέλοι το απλώνουνε -για δεξ-
 απ' τις τέσσερις γωνίες
 μες στην οικουμένη. /.../
 Κι έπεσα απ' τον ουρανό/*

213. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 25.

214. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *ό.π.*, σσ. 93-94.

*στ' απλωμένο σου σεντόνι.*²¹⁵

Καλοκαίρι, ασβέστης, καπνοδόχοι.

Μην κοιτάς τη θάλασσα- θα σε στραβώσει.

Πράσινος θόλος.

το ψωμί στη βρύση.

Σ' είχαν μόνη αφήσει.

Πήγε πλάι ο νιός να κατοικήσει.

Και πώς έγινε και του νερού η καμπάνα

που εσήμανε κάτω απ' τα πλατάνια

κι ο ίσκιος έπεσε κουφός στα βάτα

αμυγδαλομάτα;

Έτσι ανάσκελα πεσμένη, τρομαγμένη,

στα βατόμουρα βαμμένη,

και το βόδι σου δεμένο πάρα κάτω

βάζει τα μουγγητά του.

*Καλοκαίρι, ασβέστης κ' αίμα βάτου.*²¹⁶

Στα δυο αυτά αποσπάσματα φανερώνονται σύντομες ερωτικής φύσεως ιστορίες. Αρχικά, στο πρώτο παράθεμα διαφαίνεται η ερωτική ωρίμανση, που σηματοδοτείται με την εμφάνιση της τριχοφυΐας που συνοδεύει την ερωτική ωριμότητα : *Στις μασχάλες και στα σκέλια/ τρεις χούφτες νύχτα.* Έπειτα, το *κάτασπρο σώμα* παραπέμπει στην ανεπιτήδευτη ομορφιά και στην αγνότητα, ενώ οι *τέσσερις άγγελοι* προσδίδουν ιερότητα στη στιγμή, η οποία επιβεβαιώνεται και από το *σύνταγμα έπεσα απ' τον ουρανό*. Παράλληλα, το *σύνταγμα τέσσερις γωνιές μες στην οικουμένη* οριοθετεί την ένταση και οικουμενικοποιεί τον έρωτα.

Στο δεύτερο παράθεμα, αποδίδεται σχετικά μια αναπαράσταση της ερωτικής πράξης. Προσδιορίζονται ο χώρος και χρόνος και δημιουργούνται ευνοϊκές συνθήκες για την έλευση του έρωτα. Πρόκειται, λοιπόν, για μια τυπική ερωτική συνάντηση δύο νέων²¹⁷.

215. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 38.

216. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 43.

217. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *Εισαγωγή στην παιδική ποίηση του Γιάννη Ρίτσου*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 2007, σσ. 94-95.

Θέλει δουλειά κι ανήφορο και σκάψιμο
 κι ορθό στα πισινά του πόδια αμπέλι
 τ' αλέτρι μένει στη γωνιά σαν κλειδωμένη πόρτα.²¹⁸

Πήδα στ' άλογο και δρόμο
 τα μελιτζανά βουνά
 τα βαθιά,
 έχουν έλατα τρανά
 για σπαθιά.²¹⁹

Έτσι το κρασί κ' έτσι το μέλι
 για να γίνει, θέλει
 πάλεμα κι οργή, μαθές,
 να γλυκάνουνε τα χείλη.²²⁰

Στα μεγάλα κόσκινα του καλοκαιριού,
 κοσκινίζεις του ήλιου το κριθάρι
 το φλουρί, το κεχριμπάρι
 παίζει στο λαιμό σου /.../
 Κι όλο κοσκινίζεις
 και ψωμί δε φθιάχνεις
 Πώς χορταίνεις κι αυγαταίνεις;
 Πώς χορταίνουνε τα δέντρα σου
 και τα πρόβατά σου.²²¹

Δάχτυλα και γόνατα,
 στήθεια και σαγόνια
 μες στο μούστο ματωμένα;

Κι όπως γαλανίζεις το βραδάκι,

218. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 12.

219. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 25.

220. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 29.

221. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 45.

το μαβί, το βιολετί
 να κ' η Παναγιά στη δημοσιά
 πλάι στα κάρα, στα κουδούνια, στα σταμνιά
 και στα κλαδωτά μαντήλια,
 νάτη η Παναγιά
 να κρατάει στην ασημένια της ποδιά
 πέντε οκάδες κόκκινα σταφύλια.²²²

Στα παραπάνω παραθέματα διακρίνεται ο αγώνας για επιβίωση, ο οποίος παρουσιάζεται απλουστευτικά μέσα από μικρές ιστορίες, για να μπορεί να είναι προσφιλής σε παιδιά. Ο ποιητής προσπαθεί, δηλαδή, μέσα από μεταφορές και μεταμορφωτικές διαδικασίες να ενσταλάξει στα παιδιά το μήνυμα για την εργατικότητα προκειμένου κανείς να είναι σε θέση να επιβιώσει και να ζήσει αξιοπρεπώς.

Ο χώρος στον οποίο κινείται είναι κυρίως ο γεωργικός. Το αμπέλι εμφανίζεται ως χαρακτηριστικό του ελληνικού τοπίου, αλλά και ως στοιχείο αρχαιοελληνικό συνδεδεμένο με τον Διόνυσο και την ευθυμία. Διαφαίνεται, λοιπόν, μια διάθεση εξωραϊσμού του καθημερινού μόχθου και κυρίως με τη διαιώνιση του αγώνα αυτού. Στο δεύτερο παράθεμα, φανερώνεται μια λύση που προτάσσει ο ποιητής στο ότι παρά την υφαρπαγή της ιδιοκτησία διατηρείται η ελπίδα. Σε παρατήρηση του ακτήμονα για την ένδεια του ο ποιητής του προσφέρει την παραπάνω λύση²²³. Διαφαίνονται, λοιπόν, η προσπάθεια, ο κόπος, ο αγώνας και η αγωνιστικότητα, η ελπίδα και η αισιοδοξία: θέσεις και αξίες που ο ποιητής έχει ως μέλημα να μεταλαμπαδεύσει στα παιδιά.

Ολοκληρώνοντας την προσέγγιση στη συλλογή *Παιχνίδια τ' ουρανού και του νερού*, διαπιστώνεται πως η συλλογή χαρακτηρίζεται από συνάφεια, παρόλο που τα ποιήματα φέρουν αυτοτέλεια. Οι αυτοτελείς ιστορίες φέρουν τρυφερότητα και λειτουργούν ως απλοποιημένες εκφράσεις της ζωής. Οι καταστάσεις αυτές μεταφέρονται στα παιδιά με τρόπο εύληπτο με σκοπό να διεγείρουν το ενδιαφέρον τους. Κυριαρχεί, για το σκοπό αυτό, η εικόνα με τη δυναμικότητα που τη

222. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 45.

223. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *Εισαγωγή στην παιδική ποίηση του Γιάννη Ρίτσου*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 2007, σ. 98.

χαρακτηρίζει. Παράλληλα, η συλλογή κινείται σε ένα φανταστικό επίπεδο, με ελάχιστες ρεαλιστικές προεκβολές. Δικαιολογούνται, λοιπόν, οι καταστάσεις ευδαιμονίας και πληρότητας, οι οποίες βιώνονται από πρόσωπα που σπάνια διακρίνονται.

Όσον αφορά την θεματογραφία της συλλογής, εξέχουσα θέση κατέχει η φύση, είτε δοσμένη στη γενική της μορφή είτε εξωραϊσμένη. Μέσω της φύσης προβάλλεται το αξιακό σύστημα που τη διέπει, το οποίο, όπως και στο *Πρωινό άστρο* χαρακτηρίζεται από πληρότητα και ομορφιά, ώστε να γίνει σημείο αναφοράς για τις νέες γενιές, και το οποίο έρχεται σε αντίθεση με το υπάρχον σύστημα της κοινωνίας. Τις αξίες μεταλαμπαδεύουν τα πιο ευτελή και ασήμαντα όντα, όπως τα έντομα. Η φύση, λοιπόν, δοσμένη μέσα από τα πιο ευφάνταστα χρώματα χρησιμοποιείται ως μέσο διδασκαλίας για τα παιδιά. Άλλωστε, οι αξίες της φύσης είναι οι μόνες πολιτισμικές αξίες που προβάλλονται, εφόσον απουσιάζει ένα σύστημα αξιών δημιουργημένο από τον άνθρωπο. Απορρίπτονται οι υλικές «αξίες» και εξαίρονται οι ηθικοπνευματικές. Η φύση παρουσιάζεται, επίσης, ζωοποιημένη και ειδυλλιακή, ενώ μέσα από την αναπαραγωγή των εικόνων της προτάσσεται η ομορφιά της ζωής.

Ακόμα, διακρίνεται η ομορφιά της νύχτας και των αστεριών μέσα από τα χρώματα. Στον κοσμικό κήπο, τη νύχτα όλα ησυχάζουν σε αντίθεση με την ημέρα που η ζωή με τη συνύπαρξη των όντων οργιάζει.

Άλλοτε, τα μάτια παρομοιάζονται με λίμνες μέσα στα πουλιά, προβάλλεται ο καθημερινός καλλωπισμός, στον οποίο συμμετέχουν έμβια όντα και η κόρη ταυτίζεται με τα λουλούδια.

Με τον ερχομό του φθινοπώρου φανερώνεται η μελλοντική φθορά της φύσης και της ζωής και παρουσιάζονται οι ευωδίες των καθυστερημένων λουλουδιών. Παντού κυριαρχούν οι εικόνες των παιδιών που μεταρσιώνουν τον ποιητή, τον παραπλανούν αφήνοντάς τον ανήμπορο να δει την πραγματικότητα. Θίγεται, παράλληλα, το θέμα του χρόνου, ο οποίος παραλληλίζεται με το γρήγορο και φευγαλέο πέταγμα των πουλιών.

Στη συνέχεια, γίνεται αναφορά στην ερωτική ωρίμανση, το γάμο και την οικογένεια. Διακρίνεται, η πορεία προς την εφηβεία και την ενηλικίωση και περιγράφεται μια ερωτική ιστορία το καλοκαίρι με μια *αμυγδαλομάτα* κόρη. Μέσα στη σκληρότητα του κόσμου, γεννιέται μια νέα ζωή που με τη σειρά της αναπαράγει άλλες. Αναδεικνύεται, ακόμα, η ιδέα ότι τα νιάτα είναι ολόκληρη η οικουμένη.

Επιπρόσθετα, παρουσιάζονται τα χαρακτηριστικά ενός αιγαιοπελαγίτικου νησιού και ενός τυπικού νησιώτικου σπιτιού, ενώ προβάλλονται εικόνες από τη θάλασσα και τονίζεται η ομορφιά της.

Η συλλογή, λοιπόν, φαντάζει ζωντανή, γεμάτη χρώματα και εικόνες, ευαγγελίζεται τη χαρά και την ομορφιά της ζωής, και μέσα σε ένα χώρο γεμάτο από παιχνίδια του ουρανού και του νερού τοποθετούνται τα παιδιά.

2.3. Όνειρο καλοκαιρινού μεσημεριού (1980)

Το *Όνειρο καλοκαιρινού μεσημεριού* κυκλοφόρησε σε αυτοτελή έκδοση το 1980 μαζί με τις συλλογές *Διαφάνεια*, *Μονόχοδρα* και *Πάροδος*. Έχει περιληφθεί στον πρώτο τόμο της συγκεντρωτικής έκδοσης (Κέδρος, 1976) και φέρει τοποχρονική ένδειξη «Πάρνηθα 1938».

Το *Όνειρο καλοκαιρινού μεσημεριού* είναι ένα μακροσκελές αυτοτελές και συνθετικό ποίημα. Απευθύνεται σε παιδιά προσχολικής ηλικίας, δημοτικού ή γυμνασίου. Πρόκειται για μια αφήγηση του ποιητή, ο οποίος αναπολεί τα παιδικά του χρόνια, τα οποία χαρακτηρίζουν οι σκανταλιές, οι αταξίες, η ανεμελιά μακριά από τα βιβλία. Το πρόσωπο που κυριαρχεί, λοιπόν, είναι το πρώτο ενικό²²⁴.

Ο ποιητής θα αφηγηθεί χαρακτηριστικά περιστατικά από τα παιδικά του χρόνια στην ταινία «Γιάννης Ρίτσος», του Γιώργου Σγουράκη. «*Κι έτσι εγώ από τη μια μεριά ψευτομουρμούριζα κανένα τραγουδάκι που μ' άρεσε, από την άλλη μεριά ζωγράφιζα και κάποτε τραβούσα την εφημερίδα του δασκάλου μου και δεν τον άφηνα να διαβάσει. Βέβαια τα πλήρωνα όλα αυτά τα πράγματα, αλλά τα πάντα πληρώνει*

224. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *Εισαγωγή στην παιδική ποίηση του Γιάννη Ρίτσου*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 2007, σσ. 97-98.

κανένας στη ζωή και πληρώνοντας με κάποιες τιμωρίες κερδίζει πολλά πράγματα... Έτσι, λοιπόν, από μικρό παιδί έμαθα να χαίρομαι ότι κάποτε με βάζαν στη γωνία. Για να 'μαι στη γωνία θα πει ότι κάτι ιδιαίτερο συνέβαινε με μένα... Εδώ, λοιπόν, (στο σχολείο) μαθήτευσα, όχι μονάχα στο αλφάβητο, όχι μονάχα στη ζωγραφική και στη μουσική και στην ποίηση, αλλά πήρα τα πρώτα ουσιαστικά μαθήματα για το πώς θα έπρεπε κανένας να αντιμετωπίζει τη ζωή.²²⁵»

Το αξιακό σύστημα του ποιήματος απορρέει από την αποθεωτική λειτουργία της φύσης, όπως και στο *Πρωινό άστρο* και στη συλλογή *Παιχνίδια τ' ουρανού και του νερού*. Η φύση προβάλλεται με την ομορφιά και την αιωνιότητά της, την οποία ο ποιητής αντιπαραθέτει απέναντι στην κοινωνία και την προσωρινότητα που τη διέπει. Συνολικά το ποίημα δομείται πάνω στην «ασοτοπία»²²⁶ φύση vs κοινωνία και κινείται στο φανταστικό επίπεδο. Το φανταστικό χώρο διαμορφώνει η εξιδανικευμένη μορφή της φύσης και του μικρόκοσμου. Και σε αυτό το ποίημα, όπως και στα παραπάνω, τα στοιχεία της φύσης συλλειτουργούν δημιουργώντας τις πιο ιδανικές συνθήκες, μέσα στις οποίες τα παιδιά δραστηριοποιούνται. Επίσης, μέγιστης σημασίας είναι η αντίθεση πάνω vs κάτω, η οποία ενισχύει την τάση του ποιητή-παιδιού να αίρεται στον χώρο, κάτι που μόνο τα παιδιά έχουν τη δυνατότητα να απολαύσουν. Η συλλογή δομείται, λοιπόν, γύρω από τις αναμνήσεις του ποιητή-παιδιού. Υποδηλώνει την αναπόφευκτη ηλικιακή ανάπτυξη του ανθρώπου και τη μετέπειτα ένταξή του στην κοινωνία. Η τελευταία, ωθεί το ποιητικό υποκείμενο να νοσταλγήσει την παιδική ηλικία²²⁷.

Μπαίνουμε στη μεγάλη ασβεστωμένη μάντρα πούναι γεμάτη αγριόχορτα και ξύλινους σταυρούς, και ψάχνουμε να βρούμε άγριες βιολέτες να πλέξουμε στεφάνια για τα μαλλιά των κοριτσιών.(Α,343)²²⁸

225. Βλ. Αγγελική Κώττη, Γιάννης Ρίτσος, *Ένα Σχεδιάγραμμα Βιογραφίας*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1996, σ. 26.

226. Βλ. Απότολος Μπενάτσης, *Θεωρία Λογοτεχνίας, Δομισμός και Σημειωτική*, εκδ. Καλέντης, Αθήνα 2010, σ. 151.

227. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *ό.π.*, σ. 98

228. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *Όνειρο καλοκαιρινού μεσημεριού*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1997.

Το ατέρμονο παιχνίδι των παιδιών τα παρασύρει σε ένα με αυστηρά όρια και χαρακτηριστικά χώρο, μια *ασβεστωμένη μάντρα με αγριόχορτα και ξύλινους σταυρούς*. Το σύνταγμα παραπέμπει στην έννοια του νεκροταφείου και του θανάτου, που συνυπάρχει ωστόσο με τις φυτικές ζωικές ύλες, οι οποίες χαρακτηρίζονται για την ομορφιά. Η συνύπαρξη αυτή παραπέμπει στη συνάντηση με την ανθρώπινη ζωή, την οποία εκπροσωπούν τα παιδιά. Το στεφάνωμα των κοριτσιών ως ερωτικό στοιχείο σηματοδοτεί τη ζωή και την αναπαραγωγή νέας ζωής. Η ζωή, λοιπόν, παρουσιάζεται με πολλαπλούς τρόπους, εναντιώνεται στον θάνατο και καθίσταται σαφή η νίκη της²²⁹.

Μητέρα, μη θυμώνεις μαζί μας που δεν μπορούμε να κάτσουμε σπίτι.

Ο ήλιος μας φωνάζει. (Α,348)

Τι δυνατά που κουβεντιάζουν τα παιδιά όταν κοιμούνται.

Μοιάζουν με τα μικρά παιδιά που ολονυχτίς παραμιλάνε λέγοντας το τραγουδάκι τους, που θα απαγγείλουνε στις εξετάσεις.

Εμείς δεν κοιμόμαστε, κι ακούμε τα τραγούδια μας που βουίζουν σα μελίτσια γύρω στα χαμομήλια των άστρων και γύρω στην καρδιά μας. (Α,350)

Στα παραπάνω συντάγματα, περιγράφεται η αδυναμία κατανόησης της ανάγκης των παιδιών για παιχνίδι από τη μητέρα. Τα παιδιά εξηγούν στη θυμωμένη μητέρα πως ο περιοριστικός και στατικός χώρος του σπιτιού τα εγκλωβίζει. Αντίθετα, ο ήχος, ο ανοιχτός έξω χώρος προσδίδει σε αυτά κίνηση και ελευθερία, ενώ η ομορφιά της φύσης τα τραβάει κοντά της.

Στο επόμενο παράθεμα τα παιδιά παρομοιάζονται με πουλιά και φανερώνεται η επικοινωνία με τον περιβάλλοντα χώρο που τα διακρίνει. Προβάλλεται, η αντίληψη για τη φυτικότητα των άστρων, τα οποία εδώ παρουσιάζονται εξειδικευμένα μέσα από τη μορφή των χαμομηλιών, πιθανόν λόγω της χρωστικής συγγένεια και του σχήματός τους²³⁰. Επομένως, τα παιδιά χαρακτηρίζονται για την ακόρεστη δίψα τους

229. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *Εισαγωγή στην παιδική ποίηση του Γιάννη Ρίτσου*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 2007, σ. 99.

230. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *ό.π.*, σ. 100.

για παιχνίδι, την αθωότητα, την ανάγκη για ελευθερία και διαφαίνεται η έλλειψη κατανόησης των αναγκών τους από τους μεγάλους, καθώς και το χάσμα των γενεών.

*Χριστέ μου, γιατί φόρεσες αυτό το πένθιμο μακρύ φουστάνι κι αυτά
τ' αγκάθια στο κεφάλι σου; Χάθηκαν τα λουλούδια;*

*Ή τάχατες αν φορούσες παπαρούνες πάνω στ' αχτένιστα μαλλιά
δε θ' ανοίγανε την πόρτα τ' ουρανού;/.../*

*Έλα να πιαστούμε απ' το χέρι σαν παιδιά και να πάμε στους αγρούς
να σε μάθω φλογέρα. (Α,345)*

*Και να δεις ο θεός θα μας αγαπήσει, θα μας βάλει να κάτσουμε στα
πόδια του και να χαμογελάει γλυκά, καθώς εμείς θα στολίζουμε τα
μακριά μουστάκια του με μαργαρίτες. (Α,345)*

*Κι ο μικρός Χριστούλης έτρεξε σιμά τους και σκαρφάλωσε στον ώμο
του και του κρέμασε στ' αυτιά του κόκκινα κεράσια. (Α,345)²³¹*

Διακρίνεται, παραπάνω, η σχέση του παιδιού και του Ιησού. Στο πρώτο παράθεμα, φανερώνεται η άγνοια και ο προβληματισμός των παιδιών για τη σκοπιμότητα της έντασης του μαρτυρίου και της θυσίας. Οι ερωτήσεις τους ενισχύουν τον προβληματισμό αυτό. Η ομοιότητα του ποιητή με τον Χριστό είναι συμβατική και εξωτερική, όπως παρουσιάζεται, και εξαντλείται στο ακάνθινο στεφάνι του Χριστού και στο δεμένο κεφάλι του ποιητή με φανερή τη διαφοροποίηση της αιτίας. Στην περίπτωση του Χριστού έχουμε τη θυσία για το κοινό καλό, ενώ στην περίπτωση του ποιητή το τραύμα στο κεφάλι προέρχεται από πέσιμο κατά το παιχνίδι. Επομένως, στο σημείο αυτό, φανερώνεται η αντίθεση ανάμεσα στο κοινό καλό και στην ατομική ευχαρίστηση, άρα ανάμεσα στον Χριστό και στο παιδί-ποιητή. Ωστόσο, στη συνέχεια, η αντίθεση παύει να υφίστανται, αφού το ποιητικό υποκείμενο παρακινεί τον Χριστό να μάθει φλογέρα. Η εκμάθηση της μουσικής έχει ενωτική δύναμη.

231. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *Όνειρο καλοκαιρινού μεσημεριού*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1997.

Στο τελευταίο παράθεμα, προβάλλεται μια αντιμετώπιση των παιδιών παράλληλη με των ανθρώπων που μετανοούν και προσδοκούν τη βασιλεία. Διακρίνεται, έτσι, η παράλληλη πορεία του Ιησού και του παιδιού με στοιχεία διαφοροποίησης και προβάλλονται η ένωση, η αγάπη και η καλοσύνη²³².

*Φέρε το ξύλινο αλογάκι με την κόκκινη σέλα, να κυνηγήσουμε
τους ίσκιους των νερών προτού μας προφτάσει το βράδυ με
τα μεγάλα παραμύθια της χειμωνιάτικης φωτιάς.* (A,342)

*Φωνάζαμε τον πλανόδιο φωτογράφο που πέρναγε το πρωί στον κάμπο
Κάτσαμε κάτω απ' τις μυγδαλιές, βάλουμε στη μέση τη γιαγιά και τον
παπού και σφίγγαμε τα χείλια μη γελάσουμε, καθώς κοιτούσαμε
το στρογγυλό τζαμάκι που 'μοιαζε με το μάτι νυσταγμένης αγελάδας.
Στη φωτογραφία δεν ήταν τίποτε άλλο παρά λουλούδια, πεταλούδες και ήλιος.* (A,352)

Όπως φανερώνεται και στα προηγούμενα παραθέματα, αλλά και σε ολόκληρο το *Όνειρο καλοκαιρινού μεσημεριού*, έτσι και εδώ κυρίαρχο θέμα είναι το παιχνίδι των παιδιών. Προσπαθούν να επωφεληθούν όλο τον χρόνο, εξαντλώντας κάθε λεπτό πριν νυχτώσει. Όταν πλησιάσει το βράδυ τα παιδιά δραστηριοποιούνται γύρω από τη φωτιά τον χειμώνα, ακούγοντας παραμύθια. Διακρίνεται, λοιπόν, η οικογενειακή θαλπωρή και ζωή, με σκοπό τα παιδιά να διαπαιδαγωγηθούν και να μεταγγιστούν σε αυτά ηθικές και κοινωνικές αξίες, απαραίτητες για τη διαμόρφωση ακέρατου χαρακτήρα των νέων²³³.

Στο δεύτερο απόσπασμα, παρουσιάζεται η αγάπη προερχόμενη από τους παππούδες μιας οικογένειας και δίδεται μέσα από μια φωτογραφία. Το ειδυλλιακό τοπίο και η απόπειρα να συγκρατηθεί το γέλιο των παιδιών τροφοδοτούν τη στιγμή με ευτυχία. Έπειτα, το σύνταγμα *δεν ήταν τίποτε άλλο παρά λουλούδια, πεταλούδες και ήλιος* απεικονίζει την ομορφιά της ζωής που απορρέει από μια ενωμένη οικογένεια²³⁴.

232. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *Εισαγωγή στην παιδική ποίηση του Γιάννη Ρίτσου*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 2007, σσ. 100-101.

233. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *ό.π.*, σ. 102.

234. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *ό.π.*, σ. 102.

Χθες βράδυ δεν κοιμήθηκαν καθόλου τα παιδιά. Είχαν κλείσει ένα σωρό τζιτζίκια στο κουτί των μολυβιών, και τα τζιτζίκια τραγουδούσαν κάτω απ' το προσκεφάλι τους ένα τραγούδι που το ήξεραν τα παιδιά από πάντα και το ξεχνούσαν με τον ήλιο.(A,341)

Κάναμε τόπι εμείς κείνη τη σφαίρα πούχε ο δάσκαλος για το μάθημα της Γεωγραφίας και την κυλάμε στον πράσινο κάμπο με τα μικρά χαμομήλια.(A,347)

Τη νύχτα σκαρφαλώνουμε κρυφά, εκεί στο κοιμητήρι του χωριού, πήραμε κάμποσα γυμνά κεφάλια και τα γεμίσαμε με χόρτο και λουλούδια.

Στη θέση των άδειων ματιών βάλουμε δυο τριαντάφυλλα.(A,347)

Άταχτα, σιωπηλά και πεισματάρικα παιδιά που δεν ακούσαμε ποτέ κανέναν, ακούσαμε τη σιωπή μας στη νύχτα και μιλήσαμε αγνώριστα λόγια.(A,352)

Έτσι περνάμε στα χωράφια, κάνοντας το βήμα των γερόντων σα να κοροϊδεύουμε τους γέρους.

Οι περιβολάρηδες μας κυνηγάνε, μας διώχνουν απ' τα θερμοκήπια όπου αρρωσταίνουν απ' τη θλίψη τα λουλούδια.(A,354)

Κι εμείς πίσω απ' τις καλαμιές, φωνάζουμε στον ήλιο «Μπάρμπα, μπάρμπα μεθύστακα, πρόσεξε, θα σκοντάψεις κ' η μύτη σου θα σπάσει και θα γεμίσεις παπαρούνες τον αγρό».(A,355)

Γδύσαμε τον χοντρό παπά και τον ρίξαμε στην θάλασσα για να του μάθει κολύμπι ένας μικρούλης γλάρος.

Κι ο παπάς γελάει κ' η στρογγυλή κοιλιά του σαλεύει στο νερό σαν εύθυμο φεγγάρι που μέθυσε από γρύλλους και βατράχια.(A,355)

Το σκάμε απ' το μάθημα της Ιστορίας και των Θρησκευτικών.

Μαζί μας το σκάει κι η Ρουθ και η Ιουδήθ.(A,356)

Στα συγκεκριμένα παραθέματα, αποκαλύπτεται το παιχνίδι των παιδιών, το οποίο πλαισιώνουν οι αταξίες και οι ζαβολιές. Οι τελευταίες εκδηλώνονται σε ανύποπτο χρόνο και χαρακτηρίζουν την παιδική ηλικία· ιδιαίτερα τα πειράγματα σε μεγαλύτερους ηλικιακά. Πολλές φορές οι σκανταλιές των παιδιών φανερώνουν σκληρότητα και παιδική ανωριμότητα απέναντι στους αποδέχτες.

Αρχικά, τα παιδιά επιχειρούν να κλείσουν τζιτζίκια στο κουτί των μολυβιών. Με αυτή την πράξη-παιχνίδι διακρίνεται η επικοινωνία με τον περιβάλλοντα φυσικό ή ζωικό κόσμο, δυνατότητα που μόνο τα παιδιά διαθέτουν λόγω της ανεπτυγμένης φαντασίας τους. Έπειτα, αναλώνονται σε παιχνίδια χρησιμοποιώντας αντικείμενα μαθήματος και δημιουργούν ίσως κωλύματα στο επικείμενο μάθημα («*κάναμε τόπι τη σφαίρα πούχε ο δάσκαλος για το μάθημα της Γεωγραφίας και την κυλάμε στον πράσινο κάμπο*»).

Στη συνέχεια, τα παιδιά μέσω των σκανταλιών αποβλέπουν να στέψουν πάνω τους το ενδιαφέρον των μεγάλων, εδώ των υπερηλίκων. Η σκηνή με τα πειράγματα στον παπά έχει κωμικό χαρακτήρα και όχι προσβλητικό, αφού όπως φαίνεται ο αποδέχτης του πειράγματος συμφωνεί με αυτό («*Γδύσαμε τον χοντρό παπά και τον ρίξαμε στην θάλασσα.../ Κι ο παπάς γελάει...*»). Ωστόσο, σε κάποια σημεία οι σκανταλιές των παιδιών ξεπερνούν τα όρια και προσεγγίζουν την ιεροσυλία : «*Τη νύχτα σκαρφαλώσαμε κρυφά, εκεί στο κοιμητήρι του χωριού, πήραμε κάμποσα γυμνά κεφάλια και τα γεμίσαμε με χόρτο και λουλούδια*». Στο σύνταγμα αυτό, διαφαίνεται η αντίθεση της ζωής και του θανάτου και η έλλειψη φόβου απέναντι στα απογυμνωμένα από τη σάρκα οστά του ανθρώπου, αλλά και η συμφιλίωση με τον θάνατο²³⁵.

Παράλληλα, παρατηρείται πως το πείσμα και η ανυπακοή των παιδιών δεν είναι πάντα ανώδυνα. Η κοροϊδευτική μίμηση των γερόντων στους οργανωμένους αγρούς και στα θερμοκήπια συνηγορεί υπέρ των παραπάνω, γι' αυτό και τα παιδιά διώχνονται από τους αγρότες : («*Έτσι περπατάμε στα χωράφια...σα να κοροϊδεύουμε τους γέροντες. Οι περιβολάρηδες μας κνηγάνε*»). Τέλος, τα αστρικά σώματα, όπως ο ήλιος, αποτελούν αντικείμενα σκωπτικών σχολίων. Παρατηρείται, λοιπόν, πως τα παιδιά παίζουν και ψυχαγωγούνται χωρίς φόβο, ενώ μπορούν να επικοινωνούν μυστικά με τη φύση και τα έμβια όντα. Πολλές φορές ανυπάκουα και ατίθασα, καθώς

235. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *Εισαγωγή στην παιδική ποίηση του Γιάννη Ρίτσου*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 2007, σ. 103.

είναι, δημιουργούν προβλήματα στους μεγαλύτερους, αλλά συνήθως οι αποδέχτες – θύματα γελούν και συμμετέχουν στις σκανταλιές τους²³⁶.

Μα ευτυχώς, οι μεγάλοι που ξέρουν πολλά, δεν καλοβλέπουν.

Μονάχα οι μάνες κάτι υποψιάστηκαν.

Γι' αυτό τα παιδιά κρύβουνε τα χρυσωμένα χέρια τους στις άδειες τσέπες, μην τα μαλώσει η μάνα τους που όλη νύχτα παίζανε κρυφά με το φεγγάρι. (Α,342)

Τότε θα τινάζει στον αέρα το μαντήλι της και θα χορέψει εκείνο το νησιώτικο χορό που χόρευε στα νιάτα της μαζί με τον πατέρα- ένα χορό που μυρίζει θάλασσα και βάρκες φορτωμένες πορτοκάλια. (Α,346)

Ο πατέρας θα κάνει πως ξέχασε το χορό και θα χαμογελάει καθώς θα κρούει τη φτέρνα στον αέρα. (Α,346)

Όμως οι μεγάλοι δεν ξέρουν πού κοιτάμε εμείς, δεν ξέρουν το δικό μας θερισμό κι ούτε μπορούν να φάνε απ' το δικό μας σιτάρι. (Α, 348)

Μητέρα, μη θυμώνεις μαζί μας που δεν μπορούμε να κάτσουμε σπίτι.

Ο ήλιος μας φωνάζει.

Θα σου φέρουμε ένα φόρεμα τριανταφυλλί που το πλέκει η άνοιξη κάτου απ' τις μυγδαλιές με το βελονάκι της πιο μικρής αχτίνας... (Α,348)

Μητέρα, πικραμένη μητερούλα, πάμε στον κήπο να σε μάθουμε τώρα με τη σειρά μας να συλλαβίζεις το αλφάβητο του ήλιου και λίγο-λίγο να διαβάζεις λουλούδια. (Α,349)²³⁷

Στα παραπάνω αποσπάσματα, παρατηρείται η στάση των ενηλίκων, οι οποίοι κινούνται σε διαφορετικό άξονα από τα παιδιά, δεν διαθέτουν δηλαδή την ίδια ευεξία και την καλή σωματική κατάσταση αυτών. Αρχικά, βλέπουμε πως η μειωμένη οπτική οξύτητα, η οποία δεν συμβαδίζει με την πείρα και τη γνώση, δίνει την ευκαιρία στα παιδιά να ξεφύγουν και να απομακρυνθούν από τους ενήλικες : («*Μα ευτυχώς οι*

236. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *ό.π.*, σ. 104.

237. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *Όνειρο καλοκαιρινού μεσημεριού*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1997.

μεγάλοι.. δεν καλοβλέπουν..Γι' αυτό τα παιδιά κρύβουν τα χρυσωμένα χέρια τους..μην τα μαλώσει η μάνα τους..»). Στη συνέχεια, περιγράφεται ένα νησιωτικό γλέντι και παρατηρείται η διαφοροποίηση στη συμπεριφορά, όσον αφορά την ψυχαγωγία, των δύο φίλων.

Έπειτα, στο τέταρτο παράθεμα, προβάλλεται η έλλειψη επικοινωνίας και εμπιστοσύνης των μικρών προς τους μεγάλους. Η τροπικότητα του *γνωρίζω* δεν κλείνει κανένα διάυλο επικοινωνίας. Το *δεν ξέρουν* δεν σημαίνει ότι δεν μπορούν να μάθουν και έτσι η δυνατότητα για γνώση και για επικοινωνία παραμένει. Το τελευταίο εκφώνημα όμως, *ούτε μπορούν να φάνε απ' το δικό μας σιτάρι*, δείχνει ότι οι μεγάλοι δεν είναι σε θέση να μπορούν να κάνουν ό,τι τα παιδιά. Οι διαπιστώσεις αυτές έρχονται από τα ίδια τα παιδιά που πιστοποιούν ότι οι μεγάλοι βρίσκονται μακριά από τα ίδια και τα θέλω τους.

Η αδυναμία για κατανόηση εκ μέρους των μεγάλων φαίνεται στο πέμπτο παράθεμα. Το παιδί δεν είναι σε θέση να παραμείνει στο σπίτι περιορισμένο, όπως η μητέρα, η οποία απασχολείται με τις οικιακές δουλειές. Η μητέρα θυμώνει και μαλώνει τα παιδιά, ενώ αυτά καταφεύγουν στις κολακείες : *«Μητέρα, μη θυμώνεις μαζί μας που δεν μπορούμε να κάτσουμε σπίτι.»/«Θα σου φέρουμε ένα φόρεμα τριανταφυλλί...»*. Έτσι, εκφράζεται η αντίθεση ανάμεσα στο μέσα χώρο των οικιακών εργασιών, που εκπροσωπεί τη στατικότητα και τον περιορισμό, της μητέρας και στον έξω χώρο του παιχνιδιού, που προσφέρει κίνηση και ελευθερία στα παιδιά. Παράλληλα, διαφαίνεται στα παραπάνω παραθέματα, η δομή της οικογένειας και η κατανομή των κοινωνικών ρόλων, αφού η μητέρα είναι επιφορτισμένη με τη φροντίδα των παιδιών. Γι' αυτό και τα παιδιά επιθυμούν να μνήσουν τη μητέρα στην επικοινωνία με τη φύση²³⁸.

Στο τελευταίο παράθεμα, ο χαρακτηρισμός «πικραμένη» οφείλεται στα οικογενειακά συμβάντα και στις καταστάσεις που βιώνει η μητέρα και απαλύνεται από το χαϊδευτικό χαρακτηρισμό «μητερούλα». Τα παιδιά, λοιπόν, επιθυμούν να μετασχηματίσουν τις αρνητικές καταστάσεις δυσφορίας σε καταστάσεις ψυχικής ευφορίας, μέσω της εκμάθησης της γλώσσας των λουλουδιών και του ήλιου που οδηγούν στην ανεμελιά και στην αθωότητα. Εν τέλει, τα παιδιά, έστω και σε φαντασικό επίπεδο, θέλουν να διακόψουν τη διαίωνηση της αδικίας της κοινωνία, η οποία υποτάσσει τη γυναίκα να είναι *έγκλειστη* ως «αναπαραγωγική μηχανή». Η

238. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *Εισαγωγή στην παιδική ποίηση του Γιάννη Ρίτσου*, εκδ. Οδυσσεάς, Αθήνα 2007, σσ. 106-107

έξοδος από το σπίτι και η εκμάθηση των μυστικών της φύσης συνεπάγεται τη διδασκαλία των ενηλίκων από τα παιδιά των μυστικών της ζωής²³⁹.

Εν ολίγοις, από τα παραπάνω συντάγματα, διαπιστώνουμε πως ο εγκλεισμός των παιδιών στο σπίτι προκαλεί προβλήματα στη σωματική και ψυχική τους υγεία, ενώ η έξοδος από το σπίτι συνεπάγεται τη γνώση και την ψυχαγωγία. Το χάσμα των γενεών, όμως και η έλλειψη εμπιστοσύνης και επικοινωνίας οδηγεί στην αδυναμία κατανόησης των αναγκών των παιδιών. Τέλος, διαφαίνεται η υποτίμηση της γυναίκας και οι προοπτικές για αλλαγή της συγκεκριμένης κατάστασης και βελτίωση της θέσης της.

Φτιάχναμε λουλούδια δαχτυλίδια κι αρραβωνιαζόμαστε με τα δέντρα, με τον αέρα, με την πρώτη σιωπή.(A,341)

Είχαμε φτιάξει ένα αμάξι, με καρυδότσουφλο. Μια κουβαρίστρα βάλαμε για ρόδες. Ζέψαμε δυο μυρμήγκια και φορτώσαμε τριφύλλι. Σε κανένα μην πεις πού πηγαίνουμε.(A,343)

*Άλλοι πάλι φορέσανε στη μέση ένα μακρύ σπαθί και περπατάνε
πέρα- δώθε./.../*

Το σπαθί θα μερδεύεται στα πόδια τους και αυτοί δε θα μπορούν να συνοδέψουνε την Άνοιξη, που θα τους κοροϊδεύει, έτσι όπως κοροϊδεύουν τα κορίτσια του χωριού μας τα παλληκάρια πούρχονται απ' την πόλη και δε γνωρίζουν τα λουλούδια και τα λάχανα.(A,353)

Στα παραπάνω τρία παραθέματα, διακρίνεται η προετοιμασία των παιδιών για τον κόσμο των ενηλίκων και την ένταξή τους στη κοινωνία αυτών. Η προετοιμασία αυτή γίνεται με ποικίλους τρόπους και συχνά μέσα από το παιχνίδι. Στο πρώτο παράθεμα, το παιχνίδι εμπεριέχει την προετοιμασία για την οικογενειακή ζωή. Τα «λουλουδένια δαχτυλίδια» υποδηλώνουν την πρόχειρη λύση για το παιχνίδι του γάμου και την ωραιότητα της στιγμής.

239. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *ό.π.*, σσ. 106-107.

Στο δεύτερο παράθεμα, το παιχνίδι προσανατολίζει τα παιδιά προς τις οικονομικές διαδικασίες μέσω της εργασίας και του εμπορίου. Το σύνταγμα «*Ζέψαμε δυο μυρμήγκια και φορτώσαμε τριφύλλι*» παραπέμπει στην εργατικότητα, καθώς τα μυρμήγκια είναι παραδειγματικά για την πολύωρη εργασία, ενώ το τριφύλλι προοιωνίζει την καλή τύχη. Το τελευταίο απόσπασμα, αναφέρεται στην αξία της ειρήνης. Το λέξιμα «*σπαθί*» υποδηλώνει τη μίμηση πολεμικών ρόλων, πράγμα προσφιλέσ στα παιδιά, και παραπέμπει στον πόλεμο, αλλά εξαιτίας της δυσλειτουργίας του μένει ως ένα διακοσμητικό εξάρτημα. Η Άνοιξη λειτουργεί εξουδετερωτικά του πολέμου, αφού συμβολίζει την επερχόμενη ανανέωση της ζωής και ευαγγελίζεται νέα πολιτισμικά στοιχεία. Έτσι, τα παιδιά μέσω της Άνοιξης αναδεικνύονται σε φορείς της ειρήνης²⁴⁰.

Ωστόσο,

Οι μεγάλοι μας λένε : Τεμπέληδες.

Μα εμείς ξέρουμε από δουλεία και καθόμαστε ζύπνιοι ως την αυγή δουλεύοντας στο μεγάλο γαλάζιο χωράφι για να μη λείπει ο κήπος του ήλιου πάνω από τους κήπους των ανθρώπων.(Α,350)

Εμείς κι ας μας λένε τεμπέληδες, ξέρουμε τι είναι μόχθος, ξέρουμε τι είναι να οργώσεις απ' την αρχή τον πιο μεγάλο αγρό που κάθε μέρα τον σκεπάζουν οι τσουκνίδες/.../ Οι άλλοι βλέπουν μονάχα τις αχτίδες και τα λουλούδια.

Δεν ξέρουν τίποτα για το δικό μας μόχτο και το δάκρυ.(Α,350)

Κοιτάζτε τ' ασημένια χέρια μας που δούλεψαν στον αγρό, στην άλλη μέρα.

Βλέπεις πώς λάμπουν τ' ασημένια χέρια μας μέσα στους ίσκιους- τα χέρια μας που καμιά νύχτα δεν μπορεί να κερδίσει.(Α,353)

Διαφαίνεται παραπάνω, για άλλη μια φορά η διαφοροποίηση των ενηλίκων, οι οποίοι έχουν διαφορετική γνώμη για τα παιδιά. Αρχικά, το λέξιμα «*τεμπέληδες*», που αποδίδεται στα παιδιά από τους ενηλίκους, σηματοδοτεί την αντίδραση των παιδιών σε αυτό, αφού επιζητούν να απολαύσουν την παιδική ηλικία. Η ηλικία αυτή ευνοεί

240. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *Εισαγωγή στην παιδική ποίηση του Γιάννη Ρίτσου*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 2007, σσ. 108-109.

άλλες δραστηριότητες από την εργασία, χωρίς να σημαίνει πως μη συμμετέχοντας στην εργασία δεν κατανοούν την κόπωση και τις δυσκολίες που αυτή συνεπάγεται. Επανερχεται, λοιπόν, το χάσμα των γενεών.

Δεν έχει ο αγέρας του καλοκαιριού κανένα μυστικό για μας που περπατάμε ζυπόλυτοι στα χόρτα και μιλάμε στα τζιτζίκια τη γλώσσα του ήλιου.(A,341)

Κανένας δεν ξέρει τίποτε για μας όταν μιλάμε σιγά στ' αντί μιας πεταλούδας. (A,349)

Μονάχα τα τριζόνια τη χαιρέτησαν κ' ένα μεγάλο αστέρι χτύπησε σα μια χορδή κάποιο άγνωστο τραγούδι που τ' ακούσαν μόνο τα παιδιά στον ύπνο τους και γύρισαν απ' τ' άλλο πλευρό χαμογελώντας.(A,349)

Κι όταν η νύχτα κλείδωσε τις πόρτες/.../

Άσπρα κορμιά φεγκρίζαν στους ίσκιους, κι έβλεπαν όλοι εκείνα που είναι πάντα, και που αν εμείς δεν τάχαμε ιδωμένα δε θα είτανε ποτές.

Και τώρα με τα δικά μας μάτια βλέπουν και γελάνε.(A,351)

Στη φωτογραφία δεν είταν τίποτ' άλλο παρά λουλούδια, πεταλούδες και ήλιος.

Γελάσε κ' η γιαγιά μαζί με τον παπού, γιατί δεν είμαστε παρά λουλούδια, πεταλούδες και ήλιος.

Γελάσαμε κι εμείς δίπλα κι όλα τριγύρω κι όλα μέσα μας γελούσαν- όλα : λουλούδια, πεταλούδες και ήλιος.(A,353)

Φοράμε το χρυσό καπέλο του ήλιου, τ' ασημένιο κολλάρο του ποταμού και την πράσινη γραβάτα της χλόης.(A,353)

Κλείστηκε ο ήλιος μες στα ρόδα κι έφαγαν τα παιδιά και βάφτηκαν με ήλιο τα χείλια, τα μάγουλα, τα χέρια τους.

Τώρα χιλιάδες ήλιοι περπατάνε κάτω από τα δέντρα. (A,355)

Έχουμε ακόμα καιρό να κόψουμε παπαρούνες για να μην γεράσουν τα χέρια μας μέσα στα μοναστήρια των βιβλίων.(Α,344)

Περπατάμε ξυπόλητοι στο ζεστό χώμα, γδυνόμαστε κάτω απ' τα πλατάνια και παλεύουμε, παίζουμε πετροπόλεμο, αμολάμε χαρταϊτούς και λουζόμαστε στο ποτάμι μαζί με τα κοτσύφια και τις πέρδικες.(Α,348)

Σε αυτά τα παραθέματα τα παιδιά αναπτύσσουν μια ιδιαίτερη επικοινωνία με τη φύση. Σε αντίθεση με τους ενήλικους, τα παιδιά κουβεντιάζουν με τον αέρα, τα τζιτζίκια, τις πεταλούδες και τα τριζόνια. Συνομιλούν με όλα τα έμβια όντα και αστρικά σώματα. Η δυνατότητα αυτή των παιδιών να επικοινωνούν με τα στοιχεία της φύσης οφείλεται στο γεγονός ότι τα παιδιά, όπως και τα φυτικά όντα, διαθέτουν αυθεντικότητα και αγνότητα.

Παράλληλα, στα τελευταία δυο παραθέματα, διαφαίνεται η έντονη επιθυμία των παιδιών να παραμείνουν κοντά στη φύση και να απολαύσουν τη ζωή. Το σύνταγμα *να μη γεράσουν τα χέρια μας μέσα στα μοναστήρια των βιβλίων* φανερώνει την ακόρεστη ανάγκη για ανεμελιά και ευζωία κατά την παιδική ηλικία. Τα παιδιά δεν είναι διατεθειμένα να απομονωθούν και να διαβάσουν, αλλά θέλουν να απολαύσουν την ανεμελιά της παιδικής ηλικίας. Κυριαρχεί, λοιπόν, εδώ η αντίθεση ανάμεσα στις χαρές-απολαύσεις της παιδικής ηλικίας και στη μελέτη, αλλά και ανάμεσα στην ελευθερία της φύσης και στη στέρηση της ελευθερίας για μελέτη²⁴¹.

Τέλος, στα παραθέματα που ακολουθούν διαγράφεται η ερωτική ωρίμανση μέσα από την πορεία της ενηλικίωσης.

*Τα μεσημέρια που κοιμόνταν οι μεγάλοι, τα παιδιά φεύγαν απ' τα σπίτια, κυλιόντουσαν στα χόρτα, δαγκώνανε τα φύλλα της αλυγαριάς κι αγκάλιαζαν τα δέντρα.
Όλο το δάσος μύριζε γυμνή γυναίκα.(Α,342)*

241. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *Εισαγωγή στην παιδική ποίηση του Γιάννη Ρίτσου*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 2007, σσ. 131-132.

Παρακαλούσαμε ύστερα τις κάργιες να μην πουν τίποτα της μάνας μας για ό,τι γίνηκε πίσω απ' τα δέντρα που στάζουν ρετσίνι.(Α,343)

Οι πετεινοί καθήσαν στα κεφάλια των κοριτσιών και φώναζαν για μας την πρώτη ώρα. Το φρέσκο ραβδί μας γίνηκε φλογέρα που τραγουδάει μονάχη της.(Α,356)

Στο ποιητικό σύμπαν του Ρίτσου, διαπιστώνεται πως η πορεία για την ενηλικίωση περνά μέσα από την ερωτική ωρίμανση. Τόσο στα *Παιχνίδια τ' ουρανού και του νερού*, όσο και στο *Όνειρο καλοκαιρινού μεσημεριού* παρατηρείται μια ερωτική συμπεριφορά ως μέσο ωρίμανσης και ωριμότητας, με διαφορετική όμως εικονοποιία.

Στα συγκεκριμένα παραθέματα, φανερώνονται τα σημάδια της πορείας για την ερωτική ωρίμανση του ατόμου. Στο πρώτο παράθεμα, το σύνταγμα «*κυλιόντουσαν στα χόρτα, δαγκώνανε τα φύλλα της αλυγαριάς και αγκάλιαζαν τα δέντρα*» παραπέμπει στην πορεία της αλλαγής από το παιχνίδι στην ερωτική συμπεριφορά. Η τελευταία είναι απαγορευμένη από τους ενήλικους και γι' αυτό τα παιδιά παρακαλούν η συμπεριφορά τους να κρατηθεί μυστική : «*παρακαλούσαμε.. τις κάργιες να μην πουν τίποτα της μάνας μας..*»²⁴².

Στο τελευταίο παράθεμα παρουσιάζεται το ερωτικό ξύπνημα. Η πορεία επομένως προς την ωρίμανση αρχίζει με το παιχνίδι για τα αγόρια, ενώ το σκίρτημα των κοριτσιών εμφανίζεται ωρύτερα από ότι στα αγόρια και μεταδίδεται σε αυτά. Η διαδικασία της ωρίμανσης εξάλλου, επισπεύδεται από τα ίδια τα παιδιά, όπως φαίνεται στο παράθεμα που ακολουθεί.

Υστερα βιάστηκες πολύ να μεγαλώσεις, να φορέσεις μακριά παντελόνια, να μάθεις γράμματα, για να πάψεις να λες «ευχαριστώ», να χτίσεις ένα τριαντάφυλλο όπου κοιμάται μια λυπημένη αχτίδα στην άδεια κάμαρα της ευωδιάς.(Α,344)

Τα στοιχεία ωριμότητας, κατά τα παιδιά, είναι τα μακριά παντελόνια και η απόκτηση γνώσεων, στοιχεία που εμφανίζονται και στο *Πρωινό άστρο*. Ωστόσο, εδώ προστίθεται το στοιχείο της υποχρέωσης του παιδιού να λέει «ευχαριστώ» στους μεγάλους, να διαθέτει δηλαδή καλούς τρόπους. Επομένως, η ωρίμανση των παιδιών,

242. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *Εισαγωγή στην παιδική ποίηση του Γιάννη Ρίτσου*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 2007, σ. 112.

δηλώνεται και από τα εξωτερικά και εσωτερικά στοιχεία. Η κατάλληλη ενδυμασία (τα μακριά παντελόνια) στοιχειοθετεί τα εξωτερικά χαρακτηριστικά, ενώ η απόκτηση γνώσεων, η ερωτική ωρίμανση και η ίση συμπεριφορά μέσα στην κοινωνία στοιχειοθετούν τα εσωτερικά χαρακτηριστικά του παιδιού²⁴³.

Ολοκληρώνοντας την προσέγγιση στο Όνειρο καλοκαιρινού μεσημεριού, φανερόνεται πως το ποιητικό σύμπαν του Ρίτσου, με κέντρο το παιδί, δομείται από αυτοτελή στιγμιότυπα σε αυτήν τη συλλογή. Διαγράφονται οι σχέσεις των παιδιών με τους ενήλικες και προβάλλεται το χάσμα των γενεών. Κυριαρχούν οι αταξίες και οι σκανταλιές των παιδιών και η ανάγκη τους να κινούνται ελεύθερα στον έξω χώρο της εξοχής και όχι να μένουν «εγκλωβισμένα» στη μελέτη.

Παράλληλα, αναγνωρίζεται η οικογενειακή ζεστασιά και η αγάπη του παιδιού για παιχνίδι, με το οποίο προσπαθούν να μνηθούν στον κόσμο των μεγάλων αναλαμβάνοντας σχετικούς ρόλους, ανάμεσα στους οποίους διαγράφεται και η ερωτική προετοιμασία. Στη συνέχεια, προβάλλεται η αξία του φυσικού περιβάλλοντος, μέσα στο οποίο κινείται αρμονικά το παιδί και διαφαίνεται η αντίθεση του με την πόλη, η οποία δεν ευνοεί μια εύφορη ζωή, καθώς η μυστική επαφή με τη φύση εκλείπει από εκεί. Τέλος, η φύση είναι φορέας «φυσικών αξιών» και ταυτίζεται με τον έξω χώρο. Μόνο εκεί μπορούν τα παιδιά να διοχετεύσουν την ενεργεία τους σε αντίθεση με τον μέσα χώρο του σπιτιού, στον οποίο υπάρχουν οι περιορισμοί της μελέτης²⁴⁴.

243. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *ό.π.*, σσ. 12-113.

244. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *ό.π.*, σ. 14.

2.4. Μια πυγολαμπίδα φωτίζει τη νύχτα (1976)

Η συλλογή *Μια πυγολαμπίδα φωτίζει τη νύχτα* είναι η τελευταία σειρά με παιδικά ποιήματα που έγραψε ο Γιάννης Ρίτσος το 1937 στην Πάρνηθα και περιλαμβάνεται στον πρώτο τόμο της συγκεντρωτικής έκδοσης (Κέδρος, 1976).

Ολόκληρη η συλλογή είναι η πορεία ενός παιδιού μέσα στον κοσμικό χώρο με τη σταύρωση και την ανάσταση, ενώ επέρχεται ο προβληματισμός για τον προορισμό του ανθρώπου, που διαφαίνεται στο *Πρωινό άστρο*.

Επίσης, η παιδική ηλικία αναπολείται με μεγάλη νοσταλγία ως καλή εποχή γεμάτη ξέγνοιαστες στιγμές και παραλληλίζεται με το χέρι της μητέρας πάνω στο μέτωπο του κοιμισμένου παιδιού²⁴⁵.

*Θυμάμαι τη βρυσούλα του χωριού γιομάτη πολυτρίχια, όταν δοκίμαζα στις μικρές τρύπες του καλαμιού να σφυρίζω το πρώτο σιγαλό τραγούδι της μεγάλης καλοκαιρινής νύχτας.*²⁴⁶

Πεθυμήσαμε τον κάμπο με τα χαμομήλια, με το ψηλό χορτάρι όπου κυλιούνται τα ξανθά μοσχάρια.

*Πεθυμήσαμε τ' αγαθά μάτια των μοσχαριών για να κοιτάζουμε τη γη, τον ουρανό, και την καρδιά μας.*²⁴⁷

*Σε ποια γωνιά της αυγής έχουμε πετάξει την άσπρη κυριακάτικη ποδιά μας και το πρώτο σχολικό τετράδιο με τ' αδέξια σχέδια των προβάτων και των ανθρώπων; Ωρες καλές καθώς το χέρι της μητέρας πάνου στο μέτωπο κοιμισμένου παιδιού.*²⁴⁸

245. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *ό.π.*, σ. 115.

246. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *Μια πυγολαμπίδα φωτίζει τη νύχτα*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1978, σ. 6.

247. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 8.

248. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 8.

Και σε αυτή τη συλλογή, όπως και στο *Όνειρο καλοκαιρινού μεσημεριού*, η φύση κατέχει εξέχουσα θέση, τονίζεται η φυσική ζωή και προβάλλεται η επαφή με τη φύση. Ξεπροβάλλουν σκηνές απείρου κάλλους, που οφείλονται στη συνύπαρξη του ανθρώπου και κυρίως του παιδιού με τη φύση και το φυτικό βασίλειο. Το φυσικό τοπίο περιγράφεται με ανοιχτά χρώματα, ενώ στις άσπρες αυλές κυριαρχούν τα λουλούδια. Αντηχούν ήχοι από κουδούνια και από τις φωνές των γρύλλων, ενώ φυσικά στοιχεία χρησιμοποιούνται για να αποδώσουν τα χαρακτηριστικά των ενηλίκων²⁴⁹.

Ο ΗΛΙΟΣ ήταν πονηρός. Έχωνε τα χρυσά του κέρατα, σαν τράγος, ανάμεσα στις καλαμιές, και το χρυσό του μάτι παραμόνευε τη γη.

Στη βρύση πλέναν οι κοπέλες τα πλουμιστά τους μεσοφόρια γιομάτα πράσινα πουλιά και κόκκινα λουλούδια.

Και πάνου οι λεύκες που έβλεπαν τ' αστεία καμώματα του αγέρα και το παιχνίδισμα των κοριτσιών, ξεκαρδιζόνταν απ' τα γέλια, κι όλες μαζί χτυπούσαν παλαμάκια με τις μικρές ασημένιες παλάμες τους.²⁵⁰

Ψηλά, πολύ ψηλά, πάνου απ' τις άσπρες αυλές με τα γαρούφαλα και τα γεράνια, πάνου από τα παράθυρα με τα κανάτια και τα βασιλικά, πάνου από τους μικρούς περιστεριώνες, κουβέντιαζαν τ' αστέρια ως τον όρθρο τα μυστικά των αγγέλων.

Το ΜΕΓΑΛΟ φεγγάρι αγαθό, μαλακό, σαν το πρόσωπο του πατέρα κάτω απ' τη λάμπα της Κυριακής.²⁵¹

Παράλληλα, παρουσιάζεται το φυσικό περιβάλλον με καθαρότητα και διαφάνεια και διακρίνεται ένας φυσικός φωτοτροπισμός :

Όμως εγώ κοιτάω απ' το βουνό το δρόμο μου να χύνεται στο φως φεγγοβολώντας σαν ποτάμι φως.

Φαίνονται και τα δέντρα να χορεύουν μες το φως- μια συντροφιά χαρούμενων αγγέλων στο σκόλασμα της Κυριακής.²⁵²

249. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *Εισαγωγή στην παιδική ποίηση του Γιάννη Ρίτσου*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 2007, σ. 116

250. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 10.

251. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 32.

Στη συλλογή, πρωταγωνιστούν ο ποιητής και η Ρηνούλα, η οποία αποτελεί πηγή θάρρους για τον ποιητή, και παρουσιάζονται ως φρόνιμα παιδιά, σε αντίθεση με το *Όνειρο καλοκαιρινού μεσημεριού*, στο οποίο τα παιδιά είναι ανέμελα και επιδίδονται σε αταξίες και σκανταλιές.

Κ' εγώ κ' η Ρηνούλα είμαστε φρόνιμα παιδιά

Δε λερώναμε τα χέρια μας με χρώματα.

Δε βάφαμε τα μούτρα μας με μούρα.

Διαβάζαμε τ' αλφαβητάρι.

Ταΐζαμε τα πουλιά τ' ουρανού.

Και μαθαίναμε να τρώμε τα χόρτα με πιρούνι.²⁵³

Η Ρηνούλα φώναζε «θέλω ένα φόρεμα μακρύ από τριανταφυλλένιο σύννεφο».

Κι εγώ της είπα «θα σου το φέρω αύριο».²⁵⁴

Κάθε φορά που ένα πεφτάστερο κρεμόταν στον αέρα λέγαμε

και μια χορδή έσπαγε απ' τα μαντολίνα των αγγέλων και περιμέναμε

ύστερ' απ' το φως ν' ακούσουμε τον ήχο.

(Αυτό μας τόχε μάθει ο δάσκαλος Πρώτα το φως μας φτάνει κι ο ήχος ύστερα).

Ο δάσκαλος δεν ήξερε τι λέει

Εμείς ακούγαμε μαζί το φως και το τραγούδι.²⁵⁵

Η μητέρα αγαπούσε τον άγγελο με το κρίνο.

Η ρηνούλα αγαπούσε τον άγγελο με το σπαθί.

Εγώ γονάτιζα ώρα πολλή ανάμεσα στους δύο κι ακουμπώντας το

κεφάλι στις πλάκες άκουγα κάτω τις μικρές φωνές των

σπόρων, και πάνου τη βουή του θόλου, σαν να στριγογυρνούσε

τα φτερά του ο ανεμόμυλος του ήλιου.

Εγώ αγαπούσα και τους δύο αγγέλους.²⁵⁶

252. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 52.

253. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 12.

254. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 18.

255. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 20.

Στο πρώτο παράθεμα, προβάλλεται η διαπαιδαγώγηση των παιδιών, με σκοπό να κοινωνικοποιηθούν ευκολότερα και πιο ομαλά. Η χρήση του αρνητικού μορίου «δε» μπροστά από τα ενεργητικά ρήματα *λερώνουμε* και *βάφαμε* έχει την έννοια της προσοχής. Το παιχνίδι και η επαφή με τη φύση ενυπάρχουν και σε αυτά τα παιδιά, αλλά η ενασχόληση γίνεται με προσοχή. Το σύνταγμα *Διαβάζαμε το αλφαβητάρι* παραπέμπει στο χώρο της Παιδείας στην ανάπτυξη της κριτικής σκέψης και στη μάθηση. Από την άλλη μεριά, το σύνταγμα *ταΐζαμε τα πουλιά του ουρανού* τονίζει την ευαισθησία των παιδιών, την ανεμελιά της παιδικής ηλικίας, αλλά και την αλληλεγγύη προς τον συνάνθρωπο κατά την ένταξη στην κοινωνία των ενηλίκων²⁵⁷. Τη μύηση άλλωστε για αρμονική κοινωνικοποίηση υποδηλώνει και το σύνταγμα *μαθαίναμε να τρώμε τα χόρτα με πιρούνι*, που κινείται στα πλαίσια των καλών τρόπων, που χρειάζεται να μάθουν τα παιδιά.

Στη συνέχεια, στο επόμενο απόσπασμα, η Ρηνούλα με την παιδική απαίτηση, να έχει ένα μακρύ φόρεμα από τριανταφυλλένιο σύννεφο, οδηγεί τον ποιητή σε ένα φανταστικό μελλοντικό ουράνιο ταξίδι. Εις βάθος, διαφαίνονται οι παράλογες απαιτήσεις των παιδιών.

Έπειτα, στο τρίτο παράθεμα, διαφαίνεται η εκπαίδευση των παιδιών. Κυριαρχεί η αδυναμία τους να συνειδητοποιήσουν τα φυσικά φαινόμενα, που τους κάνει δύσπιστους απέναντι στους δασκάλους, οι οποίοι εκπροσωπούν εδώ συνολικά τους ενήλικες. Επανέρχεται και εδώ το χάσμα των γενεών, το οποίο εκδηλώνεται πιο ήπια με την αμφισβήτηση της γνώσης και της πείρας των μεγάλων. Άλλωστε η δυσπιστία και η αμφισβήτηση χαρακτηρίζουν πολλές φορές τα παιδιά. Στο τέλος του παραθέματος το φως εκπροσωπεί τη χαρά και τη ζωή²⁵⁸.

Παράλληλα, η διαφωνία ανάμεσα στους μικρούς και στους μεγάλους φανερώνεται στο τελευταίο παράθεμα όπου προβάλλονται διαφορετικές προτιμήσεις των δύο κόσμων. Μέσω του συντάγματος *Η μητέρα αγαπούσε τον άγγελο με το κρίνο* φανερώνεται η θεολογική στιγμή του Ευαγγελισμού και αναδεικνύεται η μητέρα-γυναίκα σε γυναίκα-Μητέρα-Παναγία. Εις βάθος, σηματοδοτείται η έννοια της αναπαραγωγής και της διαιώνισης του είδους και της ζωής. Παράλληλα με τα παραπάνω δομείται η κοσμολογική αρχή ζωή vs θάνατος. Η δομή αυτή ενισχύεται με

256. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 28.

257. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *Εισαγωγή στην παιδική ποίηση του Γιάννη Ρίτσου*, εκδ.

Οδυσσέας, Αθήνα 2007, σ. 117.

258. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *ό.π.*, σ. 117.

το σύνταγμα *Η Ρηνούλα αγαπούσε τον άγγελο με το σπαθί*, το οποίο παραπέμπει στον άγγελο Μιχαήλ ως διάδοχο του χάροντα και ψυχοπομπό στη λαϊκή χριστιανική πίστη. Το εκφώνημα, λοιπόν, παραπέμπει στον θάνατο, το οποίο υποδηλώνει την κοσμική ιστοτοπία. Διαπιστώνεται, πως η μάνα διαφοροποιείται από την κόρη, γεγονός που οφείλεται στην ηλικία και στα διαφορετικά ενδιαφέροντα που συντροφεύουν την κάθε γενιά. Αντίθετα, ο ποιητής, ως άντρας- ζωοδότης και ως άντρας- πολεμιστής συνενώνει τις προτιμήσεις²⁵⁹.

Ρηνούλα, κοίταξε τα σημάδια στις παλάμες και στα πόδια μου.

Έχασα το τελευταίο ιμάτιο. Μ' άφησαν μόνο και γυμνό.

*Γυμνός εγώ, γυμνός κι ο ήλιος. Ο ένας φωτίζει και ζεσταίνει τον άλλο. Κ' οι δύο μαζί φωτίζουμε τα πλάσματα του κόσμου.*²⁶⁰

Δεν είναι ο ήλιος ένα κόκκινο νεράτζι – όπως τότε.

Είναι το πρόσωπο του ίδιου του Θεού που γελάει χαρούμενα, κι απ' το γέλιο του ωριμάζουν στους κήπους τα νεράτζια, τα πουλιά και τα νερά.

Ο Χριστός δε φοράει χιτώνα με μαλλί προβάτων.

Γυμνός, ανάλαφρος και λεύτερος, φοράει το φως και σας μιλάει.

Όμως μυρίζει ακόμα ιδρώτα και κοπριά.

Μα εσείς κλαίτε και δε βλέπετε.

Ρηνούλα βάλε το δάχτυλό σου στη φλούδα των δέντρων.

Εκεί θ' ακούσεις το σφυγμό μου.

Κοίταξε ψηλά τον ουρανό.

*Εκεί θ' ακούσεις το τραγούδι μου.*²⁶¹

Στα παραπάνω παραθέματα επισημαίνεται η σχέση του ποιητή-παιδιού και του Ιησού. Η σχέση αυτή εντοπίστηκε και στο *Όνειρο καλοκαιρινού μεσημεριού*. Ο ποιητής ταυτίζεται με τον Χριστό-Εσταυρωμένο δείχνοντας τα σημάδια των ήλων του στις παλάμες και στα πόδια («*Ρηνούλα, κοίταξε τα σημάδια στις παλάμες και στα πόδια μου*»). Σε σημασιακό επίπεδο η ταύτιση εμπεριέχει την έννοια της φυσικής και

259. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *ό.π.*, σσ. 117-118.

260. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *Μια πυγολαμπίδα φωτίζει τη νύχτα*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1978, σ. 46.

261. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 48.

πνευματικής καθοδήγησης. Έπειτα, με το σύνταγμα *Γυμνός εγώ, γυμνός κι ο ήλιος* διακρίνεται η ταύτιση του ποιητή με τον ήλιο²⁶². Αναπτύσσεται μια σχέση αλληλεπίδρασης και κοινής δραστηριότητας και ένας πνευματικός δεσμός, ο οποίος με τα υπόλοιπα έμβια όντα είναι βιολογικός, ενώ του ποιητή με τα λοιπά όντα πνευματικός.

Στη συνέχεια, διαφαίνεται μια παράλληλη πορεία του ήλιου, του ποιητή και του Θεού. Ο ήλιος ταυτίζεται με τον Θεό («*Δεν είναι ο ήλιος ένα κόκκινο νεράτζι...Είναι το πρόσωπο του ίδιου του Θεού...*»). Στο σύνταγμα *Ο Χριστός δε φοράει χιτώνα υφασμένο με μαλλί προβάτων/ Γυμνός, ανάλαφρος και λεύτερος, φοράει το φως και σας μιλάει* εντοπίζεται μια παράλληλη ταύτιση Χριστού-ήλιου και ποιητή-ήλιου, επομένως και Χριστού-ποιητή. Τα στοιχεία της ταύτισης παρατηρούνται στην εξωτερική εμφάνιση τόσο του ποιητή όσο και του Χριστού: *δε φοράει χιτώνα ο Χριστός – έχασα το τελευταίο ιμάτιο. Μ' άφησαν μόνο και γυμνό ο ποιητής*. Ακόμα, διακρίνονται κοινά στοιχεία των δύο ποιητικών ηρώων στον εσωτερικό χώρο : *Ο ένας φωτίζει τον άλλο, αναφορά για τον ποιητή και ανάλαφρος και λεύτερος, φοράει το φως, αναφορά για τον Χριστό*. Πρόκειται, λοιπόν, για καθαγιασμό του ποιητικού υποκειμένου που πηγάζει από τα αγαθά στοιχεία που ενυπάρχουν μέσα του. Τέλος, η ταύτιση με τη φύση, σύμφωνα με το σύνταγμα *Βάλε το δάχτυλό σου στη φλούδα των δέντρων* σηματοδοτεί και πάλι τον καθαγιασμό του ποιητικού υποκειμένου, σύμφωνα με το ευαγγελικό πρότυπο²⁶³.

*Το μαντήλι τ' ουρανού με καλούσε κι ανέβαινα.*²⁶⁴

*Το άλλο πρωί κοίταξα πίσω. Ακόμα ο κάμπος είταν μες στη σκιά. Εμένα μ' είχαν τριγυρίσει οι αχτίνες.*²⁶⁵

Στάθηκα και κοίταξα κάτω.

Το μικρό μου χωριό, μαζεμένο στον κόρφο του κάμπου με τα μικρά παραθυράκια του ζεστά και φωτισμένα, κελαιδούσε ακόμη σαν καναρίνι στο κλουβί της βροχής./.../

262. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *Εισαγωγή στην παιδική ποίηση του Γιάννη Ρίτσου*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 2007, σ. 119.

263. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *ό.π.*, σσ. 117-118.

264. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *Μια πυγολαμπίδα φωτίζει τη νύχτα*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1978, σ. 42.

265. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 48.

Πάνου, κανένας άγγελος δεν άνοιγε τα παράθυρα των άστρων για να δω το χειμωνιάτικο πρόσωπο του Θεού και την καρδιά μου.

Μόνο ψηλά, και πάντα πιο ψηλά όσο ανέβαινε, κάποια βουή αζεδιάλυτη σάμπως να γύριζε άφαντος, πίσω από τις νύχτες και τα σύγνεφα, ο χρυσός ανεμόμυλος του ήλιου.²⁶⁶

Από δω πάνου φαίνεται σαν ένα διάφεγγο πλεχτό και πέπλο γιομάτο φως, περασμένο στον αγκώνα της άνοιξης, από μια θάλασσα κορδέλα και να το αλαφροσαλεύει η αύρα της αυγής.

Να και το σπίτι μας, σα μια χρυσή κουκίδα, σαν ένα τόσοδα σπυρί σταριού, που το τσιμπάει της μνήμης μου το περιστέρι και χορταίνει, και το σπυρί δε σώζεται.

Πόσο κοντά μου είναι όλα από δω πάνου.²⁶⁷

Ένα σημαντικό μέρος της συλλογής περιέχει την αντίθεση του πάνω και του κάτω χώρου. Η διάσταση του πάνω χώρου εμφανίζεται μετά από τη μετεωριστική τάση που αναπτύσσει το ποιητικό υποκείμενο και τοποθετείται σε ένα χώρο υπεργίγνο. Η αφορμή δίνεται από την απαίτηση της Ρηνούλας *Θέλω ένα φόρεμα μακρύ τριανταφυλλένιο σύγνεφο*, παρά τις προτροπές της *Θα σε σκοτώσουν*. Τα συντάγματα αυτά που οριοθετούν το πάνω και το κάτω σηματοδοτούν την φθαρτότητα και την εγκοσμιότητα έναντι των ηθικοπνευματικών αξιών²⁶⁸.

Πολλά μοτίβα, που είδαμε στις προηγούμενες συλλογές, απαντώνται και σ' αυτήν, όπως είναι η μυστική επαφή των παιδιών με τη ζωή και τη φύση ή η παρουσία των αστρικών σωμάτων, του ήλιου και της σελήνης ή η σκληρότητα της ζωής:

Ψάχναμε πίσω από τους ώμους της μητέρας να βρούμε και να πούμε τα μυστικά των αγγέλων.

Μα οι μητέρες μας είχαν το νου τους στο μαγείρεμα και δε βλέπαν τα μάτια μας.

266. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 44.

267. Βλ. Γιάννης Ρίτσος, *ό.π.*, σ. 52.

268. Βλ. Γεώργιος Δ. Παπαντωνάκης, *Εισαγωγή στην παιδική ποίηση του Γιάννη Ρίτσου*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 2007, σ. 120.

*Εγώ γονάτιζα ώρα πολλή ανάμεσα στους δυο κι ακουμπώντας το κεφάλι στις πλάκες
άκουγα κάτω τις μικρές φωνές των σπόρων, και πάνου τη βουή του θόλου, σαν να
στριφογυρνούσε τα φτερά του ο ανεμόμυλος του ήλιου.*

*Κι εμείς κρυβόμασταν κάτω απ' τα πράσινα φουστάνια των θάμνων και
αφουγκραζόμαστε το λαχάνιασμα της γης και των λουλουδιών τα καρδιοχτύπια.*

Πόσοι ξενιτέυτηκαν

πόσοι κοιμήθηκαν δίχως κερί, δίχως φιλί, δίχως τραγούδι.

Εν τέλει, ο ποιητής αναδεικνύεται ο ίδιος ως πυγολαμπίδα, ως πνευματικός ηγέτης που φωτίζει το σκοτάδι, ακόμα και μετά τον θάνατο φωτίζει και λάμπει, καθώς η ταύτιση με τον ήλιο του το επιτρέπει. Το ποίημα κλείνει με δυναμικότητα και αισιοδοξία : *Συχώρεσέ με που δεν κλαίω. Εκείνος που 'μάθε να τραγουδάει ξέχασε να κλαίει.*

Συμπεράσματα

Από τη συνολική θεώρηση του θέματος διαπιστώνεται πως ο Γιάννης Ρίτσος είναι ένας από τους μεγαλύτερους νεοέλληνες ποιητές με πολύμορφο και πολύτροπο έργο, με την ποίησή του να κατέχει μια περίοπτη θέση στο ελληνικό και ευρωπαϊκό ποιητικό χώρο.

Τα ποιήματά του διαθέτουν διαφορετική υφή και διάθεση, κινούμενα στα πλαίσια της λυρικότητας ή της χαμηλότονης εσωτερικής φωνής. Άλλοτε εκτεταμένα και άλλοτε συμπυκνωμένα με στίχους αγωνίας ή χαράς. Τα διαφορετικά ποιητικά είδη και οι ποικίλες τεχνοτροπίες και θεματικές των ποιημάτων του, οι προσεγγίσεις σε καίρια προβλήματα της ανθρώπινης ζωής, της κοινωνίας και της ίδιας της τέχνης, η προβολή των κοινωνικών αγώνων και της «στράτευσης» στο όνομα ενός νέου κόσμου κατά την ιδεολογική του τοποθέτηση στη ζωή αλλά και η ανθρωποκεντρική ποίηση, που εσωκλείει την εσωτερική βίωση των πραγμάτων και την αναζήτηση του νοήματος της ζωής· αναγάγουν τον Γ. Ρίτσο σε έναν πολυδιάστατο δημιουργό.

Το παιδί στα παρόντα έργα, παρουσιάζεται σε ένα εξωραϊσμένο περιβάλλον, χωρίς να εκλείπει η αρνητική απεικόνιση της ζωής με ήπιο και ωραιοποιημένο ωστόσο τρόπο. Καταρχάς, στο *Πρωινό άστρο*, διαγράφεται η σημασία της γέννησης του παιδιού φανερώνοντας τα συναισθήματα που δημιουργεί στους γονείς του, αλλά

και τον σκοπό της διαιώνισης της ζωής, αφού αποτελεί τον συνδετικό κρίκο της αλυσίδας της ζωής. Επιπρόσθετα, στα ποιήματα που απευθύνονται σε μεγαλύτερα παιδιά στις συλλογές *Παιχνίδια τ' ουρανού και του νερού* και *Μια πυγολαμπίδα φωτίζει τη νύχτα* και *Όνειρο καλοκαιρινού μεσημεριού* διαφαίνεται η τάση των παιδιών για ελευθερία και η προετοιμασία για την ενηλικίωση. Κυριαρχούν η απόλαυση της ζωής, το ανέμελο παιχνίδι, οι αταξίες και τα πειράγματα. Φανερόνεται παράλληλα, η νοσταλγία της παιδικής ηλικίας ως καλή εποχή του ανθρώπου.

Οι απλές ιστορίες που παρουσιάζει ο ποιητής, με την έντονη εικονοποιία, οι οποίες μεταδίδονται με τρόπο εύληπτο στα παιδιά, διεγείρουν το ενδιαφέρον και εκκινούν τη φαντασία τους. Στόχος του ποιητή είναι να μυήσει τα παιδιά σε αξίες, να τα διαπαιδαγωγήσει και να τα παραδειγματίσει. Κάτι αντίστοιχο επιδιώκει και για τους γονείς και τους ενήλικες, φανερώνοντας στους τελευταίους το μεγαλείο της παιδικής ψυχής, την καθαρότητα και την ομορφιά της σκέψης των παιδιών· στοιχεία που οι μεγάλοι έχουν απολέσει στο πέρασμα του χρόνου και που ίσως χρειάζεται να τα επαναφέρουν στη ζωή τους.

Βιβλιογραφία

Πρωτεύουσα:

Παπαντωνάκης Γ., *Εισαγωγή στην παιδική ποίηση του Γιάννη Ρίτσου*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 2007.

Ρίτσος Γ., *Μια πυγολαμπίδα φωτίζει τη νύχτα*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1978.

Ρίτσος Γ., *Όνειρο καλοκαιρινού μεσημεριού*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1997.

Ρίτσος Γ., *Παιχνίδια τ' ουρανού και του νερού*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1985.

Ρίτσος Γ., *Πρωινό άστρο*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1961.

Δευτερεύουσα:

Αφιέρωμα στον Γιάννη Ρίτσο, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1981.

Βελουδής Γ., *Προσεγγίσεις στο έργο του Γιάννη Ρίτσου*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1984.

Γιάννης Ρίτσος, *Πάντα παρών στο κάλεσμα της εποχής*, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2011.

Διαλησμάς Σ., *Εισαγωγή στην ποίηση του Γιάννη Ρίτσου*, εκδ. Επικαιρότητα, Αθήνα 1984.

Καρύδη Ε., *Φυλλομετρώντας σελίδες του Ρίτσου*, εκδ. Οδηγητής, Αθήνα 1984.

Κώττη Α., *Γιάννης Ρίτσος : Ένα σχεδιάγραμμα βιογραφίας*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1996.

Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, *Πρόσωπα, Έργα, Ρεύματα, Όροι*, εκδ. Πατάκης, Αθήνα 2010.

Μπενάτσης Α., *Θεωρία λογοτεχνίας, Δομισμός και Σημειωτική*, εκδ. Καλέντης, Αθήνα 2010.

Μπήαν Π., *Αντίθεση και σύνθεση στην ποίηση του Γιάννη Ρίτσου*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1980.

Νέα Εστία Αφιέρωμα: *Γιάννης Ρίτσος*, εκδ. Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα 2019.

Πιερά Ζ., *Γιάννης Ρίτσος Η μακρά πορεία ενός ποιητή*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1983.

Πρεβελάκης Π., *Ο ποιητής Γιάννης Ρίτσος: Συνολική θεώρηση του έργου του*, εκδ. Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα 1992.

Προκοπάκη Χ., *Ανθολογία Γιάννη Ρίτσου*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 2000.

Ρίτσος Γ., *Μελετήματα*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1974.

Ρίτσου-Γλέζου Λ., *Τα παιδικά χρόνια του αδερφού μου Γιάννη Ρίτσου*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1981.

Ροζάκης Ν., *Στοχασμοί για τη ποίηση Γιάννη Ρίτσου*, εκδ. Αθήνα 1976.